

Κείμενα στον Τύπο για χρήση σε εργασίες

Ο Πλάτων Τήνιος σε τακτική βάση αρθρογραφεί πάνω σε θέματα της επικαιρότητας στον ημερήσιο Τύπο (Καθημερινή, Τα Νέα, Φιλελεύθερος, κ.ά.). Τα άρθρα αυτά είναι σύντομα και πραγματεύονται αντικείμενα της ύλης των μαθημάτων *Μακροοικονομική Θεωρία* (ανάπτυξη, πανδημία, αποταμίευση), *Κοινωνικές Ασφαλίσεις* (συντάξεις, κοινωνική προστασία), *Οικονομική της Ασφάλισης* (ασφαλίσεις, αβεβαιότητα) και *Γήρανση του Πληθυσμού και Ασφαλιστική Οικονομία* (μακροβιότητα, δημογραφία, ανάπτυξη). Πολλά από τα κείμενα αφορούν σε εφαρμογή των θεωριών που συμπεριλαμβάνονται στην ύλη των μαθημάτων και μπορεί να χρησιμεύσουν ως υλικό στις εργασίες των μαθημάτων). Κοινός τόπος όλων ο σχολιασμός των μεταρρυθμίσεων – συχνά με σκωπτική ή χιουμοριστική διάθεση.

Τα κείμενα που περιλαμβάνονται σε αυτήν την επιλεκτική ανθολογία δημοσιεύτηκαν μεταξύ 2018 και 2021 και είναι ταξινομημένα με χρονολογική σειρά.

Τοξικό ασφαλιστικό

4+4 ΛΟΓΟΙ ΓΙΑ ΝΑ ΕΓΚΑΤΑΛΕΙΦΘΕΙ ΕΝΑ ΣΥΣΤΗΜΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Συντάξεις: από λύση, πρόβλημα.....	5
«Υπογεννητικότητα» ή μήπως «υπο-μετανάστευση;».....	6
Φιλολογική ανάλυση της οικονομικής κρίσης.....	7
Δημογραφικό: το παγόβουνο κινείται.....	8
Θα περικοπούν οι συντάξεις; Οι τρεις καβαλάρηδες της υπεκφυγής.....	10
Συντάξεις: Φορομπηχτισμός – Ανταποδοτικότητα: Σημειώσατε ‘1’;	12
Μια (ταπεινή) αναπτυξιακή πρόταση.....	13
Επιστρατεύεται ο παραλογισμός για το καλό μας;Τσιγάρο	14
Αρνητικά επιτόκια και κεφαλαιοποίηση συντάξεων.....	17
Συνέντευξη για το ασφαλιστικό	19
Το Σύνταγμα και οι συντάξεις: Παροχή ή Μέριμνα;.....	21
4+4 λόγοι για να εγκαταλειφθεί ένα τοξικό ασφαλιστικό σύστημα	22
Ασφαλιστικός προσανατολισμός: Προς την νέα ‘κανονικότητα’;.....	24
Ασφαλιστικό: Καταγγελτική συναίνεση και συντηρητισμός	26
Ασφαλιστικό: Τα παλιά ΣΟΣ	27
Το κόστος μετάβασης στους πολλαπλούς πυλώνες: Είναι όντως απαγορευτικό;.....	28
‘Πλανήτης Μακροβιότητα’: Ευκαιρία για απογείωση της Ελλάδας;	30
Φύλο και οικονομία: Από την Μαίρη Παναγιωταρά στις Lehman Sisters.....	33
Οι κοινωνίες σε σταυροδρόμι: Το εμβόλιο στην επικίνδυνη διολίσθηση.....	37
‘Πώς θα πληρώσουμε για τον Πόλεμο;’Οδηγός για τα μετόπισθεν της πανδημίας	38
Πολεμικά διδάγματα στην πανδημική οικονομία	40
‘Ανάκτηση Ελέγχου’: Αγωνιώδεις φωνές μέσα στην ομίχλη	41
Η μεγάλη εικόνα: Η υπεράσπιση της παγκοσμιοποίησης	43
Οδηγός Zen για την Πανδημική οικονομία	44
Μπορεί να μεταφερθεί η υγειονομική επιτυχία στην οικονομία;	46
Υπογεννητικότητα και πληθυσμιακός πανικός.....	48
Πληθυσμιακός πανικός, Οικονομική θεωρία και ξεβόλεμα.....	49
“Οδηγός για Απορημένους” για την ενδιάμεση έκθεση Πισσαρίδη	50
Το άνοιγμα του Ασφαλιστικού σαν αστρική πρόσκρουση	52
Μεταξύ ιδέας και υλοποίησης.....	54
Διαχείριση περιορισμών και διαχείριση οικονομίας.....	56
Πανδημία, ανάπτυξη και εμπεριστατωμένη διακυβέρνηση	57
Συντάξεις και τα SOS των εκθέσεων για την οικονομία	59
1 + (-1) = ‘Ό,τι να ναι’;;!.....	60
Τι δείχνει ο δείκτης; Εκκρεμείς συντάξεις και Ασφαλιστικό.....	61

ΚΕΙΜΕΝΑ 2021	62
Πανδημία: Πώς θα φτάσουμε στο ‘Τους ζυγούς λύσατε’;.....	63
Διπλή κρίση: Two crises better than one?	65
Ασφαλιστικό: Το πουλάκι που πέταξε	66
Η κοινωνική ασφάλιση και η (μεθ)επόμενη μέρα της Ελλάδας	67
Συνέντευξη στην Καθημερινή για το βιβλίο Κερδίζοντας στην παράταση.....	69
Οι εκκρεμείς συντάξεις και ο 5 ^{ος} άθλος του Ηρακλή	72
Πώς διασφαλίζονται τα οφέλη της κεφαλαιοποίησης; Ανάγκη μεταρρυθμιστικού ορίζοντα	73
Κλεφτοπόλεμος στο Βουνό (των εκκρεμών συντάξεων)	75
Κοινωνική προστασία και ανάπτυξη: Εχθροί ή σύμμαχοι;	76
Εργασιακά Αλματα: Σε αναζήτηση του πήχυ	77
Προβολές συντάξεων: Θρίαμβος της Ελπίδας επί της Εμπειρίας;	78
ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ FREE SUNDAY	81
Ιδεολογία και πραγματικότητα: Συντάξεις 2021.....	84
Το νέο ταμείο και ο ασφαλιστικός λαβύρινθος	85
Δημογραφία και ασφάλιση: <i>Επιτέλους</i> Προσαρμογή;	86
Μεταξύ Ακρίβειας και Πληθωρισμού	88
Ξαναπιάνοντας το νήμα στις συντάξεις μετά την πανδημία	89

Συντάξεις: από λύση, πρόβλημα

Μάιος 2018 Τα Νέα

Γιατί πρέπει να αλλάξουν δομή οι συντάξεις;

Ο θεσμός της σύνταξης – η απελευθέρωση από το άγχος και η εξασφάλιση ηρεμίας– ήταν μεγάλο επίτευγμα του εικοστού αιώνα. Η σύνταξη μεταφραζόταν σε ατομική ελευθερία, ενώ οι εργατικές αποταμιεύσεις αξιοποιούνταν για την προκοπή της οικονομίας.

Όσο και αν η θετική ανάγνωση είναι ιστορικά ορθή, ο νέος εργαζόμενος βλέπει την κοινωνική ασφάλιση ως επαχθή καταναγκασμό, για τον οποίο εκφράζει μόνο αρνητικές κρίσεις. Η ασφάλιση συντάξεων από λύση, κατάντησε πρόβλημα. Τι πήγε στραβά, λοιπόν;

Για τον νέο, η ασφάλιση μεταφράζεται σε αφαίρεση ενός τρίτου των αποδοχών του, με αντάλλαγμα μεγαλεπήβολες υποσχέσεις για σύνταξη σε σαράντα και βάλε χρόνια, τις οποίες ελάχιστα πιστεύει. Πώς να τις πίστευε, όταν βλέπει με πόση ευκολία περικοπήκε η σύνταξη των δικών του; Θα έβλεπε ότι στην Ελλάδα η καλή σύνταξη δεν οφειλόταν σε περισσότερη εργασία ή εισφορές, αλλά σε εύνοια ή τύχη.

Οι συντάξεις απαξιώθηκαν μέσω δύο μηχανισμών: Πρώτον, από εργαλείο ατομικής προκοπής κατέληξαν πελατειακή κομπίνα. Δεύτερον, αντί να διευκολύνουν τον ατομικό προγραμματισμό, τον υποσκάπτουν, αλλάζοντας αυθαίρετα όρους και προϋποθέσεις, πάντοτε σε βάρος των νεότερων και πιο εργατικών. Ο βαθύτερος λόγος αποτυχίας, όμως, οφείλεται στην ίδια την επιτυχία του θεσμού: Οι συνταξιούχοι έγιναν τόσο πολλοί, ώστε ο θεσμός σταμάτησε να υφίσταται για τους εργαζόμενους και έγινε όμηρος συμφερόντων των πιο τυχερών συνταξιούχων.

Ο εργαζόμενος σήμερα πληρώνει τρεις φορές την πελατειακή γενναιοδωρία: Μια φορά με τις σημερινές του εισφορές. Δεύτερη φορά με φόρους που καλύπτουν πάνω από το μισό του ετήσιου κόστους συντάξεων. Και τρίτη, αποπληρώνοντας το εθνικό χρέος, που ενσωματώνει παλαιότερο δανεισμό για συντάξεις. Η προοπτική είναι να συνεχίσει αυτό και στο μέλλον. Έτσι θα πληρώσει και τέταρτη φορά – με επιπλέον περικοπές των δικών του δικαιωμάτων στο μέλλον.

Παραπονούμαστε για τους ξένους ομολογιούχους, που απομυζούν από τώρα τις μελλοντικές προσπάθειές μας. Όμως, έχουμε μετατρέψει, άθελά τους, τους συνταξιούχους σε ομολογιούχους: Τους βάζουμε να απαιτούν προκαταβολικά συγκεκριμένο μερίδιο της παραγωγής, αδιαφορώντας για το πώς αυτό θα επιτευχθεί. Το χειρότερο, μάλιστα, είναι ότι οι απαιτήσεις τους, λόγω δημογραφικού, είναι αυξημένες όταν θα είναι σε έξαρση και το πρόβλημα του εθνικού χρέους – μεταξύ 2030 και 2040.

Η διέξοδος, για το χρέος και για τις συντάξεις, είναι η ίδια: Να αλλάξουν δομή, ώστε να επιβραβεύονται από την πρόοδο και να συμμερίζονται αναποδιές. Να λειτουργεί ο κάτοχος του χρέους –εθνικού είτε συνταξιοδοτικού – ως μέτοχος και όχι ως ομολογιούχος.

Το ασφαλιστικό όφελος προκύπτει επειδή εξασφαλίζεται ηρεμία πριν επέλθει ο κίνδυνος. Δεν απαιτείται πυρκαγιά για να δικαιολογηθεί η ασφάλιση πυρός. Το σύστημα συντάξεων πρέπει ξανά να λειτουργήσει για όφελος των εργαζομένων και όχι απλώς για να χρηματοδοτεί παλαιά προνόμια.

«Υπογεννητικότητα» ή μήπως «υπο-μετανάστευση»;

Μάιος 2018 Τα Νέα

Γιατί μειώνεται ο πληθυσμός.

Φταίνε οι γυναίκες;

Το τελευταίο διάστημα έχουμε κατακλυστεί από δημοσιεύματα για την συρρίκνωση του πληθυσμού. Αυτό που παρατηρούμε στην Ελλάδα είναι μια φυσιολογική εξέλιξη που γίνεται παντού - από το Πακιστάν ως την Δανία. Προκύπτει ως αριθμητικό αποτέλεσμα δύο τάσεων που εξελίσσονται ομαλά από το 1980.

Πρώτον, η μακροβιότητα –ζούμε παραπάνω και (σε πείσμα καταστροφολόγων) καλύτερα – με καλύτερη υγεία και επίπεδο διαβίωσης. Ευτυχώς.

Δεύτερον, η γεννητικότητα – η κάθε γυναίκα –στην Ελλάδα (αλλά και στην Ινδία), επιλέγει να κάνει λιγότερα παιδιά, αργότερα στη ζωή της. Αυτό συμβαδίζει με βελτιωμένη ποιότητα ζωής για το παιδί. Οι πόροι, υλικοί και άυλοι, που η οικογένεια διαθέτει για το κάθε παιδί αυξάνονται με το γενικό επίπεδο ευημερίας. Τα ορφανοτροφεία κλείνουν. Ευτυχώς.

Οι τάσεις αυτές δεν είναι νέες. Η μακροβιότητα αυξάνεται συνεχώς από το 1950, η δε γεννητικότητα κινείται στο επίπεδο του 1,3 παιδιού ανά γυναίκα από το 1980. Το ότι αυτό κατέβηκε για λίγα χρόνια στο 1,2 δεν συνιστά ανατροπή.

Τι έγινε λοιπόν και τα ρεπορτάζ μοιάζουν με πολεμικές ανταποκρίσεις από το μέτωπο της «υπογεννητικότητας»;

Αν θέλουμε να ερμηνεύσουμε τους αριθμούς, η μείωση του πληθυσμού *τώρα* δεν οφείλεται στην γεννητικότητα ή στη μακροβιότητα – και τα δύο εξελίσσονται προβλέψιμα εδώ και 20 χρόνια. Αυτό που άλλαξε είναι η μετανάστευση. Στις δεκαετίες του 1990 και του 2000 η συνεχής ροή μεταναστών προς την Ελλάδα κρατούσε τον συνολικό πληθυσμό σταθερό, αποκαθιστώντας την αριθμητική ισορροπία μεταξύ γεννήσεων και θανάτων.

Τα τελευταία χρόνια σταμάτησαν να εγκαθίστανται μετανάστες, ενώ άρχισαν να φεύγουν αγόρια και κορίτσια που δεν έβρισκαν δουλειά. Η καθαρή μετανάστευση είναι αυτή που οδηγεί στη μείωση του πληθυσμού· όχι η πτώση των γεννήσεων, αφού αυτές δεν έπεσαν.

Συνεπώς, αν θέλουμε να κυριολεκτούμε, δεν έχουμε κρίση *υπογεννητικότητας* αλλά *υπο-μετανάστευσης*. Δεν λείπουν παιδιά – τα νέα ζευγάρια κάνουν όσα παιδιά θέλουν και μπορούν – αλλά οικογένειες μεταναστών.

Παρά ταύτα, ο όρος ‘υπογεννητικότητα’ καθιερώθηκε. Θεωρεί ότι υπάρχει ένα μεταφυσικά ‘σωστό’ επίπεδο γεννήσεων· αποκλίσεις είναι κατακριτέες και εγωιστικές. Έτσι προεξοφλείται το *φταίξιμο* (λίγα παιδιά) αλλά και ο *φταίχτης* (γυναίκες που δεν ανταποκρίνονται στο πατριωτικό τους καθήκον). Ξεκινά από συντηρητική αντίληψη για τη γυναίκα και της αρνείται το δικαίωμα να διαλέξει η ίδια τι θα κάνει με τη ζωή της.

Ο Σαίξπηρ είπε ότι «το ρόδο, όπως κι αν το πεις, το ίδιο θα μοσχοβολάει». Αν, όμως, η Ιουλιέτα είχε άλλο επώνυμο, δεν θα έχανε τη ζωή της. Η δημόσια συζήτηση θα ήταν διαφορετική αν, αντί του λανθασμένου ‘υπογεννητικότητας’, χρησιμοποιούσαμε το ορθόν ‘υπομετανάστευση’.

Φιλολογική ανάλυση της οικονομικής κρίσης

Μάρτιος 2018 Τα Νέα

Αναλύοντας την κρίση στην Ελλάδα σύμφωνα με την θεωρία του Αριστοτέλη για τραγωδίες

Είναι γεγονός ότι στην Ελλάδα έχουμε καλύτερους φιλολόγους παρά οικονομολόγους. Μετά οχτώ χρόνια κρίση, είναι καιρός για φιλολογική ανάλυση της οικονομικής τραγωδίας, μήπως κάποια από τις οικονομικές αναλύσεις που σήμερα είναι στα αζήτητα βγει από το ράφι. Ας αρχίσουμε, λοιπόν, από αλληλοσυμπληρούμενες φιλολογικές παρατηρήσεις τριών σοφών:

Αριστοτέλης, c330 π.Χ – Η πλοκή της Τραγωδίας αρχίζει από την Ύβρι, περνάει από την Άτη και καταλήγει στη Νέμεση.

Μαρξ, (Κ.) c1850 μ.Χ. – Κάθε τραγωδία επαναλαμβάνεται σαν φάρσα.

Μαρξ, (Γκ.) c1930 μΧ. – Η πολιτική είναι η τέχνη του να βρίσκεις τον μπελά σου, να τον βρίσκεις παντού, να κάνεις λάθος διάγνωση και να εφαρμόζεις τις λάθος λύσεις.

Αρχίζουμε από Αριστοτέλη.

Ύβρις: Κάθε τραγικός ήρωας, όπως η Ελληνική οικονομία, νομίζει ότι μπορεί να κάνει κάτι σε γενικές γραμμές ανέφικτο. Να ζει μονίμως πάνω από τις δυνατότητές της. Αυτό μπορούσαν να το κάνουν κάποιοι Θεοί (όχι όλοι και όχι για πολύ), αλλά όχι θνητοί. Η ύβρις προκύπτει από το ότι όλοι ήξεραν ότι έπαιζαν με ωρολογιακή βόμβα· πίστευαν, όμως, ότι θα σκάσει στα χέρια των επόμενων.

Άτη: Όσπου να σκάσει η βόμβα ο τραγικός ήρωας βρίσκεται σε κατάσταση τύφλωσης. Ξεχνά τί κρατά και παίζει χαρωπά σαν ζογκλέρ με μπαλάκια. Δευτερεύοντες χαρακτήρες συγγράφουν βαθυστόχαστα επιστημονικά άρθρα αποδεικνύοντας, πέραν πάσης αμφιβολίας, ότι η βόμβα, κατά πάσαν πιθανότητα, είναι τούρτα γενεθλίων – κάθε χρόνο το καινούργιο φυτίλι είναι κεράκι για τον χρόνο που πέρασε.

Νέμεση: Όλοι, το κοινό, ο συγγραφέας, ο τραγικός ήρωας την περιμένουν. Αυτό όμως δεν την κάνει πιο συμπαθή ή ευχάριστη. Έρχεται η Τρόικα, το Κουαρτέτο, ο ΣΥΡΙΖΑ, κλαυθμός και τριγμός των οδόντων.

Ως εδώ το θέμα είναι προφανές· μετά οχτώ χρόνια διάβασμα, βατό. Πώς όμως περνάμε από τον Αριστοτέλη στο δίδυμο Σίσυφος-Τάνταλος με δόση Μαρξ, ώστε να καταλήξουμε στη φάρσα;

Εκεί ο Μαρξ (Γκ.) έρχεται αρωγός του Μαρξ (Κ). Απαιτείται ειδική άτη. Ως μέσο τύφλωσης, κάτι σαν τα γυαλιά που φτιάχνουμε για τις ηλιακές εκλείψεις. Τέτοια μπορούν να προμηθευτούν μόνο πολιτικοί που οραματίστηκε ο Μαρξ (Γκ.) – που, σημειωτέον, ποτέ δεν επισκέφτηκε την Ελλάδα. Ο λόγος είναι ότι πρέπει να προσποιείσαι ότι όλα είναι σαν να μην έγιναν. Να επιθυμείς την επιστροφή στην αφετηρία της τραγωδίας. Να τυφλώνεσαι δεύτερη φορά, όταν ξέρεις τι έπαθες την πρώτη.

Εκεί έγκειται το μεγαλείο της φυλής. Το είπε εξάλλου το αρχηγείο της κίτρινης φυλής στο Σύνταγμα: ΟΧΙ ΣΕ ΚΑΘΕ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ. Το είπε, το άκουσε το πολιτικό μας σύστημα – τα νέα και παλιά αφεντικά του ταξidάρχη – και δεν είπαν τίποτε.

Η επανάληψη αυτής της τραγωδίας ως φάρσα απαιτεί μεγάλο κωμικό ταλέντο - Μένανδρο τουλάχιστον για το σενάριο και Βέγγο για πρωταγωνιστή. Απαιτεί θέατρο χωρίς κεντρικό διάζωμα. Κυρίως όμως απαιτεί κοινό ειδικών προδιαγραφών.

Δημογραφικό: το παγόβουνο κινείται

Μάιος 2018 Καθημερινή

Η έλλειψη οικονομικής ανάπτυξης μειώνει τον πληθυσμό

Το δημογραφικό είναι σαν ένας παγετώνας στο βουνό. Είναι τόσο μεγάλος που είναι τμήμα του τοπίου – που συνηθίζουμε και θεωρούμε δεδομένο. Όμως, ο παγετώνας κινείται, στην αρχή αργά και ανεπαίσθητα. Ξαφνικά όμως ο παγετώνας μπορεί να επιταχυνθεί. Τμήματά του μπορεί να αποκολληθούν, να καταρρεύσουν και να καταπιούν ολόκληρα χωριά.

Η κίνηση του δημογραφικού -στην Ελλάδα και στην Ευρώπη – είναι γνωστή από το 1980. Το 1997 ο Γιάννης Σπράος προειδοποίησε ότι το δημογραφικό θα οδηγούσε σε κατάρρευση του ασφαλιστικού πριν το 2010. Η προειδοποίηση λειοδορήθηκε και ξεχάστηκε. Τώρα, όμως η κίνηση επιταχύνεται και ο παγετώνας είναι ορατός σε όλους.

Το τελικό δημογραφικό αποτέλεσμα προκύπτει από ισορροπία μεταξύ τριών δυνάμεων:

Δύναμη πρώτη: Μακροβιότητα. Ζούμε όλοι περισσότερο και ως επί το πλείστον καλύτερα. Η τάση αυτή θα συνεχίσει, πιθανώς επιταχυνόμενη, ίσως μάλιστα δραματικά. Αυτό είναι καλό – μας δίνει ευκαιρίες που δεν είχαμε πριν, φτάνει να τις αξιοποιήσουμε.

Δύναμη δεύτερη: Γεννητικότητα. Οι μητέρες κάνουν λιγότερα παιδιά και σε μεγαλύτερη ηλικία. Αυτό ισχύει παντού, αν και ίσως περισσότερο στη Νότια Ευρώπη (Ιταλία, Ελλάδα, Κύπρος). Και αυτό είναι, σε γενικές γραμμές, καλό: Τα ορφανοτροφεία είναι άδεια. Φροντίζουν οι γονείς τα λιγότερα παιδιά τους πιο εντατικά: φροντιστήρια, σχολές χορού, μεταπτυχιακά, κομπιούτερ κινητά.

Δύναμη Τρίτη: Μετανάστευση. (Αφίξεις μείον αναχωρήσεις) αναπληρώνουν τάσεις μείωσης του πληθυσμού. Χάρis στην τόνωση από την μετανάστευση ο συνολικός πληθυσμός της Ευρώπης απέφυγε να μειωθεί από το 2000 και μετά.

Οι τρεις τάσεις αυτές είναι κοινές σε ολη την Ευρώπη και βρίσκονται σε εξέλιξη ομαλά από το 1980. Είναι ο παγετώνας ο οποίος αργά ή σταθερά κινείται προς την κατεύθυνσή μας. Σήμερα είναι περίπου εκεί που τον περιμέναμε.

Αν είναι έτσι, τότε από πού πηγάζει η ανησυχία; Είναι ο ΣΕΒ άλλος ένας αναχρονιστικός κινδυνολόγος;

Νομίζω ότι ο ΣΕΒ έχει λόγο να ανησυχεί – αλλά όχι για τους συνήθεις λόγους που αναφέρονται – δηλαδή την «υπογεννητικότητα», ή την «γήρανση», πολλώ δε μάλλον την παρουσία μεταναστών.

Ο λόγος που η δημογραφία οφείλει να μας ανησυχεί είναι ότι η κρίση δημιούργησε μια νέα αιτιώδη σχέση, που αρχίζει από την οικονομική ανάπτυξη και πηγαίνει στον πληθυσμό – μια διασύνδεση που δεν υπήρχε πριν. Ενώ θεωρούσαμε τον πληθυσμό ανεξάρτητο από την οικονομία, η κρίση πρόσθεσε ένα καινούργιο κρίκο: Οι οικονομικές εξελίξεις οδηγούν σε επιδείνωση την δημογραφία – ένα νέο φαύλο κύκλο.

Ενώ η κατεύθυνση και η ταχύτητα του παγετώνα κάποτε ήταν ανεξάρτητες από τις ενέργειές μας, αυτό δεν φαίνεται να ισχύει πια. Αν η οικονομία πάει χειρότερα, αυτό συμπαρασύρει την δημογραφία. Αυτή οδηγεί την οικονομία και την πολιτική σε βαθύτερη πτώση.

Πώς γίνεται αυτό;

Η γεννητικότητα έχει μικρή μόνο συμμετοχή – οι γυναίκες περιμένουν ίσως περισσότερο πριν κάνουν το πρώτο τους παιδί. Όμως αυτό θα έχει οικονομική επίπτωση σε 20 χρόνια – όταν ενηλικιωθούν τα παιδιά που γεννιούνται σήμερα.

Ο φαύλος κύκλος λειτουργεί μέσω της μετανάστευσης. Καθώς οι προοπτικές της οικονομίας χειροτερεύουν, φεύγουν περισσότεροι νέοι στο εξωτερικό και περισσότεροι μετανάστες βλέπουν τη Ελλάδα απλώς ένα μεταβατικό στάδιο για κάπου καλύτερα. Αν δούμε την

Ευρωπαϊκή οικονομία ως σύνολο, το εργατικό δυναμικό θα κατευθύνεται εκεί που υπάρχουν προοπτικές. Αυτοί που θα φύγουν, μάλιστα, θα είναι οι πιο δυναμικοί και δημιουργικοί· αυτοί που θα μένουν θα είναι οι συνταξιούχοι, οι δημόσιοι υπάλληλοι και όσοι ελπίζουν να διοριστούν. Μεταναστεύει η δημιουργία, παραμένει η πελατεία.

Το νέο δημογραφικό 'τουιστ' δυστυχώς έχει ενσωματωθεί στην καθημερινή μιζέρια – στους μηχανισμούς που καθηλώνουν την Ελλάδα στην αναιμική ανάπτυξη του 1% κατά μέγιστο.

Αλλά ουδέν κακόν... Η άλλη όψη του νομίσματος είναι ότι αν η ανάπτυξη αυξηθεί-ας πούμε στα επίπεδα της Ισπανίας – τότε η αντιστροφή του φαύλου κύκλου θα προσφέρει μια ουσιαστική ώθηση. Καθώς γυρίζει το brain drain θα μπολιάσει την οικονομία με νέες ιδέες, νοοτροπίες, θα ταράξει τα νερά. Το ίδιο θα συμβεί αν η Ελλάδα γίνει ξανά προορισμός ανθρώπων που θέλουν να φτιάξουν την ζωή τους – όπως γίνεται τώρα στο Λονδίνο ή το Σαν Φρανσίσκο. Μια χώρα του 21^{ου} αιώνα και όχι αναπαλαίωση της εθνικής κλειστοφοβίας του 20ού.

Σε τελική ανάλυση αυτό που έχει σημασία δεν είναι ο αριθμός του πληθυσμού – την δεκαετία του 1960 είμαστε τρία εκατομμύρια λιγότεροι. Σημασία έχουν τα ποιοτικά χαρακτηριστικά του – το πόσο ανοικτοί και ανοιχτόμυαλοι είναι οι κάτοικοι της Ελλάδας – και ας είμαστε λιγότερο

Θα περικοπούν οι συντάξεις; Οι τρεις καβαλάρηδες της υπεκφυγής

Οκτώβριος 2018 Καθημερινή

Το μνημόνιο προέβλεπε ότι θα περικοπούν οι συντάξεις τον Ιανουάριο 2019.

Τελικά δεν περικόπηκαν με απόφαση τέλους Δεκεμβρίου 2018.

Η περικοπή παραπέμφθηκε μετά το 2022

Α'

Τελικά, θα περικόψουμε τις συντάξεις, ή όχι; Το αρνητικό φλουρί της Βασιλόπιτας 2019 έχει σφραγίδα ΦΕΚ/2017. Και όμως, όσο πλησιάζει η Πρωτοχρονιά η αβεβαιότητα δεν μειώνεται, αυξάνει. Τι εξηγεί την αναστολή των κανόνων της φυσικής;

Μπροστά στη δυσaréσκεια των συνταξιούχων, το πολιτικό σύστημα – κυβέρνηση και αντιπολίτευση – έχουν επιστρατεύσει καταξιωμένους μηχανισμούς άμυνας. Οι μηχανισμοί αυτοί βασίζονται σε τρία δοκιμασμένα αξιώματα πολιτικής. Επί Καραμανλικού Παπανδρεϊσμού η αξιοποίησή τους είχε επανειλημμένα σώσει την κομματική παρτίδα. Τα τρία επιχειρήματα, όπως τρεις καβαλάρηδες, κατέφταναν σαν το ιππικό στα γουέστερν για να απεγκλωβίζουν από στενάχωρα διλήμματα. Διευθετούσαν δύσκολα θέματα με τις ελάχιστες κομματικές απώλειες. Ατυχώς, η κομματική επιτυχία είχε ως παράπλευρη απώλεια τη εθνική χρεοκοπία.

Το ίδιο μοτίβο επιστρατεύεται σήμερα για να κρυφτούν κάποιοι από τις ευθύνες της νομοθετημένης περικοπής συντάξεων. Οι «τρεις καβαλάρηδες της υπεκφυγής», μετά τρία μνημόνια ξεκούραση, επιστρέφουν δριμύτεροι:

Ποιοι είναι, λοιπόν, οι «τρεις καβαλάρηδες»; Πώς οδήγησαν στην χρεοκοπία και πώς εφορμούν ξανά στην περικοπή των συντάξεων;

Β'

Καβαλάρης πρώτος: Αναβλητικότητα. Όπως και στο Κυπριακό: «Δεν υπάρχει θέμα του οποίου η μη επίλυση να μην αποτελεί, με την σειρά της, μια λύση». Κάθε μήνας καθυστέρησης είναι κερδισμένος. Έτσι αναβλήθηκε κάθε απόφαση για το ασφαλιστικό επί 25 χρόνια. Έτσι το θέμα συντάξεων παραπέμφθηκε τον Ιανουάριο του '19' καθώς ο χρόνος αυτός πλησιάζει θα αναβληθεί και λίγο παραπάνω. Σε κάθε περίπτωση, αυτό που πρέπει να αποφευχθεί είναι κάθε συζήτηση που οδηγεί σε αμετάκλητες καταστάσεις, γιατί αυτή δεν σηκώνει αλλαγές και νέες διαπραγματεύσεις. Εξετάζουμε, δηλαδή, αν περισσεύουν λεφτά το 2019, και όχι αν θα συνεχίσουν να υπάρχουν και το 2021.

Καβαλάρης δεύτερος: Greek statistics. Μεθοδευμένη αριθμητική ομίχλη. Όπως και στα δημοσιονομικά: «Έτσι είναι γιατί έτσι νομίζουμε». Με το (πραγματικό) έλλειμμα και τις δαπάνες στα ουράνια, η εικονική πραγματικότητα το 2009 επέτρεπε να κατηγορούμε το Δημόσιο για υπερβολική λιτότητα. Στην περίπτωση των συντάξεων, το 'κόλπο' εμφανίζεται σε δύο εκδοχές. Πρώτον, γενική θολούρα, απόκρυψη στοιχείων. Είτε δεν δημοσιεύονται καθόλου στοιχεία για συντάξεις, είτε δημοσιοποιούνται τμηματικά ή με ελλείψεις. Κάθε τόσο αναφέρονται νέοι αριθμοί για εκκρεμούσες αιτήσεις συνταξιοδότησης, οι οποίοι δεν συμπεριλαμβάνονται στην δαπάνη (όπως θα έπρεπε, αν γινόταν συνεπής δημοσιονομική καταγραφή). Τα έξοδα συντάξεων δημοσιεύονται μηνιαία (σύστημα ΗΛΙΟΣ), αλλά ποτέ μαζί με τις εισφορές (Σύστημα ΕΡΓΑΝΗ) και οπωσδήποτε ποτέ σε ετήσια βάση, ώστε να αντιπαρατεθούν με τις επιχορηγήσεις (Σύστημα ΧΑΟΣ).

Για το θέμα των περικοπών κυριαρχεί ειδική θολούρα. Η κυβέρνηση δημοσιοποίησε (μέσω της ΕΕ τον Μάιο 2018) ότι προβλέπει μεταξύ 2018 και 2020 μια μείωση συντάξεων κατά 3,9 ποσοστιαίες μονάδες του ΑΕΠ, ή 22%. Από αυτά, οι διαβόητες περικοπές Αχτσιόγλου του

Ιανουαρίου είναι μόνο το ένα τέταρτο της συνολικής μείωσης (1% του ΑΕΠ). Ουδείς εξήγησε από πού θα προκύψουν τα υπόλοιπα τρία τέταρτα της μείωσης. Ποιανών οι συντάξεις θα μειωθούν, πόσο και με ποια δικαιολογία; Οι θολοί λογαριασμοί διατηρούν και την πίττα ολόκληρη και τους συνταξιούχους χορτάτους...

Καβαλάρης τρίτος: Το κρέας-ψάρι. Μεθοδευμένη *εννοιολογική* ομίχλη. Όπως και πριν το 2010, «*Λεφτά υπάρχουν*» - νομίζαμε ότι είμαστε πλούσιοι. Στην περίπτωση των συντάξεων, το έλλειμμα κατανόησης αφορά το αν η περικοπή είναι δημοσιονομικό και όχι διαρθρωτικό μέτρο. Αλλά, πώς ορίζουμε τις δύο έννοιες; Ο Υπουργός Οικονομικών ταυτίζει το δημοσιονομικό με 'παροδικό' ή 'εφήμερο', και άρα 'κακό'. Αντιπαρέρχεται βεβαίως ότι αν κάτι είναι παροδικό φέτος θα ήταν και όταν ψήφιζε τον νόμο πέρυσι. Σύμφωνα με τη λογική του, το επιπλέον κόστος δεν αφορά τους νέους συνταξιούχους, αλλά μόνο όσους πρόλαβαν τον Μάιο του 2016. Αυτοί σταδιακά εκλείπουν, και έτσι η περικοπή αποτελεί 'μόνο' κληρονομιά του παρελθόντος. Τη χρηματοδότηση του κόστους αυτής (legacy cost) μπορούμε άφοβα να την επιμερίσουμε στους υπόλοιπους φορολογούμενους.

Ποιο είναι το πρόβλημα με τον συλλογισμό αυτόν; Τις συντάξεις των παλιών (που ευτυχώς για εκείνους θα μακροημερεύσουν) τις χρεώνουμε στους ασφαλισμένους, με την λογική 'αμαρτίαι γονέων παιδεύουσι τέκνα'. Για να μην είναι διαρθρωτική η περικοπή, το σύστημα συντάξεων θα έπρεπε να φροντίζει ώστε το επιπλέον βάρος των παλαιών να *μη* στοιχειώνει τους νέους. Αντιθέτως, θεμελιώδες στοιχείο του ασφαλιστικού Κατρούγκαλου, είναι η πληρωμή των σημερινών συντάξεων από τις σημερινές εισφορές. Την μη περικοπή την χρηματοδοτούν οι νεότεροι – πληρώνοντας για δικαιώματα τα οποία ο νόμος τους στέρησε. Η δομική ανισότητα υπέρ των παλιών δηλητηριάζει σε μόνιμη, διαρθρωτική βάση, την ασφάλιση των νέων.

Για να μην είναι διαρθρωτικό μέτρο η ευνοϊκή αντιμετώπιση όσων πρόλαβαν, θα έπρεπε η δομή του συστήματος ασφάλισης να επιτρέπει το κόστος της εύνοιας να απομονωθεί, να δικαιολογηθεί, προκειμένου να πληρωθεί ξεχωριστά. Αλλιώς, η ύπαρξη μιας δομικής αδικίας θα οδηγήσει σε άλλες, ή θα δικαιολογεί την επέκταση των προνομίων. Γιατί να μην γευτούν και οι νέοι αυτά που ήδη πληρώνουν για άλλους;

Γ'

Τελικά, πρέπει ή όχι να μειωθούν οι συντάξεις τον Ιανουάριο;

Για να μπορεί να απαντηθεί αυτή η ερώτηση, η εξισορρόπηση της επιβάρυνσης πρέπει να είναι προϊόν ψύχραιμης εξέτασης. Πώς επιμερίζεται το κόστος της κρίσης; Πόσο μπορούν να πληρώσουν οι παλιοί και πόσο οι νέοι; Αν ως κοινωνία επιθυμούμε μια μόνιμη και δίκαιη λύση, δεν μπορούμε να παρακάμψουμε αυτά τα δύσκολα θέματα. Μια περικοπή αυτού του μεγέθους δεν γίνεται χωρίς κοινωνική νομιμοποίηση.

Όμως, η επέλαση των τριών καβαλάρηδων της υπεκφυγής εξαφανίζει το ερώτημα, φροντίζοντας να μην μπορεί να δοθεί απάντηση: Ο τρίτος καβαλάρης βαφτίζει τα διαρθρωτικά σαν δημοσιονομικά. Ο δεύτερος βρίσκει λεφτά ακόμη και εκεί που δεν υπάρχουν. Έτσι, ο πρώτος καταλήγει ότι δεν υπάρχει βιασύνη. Μέσα στην γενική θολούρα, ελπίζουν κάποιοι, οι δικαιούχοι θα προλάβουν να μας αποχαιρετήσουν πριν συνειδητοποιήσουν οι υπόλοιποι τι έγινε. Αποστέλλεται ο λογαριασμός στους συνήθεις υπόπτους, 'στη ζούλα', χωρίς δυσάρεστες συζητήσεις και προβληματισμούς.

Όπως και πριν, οι τρεις καβαλάρηδες διασφαλίζουν το κομματικά 'ορθόν'. Όπως και τότε, όμως, μας μεταφέρουν λίγο πιο κοντά στον γκρεμό.

Συντάξεις: Φορομνηχτισμός – Ανταποδοτικότητα: Σημειώσατε ‘1’;

Αύγουστος 2019 Τα Νέα

Γιατί έσπευσε η νέα κυβέρνηση να βάλει πλαφόν στις υψηλές συντάξεις
αντί να καταργήσει τους κοινωνικούς πόρους

Η νέα κυβέρνηση ευαγγελίζεται μικρότερο κράτος και ανταποδοτικότητα στις συντάξεις. Αντιμέτωπες στο εγχείρημα αυτό είναι καταξιωμένες αξίες: ο φορομνηχτισμός αλλά και η εξυπηρέτηση συντεχνιών.

Δεν έχει περάσει μήνας και έχουμε την πρώτη αναμέτρηση. Το πεδίο ήταν γνωστό σε όσους ασχολούνται με την κοινωνική ασφάλιση. Αν εφαρμόζεις ανταποδοτικότητα, τότε η είσπραξη υψηλών εισφορών συνεπάγεται υψηλές παροχές. Αν η χορήγηση υψηλών συντάξεων δεν αρέσει, δεν έχεις παρά να εισπράττεις μικρότερες εισφορές.

Οι μικρότερες εισφορές όμως – επιβολή πλαφόν σε εισπράξεις, έστω και αναδρομικά – αντιβαίνει σε βασική αρχή του φορομνηχτισμού – άπαξ και κάτι εισπραχθεί, ποτέ δεν επιστρέφεται. Ιδίως αν θίγονται ισχυρές ομάδες. Αλλεργία στο μικρό και δίκαιο κράτος.

Για τον λόγο αυτό, οι διαρθρωτικές κινήσεις του Υπουργείου Εργασίας δεν αναφέρονται στο προφανές – επιβολή πλαφόν στις εισφορές – αλλά στο φορομνηχτικό αντίθετό του, την επιβολή πλαφόν στις συντάξεις. «Σας παίρνουμε τα χρήματα χωρίς όριο, και σας δίνουμε όσα μας βολεύουν».

Το ρεπορτάζ είναι αποκαλυπτικό. Οι μεγάλες συντάξεις προκύπτουν από την συνεπή εφαρμογή των κανόνων ανταπόδοσης (με τους οποίους όλοι συμφώνησαν) σε δύο κυρίως περιπτώσεις:

Πρώτον, σε τράπεζες και ΔΕΚΟ όπου υψηλοί μισθοί υπόκειντο σε υψηλές εισφορές χωρίς κανένα όριο, δημιουργώντας υψηλές εισροές στο ασφαλιστικό δοβλέτι. Αντί να επιστραφούν τα λεφτά, τα κρατάμε για πάρτη του μικρού επιτελικού κράτους.

Δεύτερον, όταν η τρόικα πίεζε για την κατάργηση κοινωνικών πόρων και φόρων υπέρ τρίτων, οι πόροι αυτοί ‘βαφτίστηκαν’ ατομικές εισφορές. Αυτό κυρίως αφορά συμβολαιογράφους (ποσοστό επί αξίας συμβολαίων), και δημοσιογράφους (αγγελιόσημο). Η ‘διάσωση’ απέτρεψε το απευκταίο της απόδοσης χρημάτων στο κοινωνικό σύνολο, αλλά ικανοποίησε ισχυρές συντεχνίες. Ατυχώς, αν κάποιος θεωρείται ότι καταβάλλει εκατομμύρια το μήνα, προκύπτει και μεγάλη σύνταξη. Λύση προφανής θα ήταν η ουσιαστική κατάργηση των φόρων υπερ τρίτων.

Για όσους δεν γνωρίζουν το ελληνικό κράτος, είναι εντυπωσιακή η σύμπτωση στον παραλογισμό. Όταν ο νόμος Κατρούγκαλου ήταν υπό συζήτηση, η παρενέργεια αυτή ήταν γνωστή. Αντιμετώπισή της όμως θα μείωνε το μέγεθος του κράτους και θα καταργούσε επαχθείς κοινωνικούς πόρους. Τώρα που έχουμε απτά παραδείγματα παραλογισμού, τα κόμματα, προκρίνοντας πλαφόν σε παροχές, σπεύδουν σε εκείνη τη ‘λύση’ που συντηρεί το αυτοκρατορικό κράτος αδιαφορώντας για γενικές αρχές.

Αγνοούν επιδεικτικά το προφανές - την μείωση εισφορών με την εφαρμογή πλαφόν εισφορών. Η κοινωνική ασφάλιση δεν πρέπει να χορηγεί τεράστιες συντάξεις. Αρα δεν έχει λόγο να εισπράττει τεράστιες εισφορές.

Η νέα κυβέρνηση θα μπορούσε να δείξει ότι εγκαταλείπει τον φορομνηχτισμό. Θα το κάνει;

Το Ελληνικό αναπτυξιακό πρότυπο προκαλεί τον θαυμασμό διεθνώς. Ο λαός που τετραγώνισε τον κύκλο εντοπίζει προστιθέμενη αξία εκεί όπου άλλοι, λιγότερο έξυπνοι, είχαν προ πολλού εγκαταλείψει την προσπάθεια.

Το ζητούμενο είναι με ποιον τρόπο να υπάρχουν εισοδήματα χωρίς να υπάρχει παραγωγή.

Για παράδειγμα, στην Ελλάδα η κατασκευή κατοικιών έχει σταματήσει από το 2006. Παρά ταύτα, οι μηχανικοί τα έβγαλαν πέρα. Απόδειξη ότι οι σχολές που τους παράγουν παραμένουν περιζήτητες. Πολύ περισσότερο, μάλιστα, πολλαπλασιάζονται με την ανωτατοποίηση ΤΕΙ και με νέα τμήματα. Το Ελληνικό δαιμόνιο απέδειξε ότι τα εισοδήματα των μηχανικών διατηρούνται μια χαρά και χωρίς κατασκευαστική δραστηριότητα. Το μόνο που χρειάζεται είναι μια ροή πιστοποιητικών που απαιτούν υπογραφές μηχανικών. Είχαμε την στατική επάρκεια, μετά το ενεργειακό πιστοποιητικό, ενώ το κτηματολόγιο και οι ενστάσεις του έχουν δυναμικό για την συντήρηση δυναστειών μηχανικών. Όταν αποφοιτήσουν οι νέοι μηχανικοί θα είναι πια καιρός να επικαιροποιηθούν όλα τα πιστοποιητικά – που βεβαίως πρέπει να διπλοελέγχονται για να είμαστε διπλά εξασφαλισμένοι.

Δεύτερο φωτεινό παράδειγμα το Υπουργείο Εργασίας, το οποίο, έχοντας εισπράξει το μήνυμα των καιρών, επενδύει σε ελέγχους σε κάθε παραγωγική δραστηριότητα, ελπίζοντας έτσι να διπλασιάσει τις θέσεις εργασίας. Συνδυάζει μάλιστα την επιτήρηση με φιλολογία: *‘Ουδέν κρυπτόν υπό τον Ηλιον’*, ούτε όμως και από την *‘γοργώπιδα Έργάνη’* Αθηνά. Έτσι, όμως συντηρείται και το πρόγραμμα συντάξεων *‘Αθανάσιος Διάκος’*. Οι συνταξιούχοι μπορούν να συνεχίσουν να δίνουν χαρτζιλίκι στα άνεργα εγγόνια τους.

Οι επιτυχίες αυτές είναι καιρός να γενικευτούν.

Το περιβάλλον και η υπερθέρμανση του πλανήτη είναι θέματα σημαντικά. Πώς αλλιώς να προφυλαχθούν, λοιπόν, παρά με πιστοποίηση κανονικής θερμοκρασίας – υπογεγραμμένη απαραίτητως από απόφοιτο περιβαλλοντικών σπουδών.

Από τα Green στα Greek Statistics, άλλο σημείο καταξίωσης της χώρας. Το νέο τμήμα Στατιστικής στα Γρεβενά δέχεται σε λίγες μέρες 260 φερέλπιδες επιστήμονες, επιτυχόντες με βάση γύρω στο 5/20 και ανώτατο βαθμό 10,5/20. Σύντομα, δηλαδή, θα αποκτήσουμε και Grevena Statistics – GrSt.

Αν θέλουμε να μετρήσει κάθε Έλληνας και κάθε Ελληνίδα, και να γίνει αυτό σωστά, δεν έχει παρά να επιδείξει ένα Πιστοποιητικό Στατιστικής Επάρκειας υπογεγραμμένο από απόφοιτο Γρεβενών-plus (GrSt+). Είναι καιρός να μπει τέλος στις αυθαίρετες και αντεπιστημονικές προβλέψεις και προβολές που παράγει και δημοσιεύει ανεξέλεγκτα ο καθένας. Η κάθε μνημόνευση στατιστικού στοιχείου είναι λογικό να αποδίδει κοινωνικό πόρο για τις συντάξεις των στατιστικών (ανθρώπων). Αλλά και, αν κάθε στατιστικό στοιχείο συνοδεύεται εκ των προτέρων από πιστοποίηση με GrSt+, τα ανώτερα δικαστήρια ίσως απαλλαγούν από μερικές τουλάχιστον υποθέσεις που αφορούν τον Ανδρέα Γεωργίου.

Στα οικονομικά ο νόμος του Say λέει ότι η *‘προσφορά δημιουργεί την δική της ζήτηση’*. Σωστά. Όμως *‘συν (Εργάνη) Αθηνά και χείρα κίνει’*: Πιστοποιητικό Στατιστικής Επάρκειας – *Τώρα!!*

Όλοι πια ξέρουμε πως το κάπνισμα καταστρέφει: Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας λέει ότι σκοτώνει 7 εκ. καπνιστές κάθε χρόνο με παράπλευρες απώλειες για άλλους 1.2 εκ. 'παρευρισκόμενους'. Κοστίζει \$1.4 τρις κατ' έτος σε περίθαλψη και απώλειες παραγωγικότητας. Μια καπνίστρια δεν έχει άλλοθι για το τι σημαίνουν αυτά για τον εαυτό της: Καθημερινή αφαίμαξη της τσέπης 'εξασφαλίζει' μικρότερη ζωή και χειρότερες ασθένειες στην ίδια ενώ καθαριέται και τους αγαπημένους της με τα δεινά των παθητικών καπνιστών.

Και όμως. Οι καπνιστές συνεχίζουν αρειμανίως – στην Ελλάδα περισσότερο από αλλού. Είναι επειδή δεν καταλαβαίνουν τι τους περιμένει, επειδή δεν τους νοιάζει ότι τα λεφτά γίνονται καπνός ή μήπως φταίει κάτι άλλο; Αν και σίγουρα περισσότερο έξυπνοι από άλλους λαούς, μήπως είμαστε λιγότερο ορθολογικοί;

Δεν λείπουν αντικαπνιστικές πολιτικές ούτε εκστρατείες ενημέρωσης. Αν ήμαστε όλοι ορθολογικοί – 'ενήλικοι στο δωμάτιο', όπως μας θέλει η οικονομική θεωρία - οι εκστρατείες θα έπρεπε να είναι πολύ πιο αποτελεσματικές. Το πρόβλημα έγκειται στις αποκλίσεις από τον ορθολογισμό, στο συστηματικά παράλογο: Αποδίδουμε μεγαλύτερη αξία στην μικρή απόλαυση σήμερα σε σχέση με τη μεγάλη βλάβη στο μέλλον (μυωπική συμπεριφορά). Μας πείθουν περισσότερο τα λεγόμενα των κοντινών μας ανθρώπων παρά επιστημονικά εδραιωμένες στατιστικές μελέτες (νόμος των μικρών αριθμών): Όλοι έχουμε ένα θείο ή παππού που κάπνιζε 40 χρόνια και είναι υγιέστατος! Αν και όλο και περισσότεροι καπνιστές λένε ότι θέλουν στην πραγματικότητα να το κόψουν 'από αύριο', το 'αύριο' δεν έρχεται ποτέ.

Η κρατούσα αντίληψη είναι ότι ο ορθολογισμός τελικά θα περάσει: Λέγε-λέγε κάτι θα μείνει. Αυτή, εξ άλλου, είναι και η άποψη της οικονομικής θεωρίας. Και να μην είμαστε όλοι ορθολογιστές, είμαστε κατά μέσο όρο, ή εναλλακτικά, αφού συστηματικά θα τιμωρούμαστε θα μάθουμε να γίνουμε 'μακροχρόνια'.

Όμως, όπως είπε ο (καπνιστής) Κένυς 'Μακροχρόνια είμαστε όλοι νεκροί' – και στην περίπτωση του τσιγάρου με τρόπο δυσάρεστο.

Ο νέος κλάδος των συμπεριφορικών οικονομικών αρχίζει από την παραδοχή ότι δεν είμαστε όλοι υπολογιστικά ορθολογικά τέρατα, όπως είναι, ας πούμε, οι καθαρόαιμοι νεοφιλελεύθεροι στο Σικάγο. Αντίθετα ο κανόνας είναι η συστηματική απόκλιση από τον ορθολογισμό – με τρόπους ιδιαίτερα γνώριμους στην Ελλάδα. Αν παραδεχτούμε ότι δεν είμαστε τέλειοι, μπορούμε να αξιοποιήσουμε αυτές τις αυτοματοποιημένες, υποσυνείδητες αντιδράσεις για το καλό μας. Να μην βλέπουμε τα ελαττώματά μας σαν εμπόδια, αλλά να τα αξιοποιήσουμε εργαλεία για να διευκολύνουμε τις αποφάσεις που ξέρουμε ότι πρέπει να πάρουμε αλλά αναβάλλουμε συστηματικά.

Η νέα δημόσια πολιτική υλοποιεί ένα ήπιο πατερναλισμό, σπρώχνοντάς μας ελαφρά στην σωστή κατεύθυνση. Η επιστήμη των 'νύξεων' (nudges) επεκτείνεται στην διαμόρφωση ατομικών συμπεριφορών – όπου οι πρωτοπόροι από τα μέσα της δεκαετίας του 2000 είναι οι Αμερικανοί Richard Thaler και Cass Sunstein. Πολλές κυβερνήσεις έχουν δημιουργήσει ειδικές ομάδες με σκοπό την μελέτη και αποτελεσματική εφαρμογή παρεμβάσεων ευρείας κλίμακας. Στις ΗΠΑ η κυβέρνηση Obama επένδυσε στο Social and Behavioral Science Team. Στην Μεγάλη Βρετανία το «Behavioral insights team» λειτουργεί από το 2010 με πάνω από 750 έργα σε 31 χώρες (<https://www.bi.team/>), στην Γερμανία το «Wirksam Regieren» από το 2015 στην Γαλλία το 2015 δημιουργήθηκε με κρατική συγχρηματοδότηση η ΜΚΟ «NudgeFrance». Συνολικά υπάρχουν τουλάχιστον 202 τέτοιες ομάδες παρέμβασης σε όλο

¹ Με τον Μ.Χουζούρη

τον κόσμο. Οι ομάδες αυτές έχουν ένα ευρύ πεδίο δράσεων στην σφαίρα της δημόσιας πολιτικής που εκτείνεται από την περιβαλλοντική και την φορολογική πολιτική μέχρι την καταπολέμηση της παχυσαρκίας, την προαγωγή καλών πρακτικών και στάσεων ζωής.

Ας γυρίσουμε λοιπόν στο τσιγάρο. Η συστηματική παρατήρηση συμπεριφορών που απέχουν από το «ιδεατό» μοντέλο του ορθολογισμού βοηθάει στην εγκατάλειψη βλαπτικών συνηθειών. Μια αντικαπνιστική εκστρατεία σχεδιάζεται για να αξιοποιήσει αυτές τις αποκλίσεις και έτσι να αλλάξει την 'αυτοματοποιημένη', υποσυνείδητη, συμπεριφορά των καπνιστών.

Τα ομοιόμορφα πακέτα και οι δραματικές εικόνες ανασκευάζουν τις θετικές εντύπωση που οικοδόμησαν οι επίμονες διαφημίσεις τσιγάρων επί μισό αιώνα: Ο Άνδρας του Μάρλμπορο (Marlboro Man) αποκαλύπτεται όπως είναι και όχι όπως τον ήθελαν.

Αλλά αυτό είναι μόνο το πρώτο, αμυντικό, επίπεδο παρέμβασης. Μια αποτελεσματική εκστρατεία χρειάζεται κάτι παραπάνω. Τα νέα οικονομικά της συμπεριφοράς επιστρατεύουν τις υποσυνείδητες αποκλίσεις από τον ορθολογισμό για να βοηθήσουν στο κόσψιμο και να μην το αποτρέπουν.

Για παράδειγμα, ξέρουμε ότι μας πειράζει πολύ περισσότερο να χάσουμε κάτι που είχαμε παρά να κερδίσουμε το ίδιο πράγμα – 'αποστροφή στην απώλεια'. Η απώλεια ενός ποσού έχει μεγαλύτερη συναισθηματική επίπτωση από ότι ένα ισόποσο κέρδος. Για παράδειγμα, εξατομικευμένα οικονομικά κίνητρα μπορούν να αξιοποιήσουν αυτή την αποστροφή των ατόμων, μέσω ενός ιδιότυπου προγράμματος ασφάλισης. Έτσι, καπνιστές μπορούν να εγγράφονται σε ένα αποταμιευτικό πλάνο με ένα ποσό που καταβάλλουν στην αρχή. Το ποσό αυτό θα επιστρέφεται επαυξημένο εάν καταφέρνουν να κόψουν το κάπνισμα. Αντιθέτως θα μένει στον κοινό κουμπαρά αν αποτύχουν. Η ύπαρξη ανταμοιβής κάνει το πρόγραμμα πιο ελκυστικό αυξάνοντας τον συνολικό αριθμό των συμμετεχόντων, ενώ η αρχική αποταμίευση καθιστά το πρόγραμμα δημοσιονομικά ουδέτερο. Η δημιουργία ενός τέτοιου προγράμματος μπορεί να θεσπιστεί από το Υπουργείο Υγείας. Στην πρωτοβουλία αυτή θα μπορούσε να αξιοποιήσει την εμπειρία και την τεχνογνωσία της ασφαλιστικής αγοράς για να αναπτυχθεί ένα οικονομικά βιώσιμο αποταμιευτικό πλάνο. Η επιδότηση του προγράμματος από το Υπουργείο Υγείας θα κεφαλαιοποιεί (τμήμα) από τα μακροχρόνια οφέλη στην περίθαλψη από τη διαδεδομένη διακοπή του καπνίσματος. Οι ορθολογιστές ξέρουμε ότι το ετήσιο συνολικό κόστος του καπνίσματος (άμεσο και έμμεσο) ανέρχεται σε 0.7% του ΑΕΠ και 1% του ΑΕΠ για την Κίνα και τις ΗΠΑ αντίστοιχα – πόσο μάλλον στην Ελλάδα.

Ένα συμπεριφορικό αντικαπνιστικό πρόγραμμα μπορεί να έχει και άλλα στοιχεία: Η κοινωνική πίεση – η επίδραση των ομοίων (peer effect) – αυτή την στιγμή λειτουργεί αποτρεπτικά μέσω της αίσθησης στοχοποίησης που έχουν οι καπνιστές ή της πεποίθησης ότι έχουν την πλειοψηφία στην κοινωνία. Αυτό δείχνουν οι αντιδράσεις στις απαγορεύσεις καπνίσματος – που υπονόμωσαν όλες τις προηγούμενες κρατικές προσπάθειες. Αυτό θα μπορούσε να αναιρεθεί μέσω λεσχών διακοπής καπνίσματος ή άλλης κοινωνικής πίεσης – όπως γίνεται με επιτυχία για την παχυσαρκία ή το ποτό. Η χρήση έξυπνων κινητών και εφαρμογών κάνει τον στόχο ευκολότερο. Η ανάπτυξη ηλεκτρονικής πλατφόρμας για καπνιστές επιτρέπει την αποστολή εξατομικευμένων μηνυμάτων με βάση το προφίλ του κάθε χρήστη, υπενθυμίζοντας καθημερινά πόσα χρήματα έχουν εξοικονομηθεί. Ηδη στις ΗΠΑ υπάρχει τέτοια ηλεκτρονική εφαρμογή στις ΗΠΑ, το Smokefree (<https://smokefree.gov>) ενώ το πρόγραμμα QuitGenius προσφέρει παρόμοιες υπηρεσίες (<https://www.quitgenius.com>) Η επικοινωνία μεταξύ χρηστών προσφέρει εναλλακτικά μοντέλα παρέμβασης και δράσης αξιοποιώντας την εμπειρία και τα εργαλεία των συμπεριφορικών.

Ο Αυγουστίνος προσευχόταν να τον κάνει ο Θεός ενάρετο, αλλά 'όχι ακόμα'. Για την πρώτη αυτή επιτυχία στα συμπεριφορικά ('υπερβολική αναγωγή') και άλλες η Δυτική Εκκλησία τον προβίβασε σε Άγιο. Εμείς στην Ανατολή αντιστεκόμαστε, αφού τον κάναμε μόνο 'Ιερό'. Το

γιατί ο Αυγουστίνος είχε άδικο ανέλαβε να το μάθει στις Ελληνικές κυβερνήσεις (προφανώς από μεταμέλεια) η τρόικα επί δεκαετία.

Αντιθέτως, τα νέα οικονομικά δεν προσπαθούν να μας νουθετήσουν. Επιστρατεύουν τον παραλογισμό (μας) για να υπηρετήσει την λογική. Απ' ότι ξέρουμε πάμε καλά σε ένα από τα δύο. Αν ασχοληθούμε επιστημονικά με τα ελαττώματά μας θα μπορούσαμε να πάμε καλά και στα δύο.

Ας αρχίσουμε, λοιπόν, από το κάπνισμα

Είναι τα αρνητικά επιτόκια απαγορευτικά για τις συντάξεις πολλαπλών πυλώνων;

Τα τελευταία χρόνια στην Ευρώπη – σαν αποτέλεσμα της Ποσοτικής Χαλάρωσης της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, αν και όχι μόνο – βλέπουμε να κυριαρχούν αρνητικά επιτόκια στα κρατικά ομόλογα. Αυτό το φαινόμενο οδηγεί σε έντονη ανησυχία τους Γερμανούς αποταμιευτές. Βλέποντας τις αποταμιεύσεις τους να φυραίνουν, πιέζουν για ακόμη μεγαλύτερα πλεονάσματα στην Ευρωζώνη. Στην κάτω πλευρά της Ευρώπης έχουμε το συμμετρικό φαινόμενο χαιρεκακίας των θιασωτών παραδοσιακών κρατικών διανεμητικών συστημάτων συντάξεων. Θεωρούν ότι οι χειρότερες προοπτικές αποδόσεων δικαιώνουν την αποστροφή τους – ακόμη και μετά την κρίση – σε κάθε κεφαλαιοποιητικό σύστημα.

Και οι δύο ομάδες διαπράττουν μεγάλα σφάλματα στην μακροοικονομική τους ανάλυση. Αλλά επιδεικνύουν και σημαντική άγνοια για το πώς τα συστήματα συντάξεων συνδέονται και επηρεάζουν την οικονομία. Το κρίσιμο λάθος και των δύο είναι η μερική θεώρηση – ότι δεν μπορείς να μιλάς για επιτόκια και αποδόσεις σαν να ήταν ανεξάρτητα από την οικονομία.

Ας αρχίσουμε από τον Βορρά – σχηματικά από τους *‘Φιλάργυρους Γερμανούς’*. Αυτό που δεν καταλαβαίνουν είναι ότι τα αρνητικά επιτόκια είναι αποτέλεσμα της χαμηλής ανάπτυξης και όχι αντιστρόφως. Η μεγαλύτερη κρατική αποταμίευση (αν αυξανόντουσαν τα πλεονάσματα της Γερμανίας) θα στερούσε πόρους από την πραγματική οικονομία και θα έσπρωχνε την ανάπτυξη ακόμη χαμηλότερα. Η γερμανική θέση αγνοεί την αλληλεξάρτηση που χαρακτηρίζει την οικονομία και αντιμετωπίζει την κάθε χώρα σαν να ήταν ένα μικρομάγαζο που μπορεί να θεωρεί ότι οι τιμές είναι δεδομένες. Αγνοεί δηλαδή ίσως το πρώτο δίδαγμα του πρωτοετούς μακροοικονομολόγου: την «Πλάνη της Συνάθροισης» - το σύνολο συμπεριφέρεται ξεχωριστά από το κάθε τμήμα του ξεχωριστά. Όμως, ως προς τις συντάξεις δεν φαίνεται ότι έχουν γίνει πλήρως κατανοητές οι ιδιαιτερότητες των συνταξιοδοτικών ταμείων στην Ευρώπη: Οι σημερινοί κανόνες που διέπουν τα συνταξιοδοτικά ταμεία προσθέτουν μια αχρείαστη προσθήκη στις υφιστάμενες τάσεις: τα αρνητικά επιτόκια δημιουργούν την ανάγκη μεγαλύτερων αποθεματικών για να καλυφθούν οι μελλοντικές υποχρεώσεις και έτσι προσθέτουν μια επιπλέον ώθηση στην ύφεση – που ίσως εξηγεί και το γιατί η Ποσοτική Χαλάρωση έχει φτάσει στα όριά της.

Σε κάθε περίπτωση, η λύση στα αρνητικά επιτόκια είναι αναθέρμανση της οικονομίας εκείνων που έχουν περιθώριο να ελιχθούν – δηλαδή της Γερμανίας, αλλά και η επανεξέταση των κανόνων εποπτείας των κεφαλαιοποιητικών συντάξεων προς την κατεύθυνση της μεγαλύτερης ευελιξίας.

Και τώρα στους καθ’ ημάς *‘Χαιρέκακους Κρατιστές’*. Επιχαίρουν ότι οι κεφαλαιοποιητικές συντάξεις θα έχουν μικρότερες αποδόσεις. Άγνοια μακροοικονομίας τους αποκρύπτει το πασιφανές: οι συνθήκες που ευνοούν αρνητικά επιτόκια είναι ακριβώς αυτές που συμπιέζουν την ανάπτυξη. Έτσι στις μακροοικονομικές συνθήκες αρνητικών επιτοκίων θα είναι περιορισμένες και οι εισπράξεις αλλά και οι προοπτικές των διανεμητικών συστημάτων. Τα αρνητικά επιτόκια διατηρούνται για να ενθαρρύνουν την ανάπτυξη. Αν υπήρχε ανάπτυξη τα επιτόκια δεν θα ήταν αρνητικά. Η απουσία διασύνδεσης μεταξύ των παραμέτρων που καθορίζουν την απόδοση κεφαλαιοποιητικών και εκείνων που υπαγορεύουν την απόδοση διανεμητικών συστημάτων υπάρχει μόνο στην νομικίστικη κόσμο όπου αρκεί μια δικαστική απόφαση για να πληρωθούν συντάξεις.

Το δια ταύτα και σε αυτή την περίπτωση είναι το αντίθετο από αυτό που θεωρούν οι θιασώτες αυτής της άποψης. Αν υπάρχει πρόβλημα ανάπτυξης (και αρνητικών επιτοκίων) μια μικρή χώρα σαν την Ελλάδα χρειάζεται *περισσότερη* και *όχι λιγότερη* κεφαλαιοποίηση στις συντάξεις. Αυτό που εμποδίζει την ανάπτυξη είναι η έλλειψη επενδύσεων. Επειδή μάλιστα από το 2007 και μετά ο τομέας των νοικοκυριών έχει αρνητική αποταμίευση, η μόνη

πηγή επενδύσεων είναι άμεσες επενδύσεις από το εξωτερικό. Ακόμη και τώρα, που οι επενδυτές πιέζονται για υψηλές αποδόσεις επενδύουν μόνο σε ακίνητα και σε βραχυπρόθεσμες τοποθετήσεις. Οι εισροές κεφαλαίων είναι δηλαδή 'ζεστό χρήμα' (Hot money) και όχι στρατηγικοί επενδυτές που βλέπουν την Ελλάδα μακροπρόθεσμα. Ένας ρωμαλέος κεφαλαιοποιητικός πυλώνας στην Ελλάδα δεν μπορεί από μόνος του, βεβαίως, να διορθώσει τα αρνητικά επιτόκια. Όμως μπορεί να βελτιώσει τις επιδόσεις της Ελλάδας στις επενδύσεις, με τρεις τρόπους: (α) Προσφέροντας μακροχρόνιους τίτλους στους οποίους να επενδύσουν ξένοι και έτσι να χρηματοδοτήσουν εγχώριες επενδύσεις. (β) δημιουργώντας μια ανεξάρτητη πηγή εγχώριων αποταμιεύσεων (γ) Με την διοχέτευση των χρημάτων προς πιο αποδοτικές κατευθύνσεις πράγμα που θα ευνοηθεί από την επαγγελματική διαχείριση των αποθεματικών.

Οι Ελληνικές κυβερνήσεις τόσα χρόνια περιμένουν, σαν κυνηγοί σε καρτέρι, μήπως ξεστρατίσει κάποιο 'πέρασμα' επενδυτών. Θεωρούν ότι εκτός από δημόσιες σχέσεις και ελπίδα στο μέλλον ελάχιστα μπορούν να γίνουν για να ξεβαλτώσουμε. Και όμως: ένας νέος κεφαλαιοποιητικός πυλώνας στο πλαίσιο ενός μεικτού συστήματος συντάξεων είναι από τις λίγες ενέργειες που οδηγούν σε ενδογενή επενδυτική διαδικασία.

Τα αρνητικά επιτόκια δεν είναι επιχείρημα για να αυτοπεριοριστούμε στον αποτυχημένο κρατισμό. Αντιθέτως συνηγορούν στην ανάληψη – επιτέλους – μια θαρραλέας απόφασης: την εισαγωγή κεφαλαιοποίησης στην Ελλάδα.

1. Ποιοι είναι οι κίνδυνοι που αντιμετωπίζει το ασφαλιστικό σύστημα της Ελλάδας;

Κάποτε είχαμε την πολυτέλεια να μιλάμε για ‘τα προβλήματα του ασφαλιστικού’ σαν αυτά να ήταν αποκομμένα από την υπόλοιπη κοινωνία και οικονομία. Θεωρούσαμε ότι μπορούσαμε να βγάλουμε ένα λογαριασμό για τις συντάξεις (το πόσο πληρώνεις, πότε θα πάρεις σύνταξη και πόσο) και απλώς να τον στέλνουμε να πληρωθεί από την υπόλοιπη οικονομία. Αυτή η νοοτροπία καθυστέρησε αναγκαίες αλλαγές επί δεκαετίες και με αυτόν τον τρόπο διόγκωσε το ασφαλιστικό, οδηγώντας το να δεσπόζει ως ο βασικός κίνδυνος στην ανάπτυξη της χώρας.

Έτσι θα αντιστρέψω το ερώτημα: το πρόβλημα που πρέπει να μας απασχολεί είναι οι κίνδυνοι που δημιουργεί το ασφαλιστικό για την οικονομία. Αν δεν αλλάξουμε νοοτροπία, κινδυνεύουμε, τώρα περισσότερο από ποτέ, να σερβίρουμε την χήνα που γεννά τα χρυσά αυγά στον φούρνο με πατάτες.

2. Οι παρεμβάσεις που προωθεί η κυβέρνηση πιστεύετε ότι θα αντιμετωπίσουν το πρόβλημα ή απλά θα το μεταθέσουν στο μέλλον;

Πολλές παρεμβάσεις που έχουν ανακοινωθεί ως τώρα εμπνέονται από συντηρητισμό – από εμφανή επιθυμία επιστροφής σε γνώριμες δομές και από άρνηση των καταλυτικών γεγονότων της περιόδου 2010-2018. Έτσι επιστρέφουμε στο παλιό σύστημα των κλάσεων στους ελεύθερους επαγγελματίες, στην χορήγηση συντάξεων χρείας σε νέους ανθρώπους χωρίς όριο ηλικίας, στην αποσπασματική αντιμετώπιση αιτημάτων, στον εξωραϊσμό ή απόκρυψη πληροφόρησης.

Θέλω να ελπίζω ότι δεν έχουμε ακούσει την τελευταία λέξη στο θέμα αυτό. Πράγματι, κάποιοι φαίνεται ότι έχουν αντιληφθεί το βασικό δίδαγμα της κρίσης – ότι με τέτοιο ασφαλιστικό σύστημα μια αναμικτή ανάπτυξη είναι το περισσότερο που μπορούμε να ελπίζουμε. Κάτι τέτοιο είναι κατώτερο των προσδοκιών μας και πολύ κάτω από τις ανάγκες μας.

Το τι θα επικρατήσει τελικά – ο βολικός συντηρητισμός ή η αναγκαία ανατροπή – δεν νομίζω ότι έχει κριθεί ακόμη.

3. Συμφωνείτε με το νέο σύστημα υποχρεωτικής κεφαλαιοποιητικής επικουρικής ασφάλισης και γιατί; Τι ισχύει στο εξωτερικό;

Η εισαγωγή κεφαλαιοποίησης έχει την δυνατότητα να φέρει θετικές ανατροπές. Θα αποκαταστήσει μια σχέση εμπιστοσύνης των ασφαλισμένων με το σύστημα και εξασφαλίζει μια νέα, εγχώρια, πηγή χρηματοδότησης για επενδύσεις. Για τον λόγο αυτό έχω προτείνει (μαζί με τον Μιλτιάδη Νεκτάριο) ένα τέτοιο σύστημα σε βιβλίο του 2017 με τίτλο ‘Συντάξεις για Νέους’. Η ύπαρξη ατομικών λογαριασμών – ‘κουμπαράδων’ – συμπληρωματικών στις παλιές συντάξεις είναι κοινός τόπος σχεδόν παντού στον αναπτυγμένο κόσμο. Αν έχουμε τέτοιους και στην Ελλάδα, τότε θα μπορούν εύκολα να δεχτούν τις αποταμιεύσεις όσων νέων έφυγαν από την Ελλάδα και θέλουν να γυρίσουν. Έτσι, από παράγοντας που αποτρέπει την επιστροφή του

brain drain, η κοινωνική ασφάλιση μπορεί να λειτουργήσει ως ιμάντας παλιννόστησης.

Η βασική μου ένσταση στα κυβερνητικά σχέδια είναι η ατολμία τους. Εφαρμογή μόνο σε άτομα που θα εργαστούν για πρώτη φορά μετά το 2021, σημαίνει ότι τα πλεονεκτήματα του συστήματος απαιτούν πάνω από 40 χρόνια εφαρμογής για να 'μετρήσουν' πλήρως. Ποιος νομίζει ότι η Ελλάδα μπορεί να περιμένει ως το 2060;

4. Ποια θεωρείτε ότι είναι η λύση για ένα βιώσιμο ασφαλιστικό σύστημα;

Η λύση δεν βρίσκεται σε σύνθετες τεχνικές λύσεις ή σε περίπλοκα νομοθετήματα. Το θεμελιώδες πρόβλημα που αντιμετωπίζουμε είναι ότι το σύστημα, όπως έχει καταλήξει, έχει χάσει την εμπιστοσύνη των εργαζομένων, και περισσότερο από κάθε άλλον, των νέων εργαζομένων. Η ανάκτηση της αξιοπιστίας του περνά από καθαρές κουβέντες, απλές λύσεις και ειλικρινείς τοποθετήσεις. Τα προβλήματα είναι πολλά – τόσο τα παλιά που δεν έχουν λυθεί όσο και τα νέα που συσσωρεύονται. Η εθελουφλία και ο στρουθοκαμηλισμός έφεραν δραματικές επιδεινώσεις και θα φέρουν και άλλες.

Κακά τα ψέματα. Η Ελλάδα, εγκλωβισμένη σε αναπτυξιακό αδιέξοδο, ξοδεύει το μεγαλύτερο ποσοστό του ΑΕΠ σε συντάξεις στην ΕΕ. Πρέπει να ξανασκεφτούμε το ύψος των συντάξεων, την έκταση της ανταποδοτικότητας αλλά και το πώς τις χρηματοδοτεί η οικονομία.

Δεν είναι ακατόρθωτο. Έχουμε μελετήσει την εισαγωγή ενός νέου συστήματος τριών πυλώνων, στο οποίο οι κρατικές συντάξεις μειώνονται στο μισό και έτσι δημιουργούν χώρο ανάπτυξης νέων κεφαλαιοποιητικών συντάξεων – που αναπληρώνουν τα κενά. Ένα τέτοιο σύστημα δεν υποθηκεύει την ανάπτυξη· αντιθέτως προσφέρει μια αναπτυξιακή ώθηση – που προσφέρει τη μόνη ελπίδα για αξιοπρεπείς συντάξεις στο μέλλον χωρίς θεαματικές (πλην, δυστυχώς, προβλέψιμες) ανατροπές.

5. Ποια είναι η άποψή σας για τη θέση του ΔΝΤ που επιμένει να ζητά μειώσεις στις συντάξεις;

Υπάρχει μια παρατήρηση η οποία σκοπίμως αποκρύπτεται: Οι παλιές συντάξεις είναι σήμερα πολύ πιο γενναιόδωρες από όλες τις συντάξεις από το 2016 και μετά. Τα ίδια χρόνια και οι ίδιες εισφορές (ακόμη και μετά τις περικοπές) οδηγούσαν σε πολύ ψηλότερες συντάξεις από ότι τώρα – ένα κατάλοιπο της πλασματικής ευμάρειας που μας οδήγησε στην κρίση. Την στιγμή που όλα τα εισοδήματα – και πρώτα οι μισθοί του ιδιωτικού τομέα που πληρώνουν για τις συντάξεις – έχουν μειωθεί κατά 30% από το 2009, ποια η λογική κάποιες συντάξεις να έχουν χάσει μόνο τα δώρα εορτών;

Δεν γνωρίζω με ποια λογική προτείνει το ΔΝΤ περικοπές. Αυτό που γνωρίζω είναι ότι το μεγάλο ζήτημα του πώς κατανέμεται το κόστος της κρίσης παραμένει αναπάντητο. Ακόμη χειρότερα, ότι οι απαντήσεις που σήμερα έχουν δοθεί – όποιος πρόλαβε ή όποιος έχει πρόσβαση – εμπεδώνουν την αδικία και την οικονομική αβελτηρία. Γιατί, δυστυχώς, αυτοί που ποτέ δεν προλαβαίνουν είναι οι νέοι.

Το ύψος των εγγυήσεων που πρέπει να έχουν οι συνταξιούχοι πρέπει να προκύψει, όχι μέσω λογικής νομικίστικης κατοχύρωσης, αλλά μέσω μιας λογικής ισοκατανομής της συμμετοχής σε μια κοινή προσπάθεια.

Ποιος οφείλει να είναι ο ρόλος του Κράτους στις συντάξεις; Πρέπει να τις παρέχει το ίδιο ή να μεριμνά ώστε να υπάρχει επαρκής προστασία;

Στην Ελλάδα, το Σύνταγμα είναι κατηγορηματικό: το Κράτος ‘μεριμνά’. Επειδή όμως δεν αρέσουν τα διλήμματα, συμπεριφέρονται όλοι ως να μην υπάρχει διαφορά. Πράγματι, σε ένα μονολιθικό σύστημα, όπου το Κράτος παρέχει 97% των συντάξεων, απλή υπενθύμιση διαφοράς χαρακτηρίζεται ακαδημαϊκός σχολαστικισμός.

Όταν το Ελληνικό σύστημα οικοδομήθηκε, με το πρωτόγονο χρηματοπιστωτικό σύστημα του 1951 οι ρεαλιστικές λύσεις ήταν Κράτος ή οικογένεια. Όμως ο κόσμος άλλαξε. Υφίστανται πλήθος σχημάτων, μερικά αμιγώς ιδιωτικά, άλλα συλλογικά, άλλα μεικτά. Έχουν αλλάξει και, οι ανάγκες. Κάποτε, οι σταθερές δουλειές σε μεγάλους εργοδότες αποτελούσαν εγγύηση ότι, αφού κάποιος ‘βουλευτεί’, ο επόμενος σταθμός της πρόσληψης ήταν η σύνταξη. Τώρα όμως, η ανασφάλεια χαρακτηρίζει περισσότερο την εργασία, παρά την συνταξιοδότηση. Το Κράτος πρέπει να βρει δημοσιονομικό χώρο για να απαντήσει σε νέες κοινωνικές προκλήσεις.

Άρα, υπάρχει σήμερα η δυνατότητα να υποχωρήσει η κρατική παροχή συντάξεων. Υπάρχει όμως και πιεστική ανάγκη για άλλες κοινωνικές πολιτικές.

Έτσι, επανέρχεται το δίλημμα: παροχή ή μέριμνα; Το Κράτος μπορεί να θέλει (ή να πρέπει) να περιορίσει την εμπλοκή του στην συνταξιοδοτική παροχή. Για τον ίδιο λόγο, διευρύνεται το καθήκον του για συνταξιοδοτική μέριμνα.

Τα ερωτήματα αυτά δεν είναι ακαδημαϊκά: Πίσω από την περιχαράκωση της κρατικής εμπλοκής κρύβεται η απειλή υπερβολικής υποχώρησης. Το Κράτος με το άγχος ενός πρόσκαιρου δημοσιονομικού προβλήματος μπορεί να κληροδοτήσει μελλοντική ανέχεια διαρκείας. Μπορεί δηλαδή να συμπεριφερθεί και εκείνο όσο μυωπικά όσο πολλοί πολίτες.

Τι σημαίνει με πρακτικούς όρους η στροφή στην μέριμνα;

Το Κράτος πρέπει να βλέπει μη κρατικούς παρόχους ως συνεργάτες και όχι ως ανταγωνιστές. Αν θεωρήσει ότι απαιτείται διόρθωση ανεπαρκούς πρόνοιας, πρέπει να χορηγεί κίνητρα για αποταμίευση. Αν ο πολίτης είναι αναβλητικός, ή δεν καταλαβαίνει πώς σύνθετες έννοιες συνδέονται, το Κράτος αποκτά καθήκον διαπαιδαγώγησης.

Πρέπει δηλαδή να υπάρχει μια συνολική πολιτική για την ασφάλεια εισοδήματος της τρίτης ηλικίας – ασχέτως προέλευσης. Να εγκαταλειφθεί η μυωπική προσέγγιση που εξετάζει μόνο το κρατικό μαγαζί. Να καταλάβει το Κράτος ότι η ευθύνη που έχει είναι απέναντι στη κοινωνία και όχι μόνο σε όσα ταμεία του ανήκουν.

Στην Ελλάδα είμαστε ακόμη πολύ μακριά: οι αρμοδιότητες (στο μέτρο που υπάρχουν) είναι κατακερματισμένες μεταξύ Υπουργείων και της Τραπέζης της Ελλάδος. Κανείς δεν παρακολουθεί (ούτε ενδιαφέρεται) για την συνολική οικονομική θέση των ηλικιωμένων. Η εποπτεία των κρατικών και μη κρατικών δομών οφείλει να εγκαταλείψει τον νομικισμό και να καταλάβει ότι η μέριμνα για συντάξεις έχει αφετηρία την σχέση συντάξεων-οικονομίας.

Η αντισυνταγματικότητα στις συντάξεις δεν είναι θέμα αναδρομικών μποναμάδων. Η πραγματική αντισυνταγματικότητα είναι το χαϊνόν κενό εκεί που θα έπρεπε να βρίσκεται η μέριμνα για τις συντάξεις και την κοινωνική ασφάλιση.

4+4 λόγοι για να εγκαταλειφθεί ένα τοξικό ασφαλιστικό σύστημα

Ιανουάριος 2020 Φιλελεύθερο

Το νέο Τμήμα στατιστικής
και η διαφύλαξη επαγγελματικών δικαιωμάτων

Στην Ελλάδα το σύστημα συντάξεων τροφοδότησε την χρεοκοπία του 2010, και τιμώρησε την ευπιστία των συνταξιούχων – περικόπτοντας στο μισό την σύνταξη των πιο συνεπών. Αντί να προστατεύει, κατέστρεψε. Η διαβεβαίωση προστασίας αποδείχθηκε παγίδα και εργαλείο καταστροφής. Διατηρώντας σήμερα τα βασικά στοιχεία ενός αποδεδειγμένα αποτυχημένου συστήματος υποσκάπτεται η ανάπτυξη. Ακόμη χειρότερα, διολίσθηση σε παλιές συνήθειες κινδυνεύει να αναθερμάνει τους μηχανισμούς καταστροφής.

Τον τοξικό χαρακτήρα μιας ασφάλισης που ισχυρίζεται ότι παρέχει προστασία ενώ επιδείνωσε το ρίσκο εικονογραφεί ο Banksy: Η ομπρέλα, αντί να προστατεύει το κορίτσι, το καταβρέχει. Η κάτοικος της Νέας Ορλεάνης κατά τον τυφώνα Κατρίνα του 2005 θα ήταν σε καλύτερη θέση αν δεν είχε ασφαλιστεί καθόλου. Όπως ακριβώς και μια συνεπής Ελληνίδα ασφαλισμένη της ίδιας εποχής.

Η δύσκολη θέση της κοπέλας με την ομπρέλα που προσελκύει την βροχή συμπεκνώνει το επιχείρημα για ριζική αλλαγή στο ασφαλιστικό - οριστική εγκατάλειψη του σημερινού συστήματος συντάξεων και ταχεία αντικατάστασή του από σύστημα πολλαπλών πυλώνων². Ένα τέτοιο σύστημα είναι σήμερα η μόνη ρεαλιστική συστημική αλλαγή -δηλαδή ελπίδα να αλλάξουν δομές που συντηρούν την κοινωνική ανασφάλεια και που κρατάνε την Ελλάδα πίσω.

Σε αυτή την κρίσιμη καμπή μεταμνημονιακών αποφάσεων έχει σημασία να επαναληφθούν τηλεγραφικά τα επιχειρήματα για ουσιαστική μεταρρύθμιση πολλαπλών πυλώνων – τόσο τα θετικά (πλεονεκτήματα πολλαπλών πυλώνων για το μέλλον) όσο και τα αρνητικά (διόρθωση δυσλειτουργιών του παλιού ασφαλιστικού).

Αρχίζουμε από τα θετικά – τους λόγους για τους οποίους ένα νέο σύστημα πολλαπλών πυλώνων είναι καλύτερο για τις προκλήσεις που έρχονται – για τώρα και αύριο.

Πρώτον, χρειαζόμαστε εργαλείο για το μέλλον και όχι εισιτήριο επιστροφής στο παρελθόν. Μπροστά μας έχουμε την πρόκληση της μακροβιότητας: θα ζούμε όλοι περισσότερο – ας κοιτάξουμε, λοιπόν, να ζήσουμε καλύτερα. Για να πετύχει ένα σύστημα ασφάλισης πρέπει να κερδίσει πάνω από όλα τους νέους – αφού αυτοί είναι οι συμβαλλόμενοι στο ασφαλιστικό συμβόλαιο και αυτοί θα το χρηματοδοτούν. Η κάλυψη του κόστους που αφορά τους σημερινούς συνταξιούχους – το κληρονομικό κόστος – πρέπει να απαντηθεί ξεχωριστά με όρους δίκαιης αντιμετώπισης διαφορετικών γενεών.

Δεύτερον, προσφέρει ώθηση στην εργασία και την δημιουργικότητα. Το σύστημα πολλαπλών πυλώνων που προτείνουμε έχει απόλυτη ανταποδοτικότητα, αφού υιοθετεί ατομικούς λογαριασμούς για όλους τους πυλώνες. Μπορεί δηλαδή να πείσει ότι η πληρωμή εισφορών δεν είναι φόρος στην εργασία, και έτσι ότι αξίζει να δουλεύει κανείς για να βελτιώσει την ζωή του.

² Για τον ίδιο λόγο είναι και το εξώφυλλο του βιβλίου του 2018 *Συντάξεις για Νέους* (Μ.Νεκτάριος, Π.Τήνιος, Γ.Συμεωνίδης, Εκδόσεις Παπαζήση). Το βιβλίο προτείνει την αλλαγή συντάξεων ως πρόταση αναπτυξιακής δυναμικής στην οικονομία.

Τρίτον, παρακινεί και κατευθύνει την αποταμίευση. Διοχετεύοντας 6% του μισθού σε κεφαλαιοποιητικούς λογαριασμούς που επενδύονται στην πραγματική οικονομία εξασφαλίζονται νέοι εγχώριοι πόροι για επενδύσεις, την στιγμή που ο ιδιωτικός τομέας από το 2008 έχει αρνητική αποταμίευση. Ταυτόχρονα, όμως, η επαγγελματική διαχείριση των αποθεματικών εξασφαλίζει προτεραιότητα στις πιο αποδοτικές επενδύσεις – βελτιώνοντας έτσι την παραγωγικότητα.

Τέταρτον, προσφέρει γέφυρα επιστροφής του brain drain. Οι περισσότεροι που μετανάστευσαν τα τελευταία χρόνια δουλεύουν σε χώρες με συστήματα πολλαπλών πυλώνων. Οι ‘κουμπαράδες’ που τώρα συσσωρεύονται εκεί δεν έχουν πού να μεταφερθούν αν τα άτομα αυτά αποφασίσουν να επιστρέψουν στην Ελλάδα – αφού δεν υπάρχει δοχείο να τους υποδεχθεί. Η Ελλάδα θα είναι σε καλύτερη θέση αν συμμετέχει στις ευρωπαϊκές εξελίξεις έχοντας ένα σύστημα που δεν τιμωρεί ούτε αποθαρρύνει την κινητικότητα.

Εξίσου σημαντικά, μια αλλαγή σελίδας αποφεύγει τα αρνητικά: Αναστέλλει την τοξική λειτουργία του παλιού συστήματος και αποφεύγει επανάληψη του χθες.

Πρώτον, αποτρέπεται η δημιουργία νέου αφανούς χρέους. Το σημερινό σύστημα ενθαρρύνει δημοφιλείς ενέργειες, οι οποίες συχνά έχουν ολέθριες μακροχρόνιες συνέπειες. Για παράδειγμα, το συνολικό αποτέλεσμα μιας βελτίωσης των νέων συντάξεων θα φανεί μετά από πολλά χρόνια – όταν θα χρειαστεί να πληρώσουμε το αφανές χρέος. Αυτό συνέβη στο παρελθόν, όταν υπογράφαμε μεταχρονολογημένες επιταγές έχοντας την ψευδαίσθηση ότι μπορούσαμε αέναα να αναβάλλουμε την πληρωμή τους. Τελικά μας ήλθε μαζεμένος ο λογαριασμός και χρεοκοπήσαμε. Είναι καιρός να αφαιρέσουμε ριζικά τον πειρασμό – όσο και αν αυτός βολεύει εκλογικά.

Δεύτερον, βάζει φραγμό στο ασφαλιστικό ως πεδίο πελατειακών συνδιαλλαγών. Το διανεμητικό σύστημα, ιδιαίτερα με την ελληνική κατακερματισμένη εκδοχή του, αξιοποιήθηκε ως εργαλείο χορήγησης προνομίων σε κάποιους, επιβαρύνοντας όλους τους υπόλοιπους. Αποτέλεσμα και παρά το τεράστιο δημοσιονομικό κόστος του, το σύστημα συντάξεων, πίσω από πέπλο αδιαφάνειας, βάθαινε την ανισότητα – αρνητικός Ρομπέν των Δασών έπαιρνε από τους φτωχούς για να δίνει στους πλούσιους.

Τρίτον, επιτρέπει την άσκηση κοινωνικής πολιτικής σε άλλους τομείς όπως στην φροντίδα ηλικιωμένων, στην οικογένεια, στην ανεργία και στην φτώχεια. Τις προηγούμενες δεκαετίες η εκτός ελέγχου διόγκωση των συντάξεων αφαιρούσε το οξυγόνο από νέα προγράμματα κοινωνικής πολιτικής. Έτσι υστερούν οι υποδομές για βρεφονηπιακή προστασία και φροντίδα ηλικιωμένων – που εγκλωβίζουν στο σπίτι εκατοντάδες χιλιάδες γυναίκες που θα μπορούσαν να δουλέψουν.

Τέταρτον, προωθεί την αξιοπιστία, αποθαρρύνοντας ‘μεταρρυθμίσεις με δόσεις’. Για τον κάθε πολίτη η ασφάλιση είναι ένα προσωπικό συμβόλαιο με διάρκεια δεκαετιών. Η καλλιέργεια προσδοκιών και μετά η διάψευσή τους κάνουν το συμβόλαιο κουρελόχαρτο. Μετά το 1992 διαβεβαίωναν ότι ‘ξεμπερδέψαμε’ αν και λαμβάνονταν μέτρα-ασπιδίνα λίγα χρόνια πριν την επόμενη δόση του ασφαλιστικού. «Μεγαλοστομία συν μερεμέτια» είναι ο ταχύτερος δρόμος προς την ανυποληψία. Ανάκτηση της αξιοπιστίας χρειάζεται διαφάνεια στην λειτουργία και ειλικρίνεια στην επικοινωνία.

Τα πλεονεκτήματα αυτά – τα θετικά και τα αρνητικά – είναι γνωστά επί δεκαετίες αλλά προσέκρουαν σε τοίχο συντηρητισμού και εκλογικών υπολογισμών. Εξαίρεση αποτέλεσε το σημερινό κυβερνητικό κόμμα που προεκλογικά άνοιξε το θέμα και υποστήριξε με επιχειρήματα την αλλαγή σελίδας. Φαίνεται ότι έπεισε τους εκλογείς. Έχει πεισθεί και το ίδιο; Οψόμεθα.

Έχουμε μάθει να ζούμε με ένα τοξικό σύστημα συντάξεων. Όπως υπάρχει κίνδυνος να συνηθίσουμε και μια αναιμική ανάπτυξη. Είναι καιρός να τα αποχαιρετίσουμε και τα δύο.

Το κυβερνών κόμμα είχε ασκήσει καταιγιστική κριτική στην ασφαλιστική πολιτική της προηγούμενης κυβέρνησης. Το υπό συζήτηση νομοσχέδιο επισφραγίζει αυτή την κριτική και φιλοδοξεί να εμπεδώσει τη νέα, μεταμνημονιακή, ‘κανονικότητα’ στις συντάξεις.

Συμπτωματικά, τις ίδιες μέρες, η Γαλλία συγκλονίζεται από το δικό της ασφαλιστικό, προσπαθώντας να εφαρμόσει ενιαίους κανόνες σε 40 Ταμεία. Εμείς πριν 10 χρόνια είχαμε εκατοντάδες (κανείς δεν ήξερε), ενώ ακόμη και μέσα στο ‘ενιαίο’ ΙΚΑ, ο κανόνας ‘έπιανε’ μόνο 15 κορόιδα και οι εξαιρέσεις 85 ‘έξυπνους’. Το ότι όσα περάσαμε εμείς συμβαίνουν τώρα και εις Παρισίους υπογραμμίζει ότι επέστρεψε πια η κανονικότητα στο ασφαλιστικό.

Επέστρεψε, όμως; Και τι σημαίνει κανονικότητα;

Πριν προχωρήσουν οι σημαιοστολισμοί, οφείλει να μας προβληματίσει μια κεντρική διαφορά μεταξύ Ελλάδας και Γαλλίας

Στη Γαλλία τις αλλαγές τις εισηγείται η ίδια η κυβέρνηση, μετά από μακρά προετοιμασία. Στην Ελλάδα, αν και γνωρίζαμε τι έπρεπε να γίνει, το αναβάλλαμε, χρεοκοπήσαμε και μετά ήλθε η Τρόικα η οποία τις επέβαλε για λογαριασμό μας. Πέρασαμε από *Λόγια χωρίς Πράξεις* προ του 2010 σε *Πράξεις χωρίς Λόγια* στα Μνημόνια. Η *έλλειψη ιδιοκτησίας* των μεταρρυθμίσεων σήμαινε ότι ψηφίζονταν νόμοι εκατοντάδων σελίδων με τους εισηγητές τους να παραπονούνται ότι ενεργούν ενάντια στη συνείδησή τους. Η έλλειψη συζήτησης σημαίνει ότι η σκοπιμότητα πολλών διατάξεων – ποιες διόρθωναν χρόνιες δυσλειτουργίες και ποιες επιβλήθηκαν ως ‘δημοσιονομικός σαδισμός’ – κρυβόταν πίσω από πέπλο. Συνεπώς, με δεδομένη την ιστορία των μνημονίων, ο κίνδυνος είναι η επιστροφή στην κανονικότητα να αποκαταστήσει και παλιές κακές συνήθειες.

Ποιες ήταν, λοιπόν, οι συνήθειες που πρέπει να αποφύγουμε; Ήταν γνωστό από το 1958 ότι κυρίαρχο πρόβλημα ήταν η *‘Πλήρης ανισότητα προστασίας, ώστε η περί ισότητας των πολιτών συνταγματική αρχή να έχει τελείως λησμονηθεί’*. Σημαίνον στέλεχος του ΣΥΡΙΖΑ (τότε υπουργός του ΠΑΣΟΚ) χαρακτήριζε το 1987 τις συντάξεις ως *‘ωρολογιακή βόμβα στα θεμέλια της οικονομίας’*. Παρά ταύτα, το ασφαλιστικό μεταφέρθηκε ως καυτή (και συνεχώς μεγεθυνόμενη) πατάτα ώσπου να παραδοθεί στην Τρόικα το 2010. Υπήρξε επίγνωση του προβλήματος, η οποία όμως έμενε στις παραινέσεις και δεν επηρέαζε την καθημερινή διαχείριση. Ήταν σε λειτουργία, δηλαδή, μια *τοξική κανονικότητα*, η οποία ‘πατούσε’ σε τρία σφάλματα:

Πρώτο σφάλμα: Το ασφαλιστικό εξεταζόταν ερήμην της οικονομίας. Μετά το 1992 η συζήτηση γινόταν ωσάν να μπορούσε να λαμβάνονται αποφάσεις για τις συντάξεις και απλώς να σταλεί ο λογαριασμός στην οικονομία. Καθώς ο λογαριασμός αυτός μεγάλωνε, ένας άτυπος μιθριδατισμός πρόκρινε πάντα την αύξηση της επιχορήγησης αντί για την λήψη εκλογικά βλαπτικών μέτρων. Αποτέλεσμα, επαληθεύτηκε ο Πρόεδρος της ΓΣΕΕ ότι *‘πρώτα θα χρεοκοπήσει το Κράτος και μετά τα Ταμεία’*.

Δεύτερο σφάλμα: Το κόστος αναβολής των δυσάρεστων ή επίσπευσης των ευχάριστων συγκαλύπτονταν. Πήγαινε στην επόμενη γενιά χωρίς ούτε συζήτηση ούτε (πολύ περισσότερο) υπολογισμό. Δημοφιλείς αποφάσεις έχτιζαν πολιτικές καριέρες, ενώ επιβαλλόταν σιωπητήριο στις ελάχιστες αντιδημοφιλείς προειδοποιήσεις. Τακτικοί δείκτες παρακολούθησης του συστήματος ήταν από ελλείψεις ως ανύπαρκτοι.

Τρίτο σφάλμα: Την στιγμή που το κεντρικό πρόβλημα (όπως και στην Γαλλία) ήταν η απουσία ενιαίων κανόνων, σχεδόν όλες οι παρεμβάσεις επαύξαναν τον κατακερματισμό, καταχωνιάζοντάς τον μέσα σε ευρύτερα σχήματα. Ενώ ο αριθμός φορέων μειώθηκε από 327 το 1990 σε κάτι λιγότερο από 250 το 2010, το σύστημα ήταν, παραδόξως, πιο

κατακερματισμένο. Απλώς ο κατακερματισμός κρυβόταν στο εσωτερικό μεγαλύτερων φορέων – ενοποιήσεις μόνο στην ‘ταμπέλα εισόδου’.

Για όσο διάστημα μιλάγαμε χωρίς να κάνουμε τίποτε σπουδαίο, στην περίοδο του ‘Λόγια χωρίς Πράξεις’, η καθημερινότητα των τριών σφαλμάτων διάβρωνε το σύστημα και καθιστούσε τις επιπτώσεις του στην οικονομία και στην κοινωνία όλο και πιο προβληματικές.

Στην κατάσταση αυτή υποτίθεται μπήκε τέλος, με καταιγιστικό τρόπο, την εποχή του ‘Πράξεις χωρίς Λόγια’, από τον Μάιο 2010 ως τον Αύγουστο 2018. Το τέλος των μνημονίων θα έπρεπε να μας μεταφέρει σε μια νέα, μεταμνημονιακή ηρεμία.

Η τελεσίδικη είσοδος σε αυτήν την κανονικότητα είναι και το κεντρικό μέλημα του ασφαλιστικού νομοσχεδίου υπό συζήτηση. Το ότι αυτός είναι ο στόχος συνάγεται από *τρία* στοιχεία: *Πρώτον*, ο Υπουργός διαβεβαιώνει (όπως και η προκάτοχός του), ότι το σύστημα είναι βιώσιμο για 50 χρόνια. Δεν θεμελιώνεται, άρα, λόγος για ριζικότερες παρεμβάσεις, όπως, λ.χ., η προεκλογική εξαγγελία της εισαγωγής πολλαπλών πυλώνων. *Δεύτερον*, η διόρθωση με ηχηρό τρόπο επιμέρους λεπτομερειών του νόμου Κατρούγκαλου, επικυρώνει τον κορμό των αποφάσεων που είχαν ληφθεί τότε. Έτσι προσπερνά τον σκόπελο της σκληρής συνολικής κριτικής που είχε ασκηθεί προεκλογικά. Επιτυγχάνεται, δηλαδή, νηνεμία και σιωπηρή συναίνεση. *Τρίτον*, το ότι έχουμε περάσει τον κάβο προκύπτει από τον χαρακτήρα της νέας κανονικότητας: Ο Υπουργός επισημαίνει ότι το νομοσχέδιο περιέχει μόνο ευχάριστα νέα -αυξήσεις και βελτιώσεις.

Η νέα κανονικότητα προδιαγράφεται ακριβώς όπως θα την ήθελαν οι περισσότεροι: Ανέφελη πλοήγηση, σίγουρος προσανατολισμός, γνώριμο τοπίο και στιβαρό τιμόνι.

Μήπως όμως η νέα κανονικότητα θυμίζει κάτι από την παλιά τοξικότητα; Έχουν οριστικά παραμεριστεί τα τρία σφάλματα ή μήπως караδοκούν ακόμη στις 184 σελίδες του νομοθετήματος; Ας δούμε, ένα προς ένα, τα τρία προμνημονιακά σφάλματα:

1. **Εξέταση ερήμην της οικονομίας.** Μειώνονται κάποιες εισφορές, αλλά όσες ‘μετράνε’ στην ανταγωνιστικότητα, αυτές των μισθωτών, μένουν πρακτικά ανέπαφες. Το ότι κλείνει το ασφαλιστικό τη στιγμή που αρχίζει τις εργασίες της η Επιτροπή Πισσαρίδη σημαίνει ότι το 10ετές αναπτυξιακό σχέδιο πρέπει να συμβιβαστεί με το παρόν ασφαλιστικό σύστημα χωρίς ουσιαστικές αλλαγές.
2. **Αποσιώπηση μακροχρόνιων επιπτώσεων.** Μια αναλογιστική μελέτη, άγνωστη ως σήμερα, θα ανακοινωθεί λίγες μέρες πριν την ψήφιση του νόμου. Οι βουλευτές θα κρίνουν σε ποιο βαθμό η ‘βιωσιμότητα’ εξασφαλίζεται κυρίως μέσω επιδέξιων παραδοχών. Θα πρέπει να εξηγήσουν στους Γάλλους συναδέλφους τους με ποιον τρόπο συμβιβάζει το Ελληνικό σύστημα, πρώτο αυτό διεθνώς, τα διλήμματα της 4^{ης} βιομηχανικής επανάστασης και της παγκοσμιοποίησης. Όμως, μακροχρόνιες επιπτώσεις δεν αφορούν μόνο τη βιωσιμότητα: οι δημοφιλείς χαμηλότερες εισφορές, ίδιες για τρίκυκλα και διεθνείς μεταφορές, οδηγούν σε (δραματικές) πτώσεις βιοτικού επιπέδου. Οι μακροχρόνιες επιπτώσεις στην κοινωνία και οικονομία δεν εξαντλούνται σε ένα μόνο αριθμό μιας μελέτης – όσο επιμελής και να είναι αυτή.
3. **Κατακερματισμός και φυγή προς τα εμπρός.** Το νομοσχέδιο χαρακτηρίζει τις υψηλές εισφορές ‘δημευτικές’ για τους αυτοτελώς απασχολούμενους, αλλά τις ίδιες εισφορές αποδεκτές για μισθωτούς. Έτσι καταργείται η σημαντικότερη μνημονιακή αλλαγή, οι ενιαίες ρυθμίσεις. Διασπάται η ενότητα του ΕΦΚΑ και επανέρχεται η παλιά τακτική – η ‘αντιμετώπιση’ γενικών θεμάτων μέσω εξαιρεσιολογίας.

Είναι αλήθεια ότι μετά από δέκα χρόνια ταλαιπωρίας, καταφέραμε να μη πέσουμε στον γκρεμό. Οφείλουμε όμως να έχουμε συναίσθηση πόσο κοντά στον γκρεμό παραμένουμε. Αλλά και σε ποιο βαθμό μικρές αποφάσεις, γνώριμες από την χθεσινή κανονικότητα, μας μετακινούν προς επίφοβες κατευθύνσεις.

Ασφαλιστικό: Καταγγελτική συναίνεση και συντηρητισμός

Φεβρουάριος 2020 Τα Νέα

Σε μια νέα συζήτηση οι διαφωνίες επί λεπτομερειών κρύβουν συναίνεση για τα μεγάλα

Ο κοινοβουλευτισμός βασίζεται στην αντιπαράθεση. Μια αντιπαράθεση γίνεται γόνιμη όταν υπάρχουν διαφορές – απόψεων ή προτάσεων. Τι γίνεται, όμως, όταν όλοι συμφωνούν; Περιέργως, στην Ελλάδα η αντιπαράθεση εντείνεται. Το άγχος να αναδειχτούν διαφορές που δεν υπάρχουν, τροφοδοτεί καταγγελίες. Ακόμη χειρότερα, εμποδώνει τον συντηρητισμό, αποθαρρύνοντας την διατύπωση κάθε ιδέας ‘εκτός γραμμής’.

Στο ασφαλιστικό όλα τα κόμματα που διαχειρίστηκαν την εξουσία από το 2010 (ΠΑΣΟΚ, ΝΔ, ΣΥΡΙΖΑ με ολίγον ΔΗΜΑΡ) δεν αμφέβαλαν ότι αυτό που ήθελαν ήταν σύστημα συντάξεων 100% κρατικό, 100% διανεμητικό, με υψηλές συντάξεις· βεβαίως και με πολλές διαφοροποιήσεις για επιμέρους συνδιαλλαγές. Παραδόξως, στην ατζέντα αυτή στρατολογήθηκε και η τρόικα – διατυπώνοντας ένσταση μόνο ως προς τον κατακερματισμό.

Παρατηρούμε έτσι αλληλουχία επώνυμων νομοθετημάτων, που το καθένα κατακεραύνωνε το προηγούμενο, διατυμπανίζοντας ότι αυτό μόνο κομίζει την πολυπόθητη βιωσιμότητα. Ο Νόμος Λοβέρδου του 2010 (με προσθήκες Βρούτση) υπήρξε αντικείμενο καταγγελίας από τον Νόμο Κατρούγκαλου του 2016 (με προσθήκες Αχτσιόγλου), ο οποίος με την σειρά του αποδομείται από τον φερέλπιδα Νόμο Βρούτση του 2020. Πρωταγωνιστικό ρόλο, αν και εκτός σκηνής, έπαιζε η τρόικα, πότε ως σκηνοθέτης και πότε υποβολέας.

Ο κάθε νέος νόμος αποδέχτηκε τον κορμό που του προηγούμενου και αλλάζει δευτερεύοντα στοιχεία. Καταγγέλλοντας τους προκατόχους τους ως καταστροφείς, σιωπηρώς επικυρώνει και επεκτείνει τις μεγάλες τους επιλογές.

Ο Νόμος Λοβέρδου καθιέρωσε για όλη την εργασία που θα προσφερόταν από το 2011 μια σύνταξη δύο επιπέδων: εθνική σύνταξη, ασχέτως υπηρεσίας, συν ένα τμήμα αναλογικό της καριέρας. Οι μεταγενέστεροι νόμοι διατηρούν τη δομή, αλλάζοντας κάποια νούμερα κατά μερικές δεκάδες ευρώ και περιπλέκοντας τους υπολογισμούς. Ως σιωπηρή φιλοφρόνηση έχουν επεκτείνει τον νέο υπολογισμό σε όλους – ακόμη και σε χήρες.

Και οι τρεις νόμοι συμφωνούν για το ύψος της σύνταξης –εξαιρετικά υψηλό με ευρωπαϊκά δεδομένα. Όταν ο κατώτατος μισθός είναι €650, μια εθνική σύνταξη €384 σημαίνει άνω του 60% αναπλήρωση με την ελάχιστη εργασία· μαζί με την αναλογική σύνταξη ο συνταξιούχος γρήγορα ξεπερνά το 80%, ακόμα και τα 100% του μισθού εργασίας. Η χρηματοδότηση τέτοιων συντάξεων απαιτεί δυσθεώρητες εισφορές -τις οποίες όλοι ασμένως χρεώνουν στους μισθωτούς. Και όμως, το βασικό θέμα του πόσο πρέπει να δουλεύει η οικονομία για να πληρώνει συντάξεις – που προκύπτει από την γενναιοδωρία των συντάξεων - ποτέ δεν τίθεται σε συζήτηση. Ούτε βέβαια και πώς θα το χρηματοδοτούμε. Οι πολλαπλοί πυλώνες πάνε περίπατο.

Η Βουλή θα εξετάσει σε υψηλούς τόνους αν η σύνταξη για 37 ½ χρόνια θα είναι (χ) ή (χ+20) ευρώ. Δεν θα της επιτραπεί να συζητήσει αν αυτό το σύστημα εμποδίζει την ανάπτυξη και για ποιον λόγο η Ελλάδα παραμένει προσκολλημένη σε πρότυπα της δεκαετίας του 60.

Περίοδος εξετάσεων, επιβεβαιώνεται ο εφιάλτης του (καλού) φοιτητή: Ενώ ανακοινώθηκε καινούργια ύλη, έπεσαν τελικά τα παλιά ΣΟΣ. Νόμιζε ότι το θέμα προς εξέταση ήταν πια *‘Με ποιον τρόπο η κοινωνική ασφάλιση θα βοηθάει στην ανάπτυξη και θα ξανακερδίσει τους εργαζόμενους 30ρηδες;’*. Τελικά όμως προέκυψε το παλιό δοκιμασμένο *‘Με ποιον τρόπο η κοινωνική ασφάλιση θα μοιράζει χρήματα και θα ικανοποιήσει τους συνταξιούχους 60ρηδες;’*

Στην Γαλλία η Κυβέρνηση επιμένει σε επώδυνες αλλαγές, λέγοντας ότι δεν μπορούν οι συντάξεις να απορροφούν σήμερα 16% του ΑΕΠ και μάλιστα ενόψει της μακροβιότητας. Επιδεικνύει ένα πίνακα του ΟΟΣΑ, με την Ελλάδα στο υψηλότερο ποσοστό συντάξεων στην ΕΕ (18%).

Η κυβέρνηση δεν δίνει στοιχεία για το ποσοστό συντάξεων στο ΑΕΠ. Δίνει όμως μια αναλογιστική μελέτη, που επιβεβαιώνει τη μελέτη του ΣΥΡΙΖΑ, δηλαδή ότι το σύστημα είναι *‘βιώσιμο’*. Εκεί βασίζει την χαλάρωση περιορισμών και αύξηση των συντάξεων.

Στο σημείο αυτό μπορούν να γίνουν τέσσερις ενστάσεις: *Πρώτον*, το ότι κάτι είναι βιώσιμο δεν σημαίνει ότι είναι και επιθυμητό. Η *‘βιωσιμότητα’* – όταν επιδεινώνονται τα δημογραφικά στοιχεία – προκύπτει επειδή τα έσοδα κατά κεφαλήν αυξάνουν πολύ ταχύτερα. Δηλαδή οφείλεται σε αυτό που συνήθως κατακρίνουμε ως *‘υπερφορολόγηση’*. Πιο ουσιαστικά, η οικονομία θεωρείται ανεπηρέαστη από ασφαλιστικές παρενέργειες.

Δεύτερον, η βιωσιμότητα αντανακλά ευνοϊκές συγκυρίες. Η Ελλάδα ανακάμπτει από βαθύτατη ύφεση· οι σημερινοί ρυθμοί ανάπτυξης δύσκολα θα διατηρηθούν. Ακόμη και αυτή η αναιμική ανάπτυξη παραμένει ευάλωτη.

Τρίτον, η βιωσιμότητα είναι αποτέλεσμα της ενεργοποίησης *‘εργασιακών αποθεμάτων’*. Η μελέτη προβλέπει ότι θα δουλεύουν πολύ περισσότερο τρεις κατηγορίες: Μητέρες, νέοι και μεγαλύτεροι εργαζόμενοι. Και στις τρεις περιπτώσεις αυτό επιτυγχάνεται ως δια μαγείας—οι Ελληνίδες θα δουλεύουν όσο οι Δανέζες χωρίς δανέζικες υποδομές.

Τέταρτον, η έξαρση των δημογραφικών αναμένεται μεταξύ 2030 και 2040· μετά το 2050 υπάρχει βελτίωση. Δημοσιονομικά η *‘βιωσιμότητα ως το 2070’* ενδιαφέρει λιγότερο από την *ροή* των επιβαρύνσεων γύρω στο 2035 - που ατυχώς συμπίπτει με διόγκωση των αναγκών εξυπηρέτησης του *δημόσιου* χρέους.

Ο φοιτητής της εισαγωγής θα έγραφε ότι σύστημα που απορροφά το ένα πέμπτο της παραγωγής είναι τόσο δαπανηρό και άκαμπτο που είναι βαρίδι στην ανάπτυξη. Προέχει να προετοιμαζόμαστε για την μακροβιότητα παρά να ικανοποιούμε τους σημερινούς συνταξιούχους.

Δεν θα βρεί τίποτε στο σχέδιο νόμου για να αλλάξει άποψη.

Το κόστος μετάβασης στους πολλαπλούς πυλώνες: Είναι όντως απαγορευτικό;

Φεβρουάριος 2020 Η Καθημερινή

Το κόστος μετάβασης θεωρείται ότι ακυρώνει κάθε ιδέα για πολλαπλούς πυλώνες. Έχουν δίκιο;

Ο νέος ασφαλιστικός νόμος ενταφιάζει τις εξαγγελίες για σύστημα συντάξεων πολλαπλών πυλώνων. Ο επικήδειος αναπαράγει την προεκλογική επιχειρηματολογία του ΣΥΡΙΖΑ: *‘Το κόστος μετάβασης θα είναι καταστροφικό’*. Ο αφορισμός αυτός παραπλανά. Αν ίσχυε, τότε θα είχαν καταστραφεί πλήθος χωρών που το υιοθέτησαν από το 1995 – όπως λ.χ. η Σουηδία, Πολωνία, Ολλανδία, Γερμανία.

Παρά ταύτα, ο ισχυρισμός για μεταβατικό κόστος έχει βάση. Το παλιό σύστημα είναι διανεμητικό. Συγκεντρώνει, δηλαδή, τις εισφορές των εργαζόμενων και τις χρησιμοποιεί για να πληρώσει τις σημερινές συντάξεις: *‘Μεροδούλι-Μεροφάι’*. Το σύστημα αυτό προτιμήθηκε τη δεκαετία του 50 προκειμένου να στηρίξει τη γενιά του πολέμου. Σε διανεμητικά συστήματα η τυχερή πρώτη γενιά (που μπορεί να εισπράττει χωρίς να πληρώνει) αντισταθμίζεται από την άτυχη τελευταία – η οποία πληρώνει διπλά: θα χρηματοδοτεί τις συντάξεις των γονιών της (με το παλιό σύστημα) την ίδια στιγμή που θα συσσωρεύει αποθεματικά για τις δικές της. Το μεταβατικό κόστος της αντικατάστασης ενός παλιού διανεμητικού συστήματος από ένα νέο κεφαλαιοποιητικό προκύπτει από αυτήν την *‘δύπλη επιβάρυνση’*.

Η απλή διαπίστωση κόστους δεν αρκεί για να ακυρώσει μια μεταρρύθμιση. Ο αντίλογος στον βιαστικό ενταφιασμό των πυλώνων κινείται σε τρεις άξονες: (α) Το κόστος οφείλει να συγκριθεί με τα οφέλη. (β) το κόστος είναι λογιστικό και όχι πραγματικό και (γ) υπάρχουν τεχνικές μετριασμού του κόστους. Για τον κάθε άξονα αναφέρονται τρία επιχειρήματα.

1. **Μέριμνα για το μέλλον.** Κάθε μεταρρύθμιση έχει κόστος· δημιουργεί όμως και οφέλη – που είναι και ο λόγος για τον οποίο προτείνεται. **(α)** Η μεταρρύθμιση τοποθετεί ένα προνοητικό (κεφαλαιοποιητικό) στην θέση ενός κατεзоχόν μυωπικού συστήματος (διανεμητικό). Η διόγκωση του προβλήματος συντάξεων που οδήγησε στην χρεοκοπία δεν ήταν τυχαία αλλά προέκυψε από αποφάσεις που ενθαρρύνονταν από την μυωπία του συστήματος. Η μεταρρύθμιση βάζει φραγμό στην *περαιτέρω* επιδείνωση και αποτρέπει την χρεοκοπία. **(β)** Κεφαλαιοποιητικά στοιχεία ενθαρρύνουν την εργασία και τονώνουν την αποταμίευση. Συμβάλλουν στην αντιμετώπιση του κυρίου μελλοντικού προβλήματος – της μακροβιότητας. **(γ)** Η κεφαλαιοποίηση δίνει ουσία στο σλόγκαν *‘οι εισφορές είναι δικά μου λεφτά’*, βοηθώντας να ανακτηθεί τμήμα της χαμένης αξιοπιστίας – κυρίως μεταξύ των νέων.
2. **Φραγμός στο αφανές χρέος.** Ένα διανεμητικό σύστημα μοιράζει υποσχέσεις για μελλοντική συνταξιοδότηση, χωρίς όμως να τις καταγράφει πουθενά και χωρίς να προνοεί τρόπο να τις πληρώσει. **(α)** Δημιουργεί χρέος, χωρίς αυτό να φαίνεται αφού καταγράφεται μόνο καθώς σκάει σταδιακά στο μέλλον. (Το συσσωρευμένο αφανές χρέος το 2018 υπολογίστηκε ίσο με το εθνικό, 198% του ΑΕΠ). Άρα μια κεφαλαιοποιητική μεταρρύθμιση δεν δημιουργεί νέο χρέος, αλλά φέρνει στην επιφάνεια λησμονημένο χρέος που υπήρχε *ήδη*. Το κόστος μετάβασης οφείλεται δηλαδή στην μετατροπή του αφανούς σε φανερό χρέος. Η μεταρρύθμιση είναι εξυγιαντική πράξη λογιστικής διαφάνειας που δεν μεταβάλλει τις πραγματικές υποχρεώσεις. Η ιδιάζουσα φύση του κόστους μετάβασης έχει αναγνωριστεί από την ΕΕ η οποία επέτρεψε στην Πολωνία να αντιμετωπίσει το χρέος αυτό ανεξάρτητα από το λοιπό δημόσιο χρέος. **(β)** Οι κυνικοί παρατηρούν ότι το αφανές διαφέρει από το εθνικό χρέος επειδή, ως μη συμβολαιοποιημένο, δεν μπορεί να διεκδικηθεί στα δικαστήρια. Καταλήγουν ότι το αφανές μπορεί να αγνοηθεί ως μη *‘πραγματικό’*. Αν και αποφάσεις ΣΤΕ προσφέρουν έμπρακτη διάψευση, ο κάθε πολιτικός αντιλαμβάνεται ότι το να μη πληρώσεις συντάξεις προκαλεί πολιτικό κόστος μεγαλύτερο λ.χ. από την αποπληρωμή δόσεων στο ΔΝΤ.

(γ) Η διατήρηση διανεμητικού συστήματος ισοδυναμεί με προτίμηση να συνεχίσουμε να δημιουργούμε νέο αφανές χρέος, το οποίο θα το χρηματοδοτούμε λίγο-λίγο καθώς αυτό προκύπτει από τις δημογραφικές εξελίξεις. Αυτή η επιλογή σημαίνει ότι θα έχουμε έξαρση αναγκών χρηματοδότησης όταν κορυφώνεται το δημογραφικό –μεταξύ 2030 και 2040. Ατυχώς, τότε επιδεινώνεται και η εξυπηρέτηση του *δημόσιου* χρέους. Μη προχωρώντας στην μεταρρύθμιση ανταλλάσσουμε δημοσιονομικό πρόβλημα τώρα με δημοσιονομικό εφιάλτη σε 10 χρόνια.

3. **Τεχνικές μετριασμού.** Η Ελλάδα δεν θα είναι η πρώτη χώρα που ανακαλύπτει τη διπλή επιβάρυνση - το κόστος μετάβασης. Υπάρχουν *τρεις* τουλάχιστον μέθοδοι να μετριαστεί.

(α) Τμηματική μετατροπή. Το σύστημα πολλαπλών πυλώνων αντί να μετατρέψει το σύνολο του παλιού συστήματος σε κεφαλαιοποιητικό, μετατρέπει μόνο τμήμα του, διατηρώντας το διανεμητικό ως τον κεντρικό πυλώνα. Στη Σουηδία το κεφαλαιοποιητικό σύστημα διαθέτει το ένα τρίτο των εισφορών του διανεμητικού και στη Γερμανία λιγότερο. (β) Σταδιακή εφαρμογή. Το νέο σύστημα εφαρμόζεται σε άτομα μιας ηλικίας και κάτω. Η μέγιστη ηλικία των 45 ετών εξασφαλίζει γρήγορη μετάβαση, νεοεισερχόμενοι 21 ετών πολύ αργή. Εξυπακούεται, βεβαίως, ότι ο σταδιακός χαρακτήρας μειώνει το άμεσο κόστος, αναβάλλει όμως και τα οφέλη. Στην περίπτωση των νεοεισερχομένων η πρώτη σύνταξη γήρατος θα εκδοθεί το 2060. (γ) Ομόλογα αναγνώρισης. Κάθε ασφαλισμένος πιστώνει στο νέο σύστημα ποσό που αντιστοιχεί στις εισφορές που έχει πληρώσει στο παλιό. Το ποσό αυτό χρηματοδοτείται ως *‘ομόλογο αναγνώρισης’* που εκδίδει το κράτος. Τα ειδικά ομόλογα αυτά επιτρέπουν την ταχεία λειτουργία του νέου συστήματος και ελαφρύνουν την άτυχη γενιά αναχρηματοδοτώντας το κόστος προς μεταγενέστερες γενιές.

Τα επιχειρήματα για την θέσπιση πολλαπλών πυλώνων στην Ελλάδα είναι δύο: Ένα αρνητικό: αποτρέπεται επανάληψη της χρεοκοπίας. Και ένα θετικό: Προσφέρεται ευκαιρία να ξεκολλήσει η οικονομία από την αναιμική ανάπτυξη. Και τα δύο αφορούν μεγάλα οφέλη που θα εισπραχθούν με καθυστέρηση. Για να τα εισπράξουμε πρέπει να καταβάλλουμε και ένα τίμημα, που είναι το μεταβατικό κόστος.

Η ύπαρξη μεταβατικού κόστους δεν μπορεί να είναι το μόνο επιχείρημα ακύρωσης του σχεδίου πολλαπλών πυλώνων. Η μίσθωση βάρκας είναι διαφορετική αν προορίζεται για βόλτα αναψυχής ή για εγκατάλειψη καραβιού που βουλιάζει.

Στην Ελλάδα μιλάμε για προβλήματα, και μάλιστα άλυτα, ποτέ για ευκαιρίες. Το ‘Κυπριακό’ συναντά σε καθημερινή βάση το συγκοινωνιακό (πρόβλημα), το ασφαλιστικό (πρόβλημα), το δημογραφικό (πρόβλημα). Την δεκαετία του 1990, αυτό που τελικά αποδείχθηκε αναπτυξιακή ώθηση, είχε χαρακτηριστεί ως ‘μεταναστευτικό’ (πρόβλημα). Η φοβικότητα έχει άμεσο αρνητικό αντίκτυπο. Πώς μπορεί η πραγματικότητα να είναι πρόβλημα, προτού μάλιστα αυτή προλάβει να εμφανιστεί; Αν μας έτυχε η μοίρα να έχουμε γεννηθεί στην Ελλάδα, είναι τάχα πρόβλημα που δεν είμαστε στην Δανία;

Το μέλλον δεν μπορεί να είναι πρόβλημα – πριν ακόμη το γνωρίσουμε. Μπορεί εξίσου να είναι ευκαιρία και μάλιστα μεγάλη. Πρέπει να αποικίσουμε το μέλλον – όσο και αν βολεύει πολλούς να ζουν στη σιγουριά του παρελθόντος. Τώρα που ξαναμοιράζεται η τράπουλα ίσως το νέο χαρτί να είναι καλύτερο από το παλιό – φτάνει να παίξουμε σωστά.

Εξερεύνηση ενός άγνωστου τοπίου

Στην παλιά τηλεοπτική σειρά Star Trek, η αδρεναλίνη ανέβαινε όταν τα ραντάρ έδειχναν να πλησιάζει ένας νέος, άγνωστος, πλανήτης. Το πλήρωμα έπρεπε να ερευνήσει αν ο άγνωστος κόσμος αποτελούσε ευκαιρία ή παγίδα. Στα καλύτερα επεισόδια, η καλή ή η κακή εκδοχή προέκυπταν από ενέργειες και τις αρετές του πληρώματος.

Ο κόσμος τώρα αντικρύζει μια αντίστοιχη κατάσταση. Γνωρίζουμε, σχεδόν μετά βεβαιότητα, ότι τα παιδιά μας θα ζήσουν δεκαετίες περισσότερο από τους παππούδες τους. Θα το κάνουν σε ένα κόσμο όπου η τεχνολογία – ψηφιακή αλλαγή, τεχνητή νοημοσύνη - μεταμορφώνει τον τρόπο εργασίας, την στιγμή που οι όροι εμπορίου μετατοπίζουν την παραγωγή. Η σύμπτωση μακροβιότητας, ψηφιακού μετασχηματισμού και παγκοσμιοποίησης μετατρέπει ριζικά το τοπίο της εργασίας: **ποιος** δουλεύει, **πώς** δουλεύει και **πού** δουλεύει. Μαζί με την εργασία, οφείλει να αλλάξει σχήμα και η ζωή. Για να γίνουν τα περισσότερα υγιή χρόνια ευλογία και όχι κατάρα, πρέπει η ζωή του καθενός να απεγκλωβιστεί από ηλικιακά και κοινωνικά στερεότυπα.

Έτσι, το ότι ο κόσμος εμπρός μας – ο Πλανήτης Μακροβιότητα – είναι ριζικά διαφορετικός είναι σίγουρο. Η τράπουλα ευημερίας ανακατεύεται ξανά. Το σχετικά δυσμενές χαρτί που είχαμε στην Ελλάδα το δεύτερο μισό του εικοστού αιώνα – στις παρυφές της οικονομικής ανάπτυξης – μπορεί να αλλάξει. Αν αυτό είναι προς θετική ή αρνητική κατεύθυνση εξαρτάται από το θάρρος, την εφευρετικότητα και την φιλοπατρία του επιτελείου του γαλανόλευκου διαστημόπλοιου.

Το άρθρο αυτό ιχνηλατεί τη θετική εκδοχή: Η Ελλάδα έχει καλούς οιωνούς. Όμως, η ευκαιρία συνοδεύεται και με παγίδες. Το πλήρωμα πρέπει πρώτο να αδρανοποιήσει νάρκες πριν προχωρήσει στη λεωφόρο.

Ο νέος κόσμος ευκαιρία για την Ελλάδα

Το νέο τοπίο αναιρεί πολλά από τα μειονεκτήματα της Ελλάδας στη βιομηχανική εποχή: Το μικρό μέγεθος, η απόσταση, η απειρία σε βιομηχανική παραγωγή ελάχιστα μετράνε πιά. Αντιθέτως, το ότι υπάρχει ήδη εξειδίκευση σε θέματα που απαιτούν προσωπική παρουσία, όπως ο τουρισμός και οι υπηρεσίες, αποτελεί ασπίδα στις νέες συνθήκες. Η Ελλάδα θα μπορούσε να γίνει η Φλόριντα της Ευρώπης πιο πειστικά ίσως από την Ισπανία ή την Πορτογαλία, βασιζόμενη στην προστασία του περιβάλλοντος και στην υψηλή ποιότητα προσωπικών υπηρεσιών. Πρόοδοι στις επικοινωνίες και την πληροφορική μετασχηματίζουν

τα μειονεκτήματα της απομόνωσης και επιτρέπουν κρίσιμα πλεονεκτήματα – όπως γλωσσομάθεια, ευρύτερη εκπαιδευτική βάση και ανοικτοί ορίζοντες – να ‘μετρήσουν’.

Τα πλεονεκτήματα αυτά τονώνουν το ηθικό– η μάχη δεν είναι χαμένη. Όμως ο κρίσιμος παράγοντας επιτυχίας είναι αλλού: Σε θέματα που επηρεάζουν όλες τις χώρες εξίσου – η μακροβιότητα, η τεχνητή νοημοσύνη, η παγκοσμιοποίηση δεν αναγνωρίζουν σύνορα – το πλεονέκτημα το κατέχουν οι πρωτοπόροι. Όποιος προλάβει πρώτος να αποικίσει τον Πλανήτη Μακροβιότητα θα αποκτήσει το αποφασιστικό και μόνιμο πλεονέκτημα.

Η θέση του πρωτοπόρου δεν έχει ακόμη συμπληρωθεί. Η Εσθονία απέδειξε τη σημασία της στρατηγικής που επενδύει πρώτη σε ένα κρίσιμο θέμα. Μια μικρή χώρα που ξαφνικά έχασε την μεγαλύτερη αγορά της, επένδυσε στον ψηφιακό μετασχηματισμό και επανεφευρέθηκε χάρις στο ανθρώπινο κεφάλαιο και την προσαρμοστικότητα. Όταν οι προκλήσεις ακόμη διαμορφώνονται, στο πολύ ευρύτερο ζήτημα του ανασχηματισμού της ζωής και εργασίας το ‘πλάσάρισμα’ βρίσκεται σε εξέλιξη.

Όταν η τράπουλα ξαναμοιράζεται για όλους, το κεντρικό πλεονέκτημα θα το έχει όποιος προσαρμοστεί και αλλάξει πρώτος. Η κούρσα είναι ορθάνοικτη.

Εκεί ισχύουν τα εξής παραδόξα: Μια χώρα που αρχίζει από πίσω – που τρέχει στον εσωτερικό διάδρομο – έχει ακόμη περιθώρια να ενεργοποιήσει πόρους που σχόλαζαν παλιά. Επίσης, αν βγαίνει από βαθιά κρίση έχει λιγότερα βαρίδια –μικρότερο κόστος αποκοπής από παλιές δομές.

Η Ελλάδα διαθέτει μεγάλα αναξιοποίητα αποθέματα ανάπτυξης – πόρους που μπορεί να ενεργοποιήσει. Οι Ελληνίδες έχουν μεγάλα περιθώρια να δουλέψουν περισσότερο. Όταν στην Δανία οι γυναίκες εργάζονται όσο οι άνδρες (80%), στην Ελλάδα εργάζονται μόνο το 56%. Το ίδιο ισχύει για τους μεγαλύτερους εργαζόμενους και τους νέους, που ακόμη και τις καλές εποχές ήταν στα αζήτητα. Η ενεργοποίηση αυτών των εφεδρειών δεν γίνεται, όμως αυτόματα. Απαιτεί παρεμβάσεις στην κοινωνική πολιτική και στην αγορά εργασίας. Αντίστοιχο είναι το θέμα του brain drain. Η ύπαρξη μεγάλου αριθμού νέων προσοντούχων στο εξωτερικό σημαίνει ότι η ελληνική ανάπτυξη θα τύχει επιβράβευσης όταν αρχίσουν να επιστρέφουν – υπό προϋποθέσεις βεβαίως.

Αλλά και η δεκαετία της κρίσης που κόστισε το ένα τρίτο του εισοδήματος στον ενεργό πληθυσμό θα έπρεπε να έχει και θετική πλευρά. Η Ελλάδα – μόνη από τις δυτικές χώρες – διαπίστωσε το αδιέξοδο παλαιών δομών και υλοποίησε φιλόδοξο και πολυεπίπεδο πρόγραμμα μεταρρυθμίσεων. Όσο και αν οι αλλαγές ήταν επώδυνες, η Ελλάδα του 2020 έχει προβεί σε αλλαγές σε όλα τα κρίσιμα πεδία: στην δημόσια διοίκηση, στις κοινωνικές υποδομές, στην υγεία, στον χρηματοπιστωτικό τομέα, το σύστημα δικαιοσύνης. Ακόμη και αν προτιμούμε να βλέπουμε το ποτήρι μισοάδειο, είναι δύσκολο να μην διαπιστώσει ότι η Ελλάδα προέβη σε αλλαγές τις οποίες η Γαλλία πασχίζει τώρα να κάνει και εκκρεμούν ακόμη στην Ισπανία.

Αν η επιτυχία εξαρτάται από τον απεγκλωβισμό από το παλιό, η μεσολάβηση μιας χρεοκοπίας και μιας βαθιάς κρίσης εκλαμβάνεται ως πολύτιμο μάθημα.

Παγίδες εν όψει;

Αν η κρίση θα μπορούσε να είναι ευκαιρία, μπορεί να αποδειχθεί και παγίδα. Το πρόβλημα δημιουργείται από τον *τρόπο* που έγιναν οι αλλαγές. Αντί να είναι καρπός αυτογνωσίας, πολλοί είδαν τις μεταρρυθμίσεις ως κάτι που επιβλήθηκε και που δεν αναιρεί το επιθυμητό της προκατακλυσμιαίας (προ 2010) κατάστασης. Ακόμη χειρότερα, συχνά οι μεταρρυθμίσεις τοποθέτησαν την έμφαση στη συνέχεια (διατήρηση δομών και συνηθειών) και όχι σε τομές. Κατά συνέπεια το κράτος, αντί να ενθαρρύνει και να πρωτοστατεί στις αλλαγές, αποτελεί συχνά τον ισχυρότερο ανασχετικό παράγοντα στο γύρισμα σελίδας.

Η πιο επικίνδυνη παγίδα έγκειται στον συντηρητισμό -στην ανάλωση σε μάχες οπισθοφυλακών. Ο συντηρητισμός αυτός εμφιλοχωρεί σε δομές και νοοτροπίες και έτσι αποτρέπει πολλές θετικές εξελίξεις.

Το πιο επικίνδυνο παράδειγμα έχει να κάνει με τον τομέα-κυματοθραύστη της μακροβιότητας – τις συντάξεις. Η Ελλάδα στην δεκαετία του 2000 εισέπραξε πρώτη τις συνέπειες ενός συστήματος συντάξεων που, κρύβοντας συστηματικά το πρόβλημα της μακροβιότητας, κατέληξε να το μεγεθύνει το κόστος της. Όταν γραφτεί η πλανητική ιστορία της μακροβιότητας, η Ελλάδα πιθανότατα θα καταγραφεί ως το πρώτο της δημοσιονομικό θύμα.

Παρά ταύτα, το ισχυρό αυτό πάθημα δεν φαίνεται να έχει γίνει μάθημα.

Η χρεοκοπία προκλήθηκε εξαιτίας του κεντρικού ρόλου που το σύστημα συντάξεων ανέθετε στο Κράτος. Έτσι αναβλήθηκαν οφθαλμοφανείς προσαρμογές του συστήματος και εμποδίστηκαν ακόμη και αυτόνομες αντιδράσεις που επιθυμούσαν άτομα. Μετά το 2010 το σύστημα διορθώθηκε βίαια– αλλάζοντας παραμέτρους όπως όρια ηλικίας και με περικοπές στις συντάξεις – διατηρώντας όμως την αρχική του φιλοσοφία. Έτσι οι κρίσιμες αποφάσεις εξακολουθεί να ανατίθενται το Κράτος που εξακολουθεί να εμποδίζει το άτομο να προσαρμοστεί– ακόμη και όταν το επιθυμεί. Ακόμη και με τον ασφαλιστικό νόμο του 2020, η Ελλάδα προτιμά να αντιμετωπίζει τις επιπτώσεις της μακροβιότητας λίγο-λίγο, αντί να γυρίζει σελίδα. Έτσι παραμένει εγκλωβισμένη στην παλιά προβληματική και κινδυνεύει να μην καταλάβει ότι ο κόσμος αλλάζει. Οδηγεί με την προσοχή μόνο στον καθρέφτη.

Μια θετική στρατηγική θα έπρεπε να βλέπει την ύπαρξη έμπειρων και μορφωμένων ατόμων άνω των 50 ως δυνητικό πλεονέκτημα και να προσπαθεί να το αναδείξει. Επανακατάρτιση, ευέλικτη λειτουργία της αγοράς εργασίας και ευκαιρίας επιχειρηματικότητας για τα άτομα αυτά θα τους δώσει την δυνατότητα να βρεθούν εκεί όπου θα προσφέρουν περισσότερα. Αντ' αυτού αντιμετωπίζονται με όρους της δεκαετίας του 1980 - ως πρόβλημα που πρέπει να αποσταλεί στην αποστρατεία το ταχύτερο. Όταν κάπως καταπολεμείται ο σεξισμός, η 'ηλικιοφοβία' (ageism) κυριαρχεί ανελευθρίαστα. Παρά το ότι η Ελλάδα είναι θεωρητικά υπέρ της ενεργού γήρανσης, το 2020 νέοι νόμοι περιορίζουν την εργασία νέων σε ηλικία συνταξιούχων (και αφού περικόψαμε τις συντάξεις τους...). Κυριαρχεί η πλάνη ότι οι μεγαλύτεροι παίρνουν δουλειές από τους νεαρούς – μια εκδοχή της 'Πλάνης του Σταθερού Αποθέματος Εργασίας', δηλαδή ότι συνωστίζονται διεκδικητές ενός δεδομένου όγκου εργασίας, η δουλειά σαν παιχνίδι με μουσικές καρέκλες.

Σε ένα από τα επεισόδια του Star Trek, τα όργανα είχαν υποστεί βλάβη, με συνέπεια το Αστερόπλοιο Εντερπράιζ να προσεγγίζει το άγνωστο, νομίζοντας ότι είναι σε ταξίδι ρουτίνας σε γνώριμη περιοχή. Σε εκείνο το επεισόδιο, βέβαια, η αυτοθυσία και εφευρετικότητα του πληρώματος έσωσαν την κατάσταση (για να είναι έτοιμοι για νέες περιπέτειες).

Στη δική μας σειρά, η Ελλάδα προσεγγίζει τον Πλανήτη Μακροβιότητα με παρόμοιο πρόβλημα αντίληψης: πορεία προς το μέλλον με το βλέμμα στο παρελθόν. Το πώς εξελίσσεται η πλοκή στο δικό μας αστερόπλοιο - αν κάποιοι διορθώσουν τα όργανα εγκαίρως, αν εισακούγεται η Κασσάνδρα ή το πώς η αποκάλυψη της πλάνης θέτει σε κίνδυνο το πλήρωμα - δεν είναι γνωστό σε κανένα.

Φύλο και οικονομία: Από την Μαίρη Παναγιωταρά στις *Lehman Sisters*

Μάρτιος 2020³. Athens Voice

Επετειακές σκέψεις για τα οικονομικά και το φύλο

Οκτώ Μαρτίου, ημέρα της γυναίκας, πάντα κοντά στο Τριώδιο, κάποιες παραδοσιακές δηλώσεις δεν θα είναι θύματα του κορωνοϊού. Στην Ελλάδα θυμόμαστε την Μαίρη Παναγιωταρά, ηρωίδα. Τα τελευταία χρόνια ο υπόλοιπος κόσμος αναπολεί τη δήλωση της Κριστίν Λαγκάρντ ότι η εξέλιξη της οικονομίας θα ήταν διαφορετική αν οι *Lehman Brothers* ήταν στην πραγματικότητα *Lehman Sisters*. Ως γυναίκα μη-οικονομολόγος επικεφαλής του οργανισμού-κορωνίδας της παγκόσμιας οικονομικής πολιτικής η κ. Λαγκάρντ βρισκόταν σε προνομιακή θέση για να προβεί σε αυτή την διαπίστωση.

Πράγματι, οι οικονομικές σπουδές στις Ηνωμένες Πολιτείες (όπου η επιλογή πεδίου σπουδών παρακάμπτει την σοφία των Πανελληνίων) είναι ακόμη και σήμερα το πιο ανδροκρατούμενο πεδίο στο διδακτορικό επίπεδο - κάτι που μεταδίδεται και στο διδακτικό προσωπικό και επηρεάζει τα οικονομικά σε παγκόσμιο επίπεδο. Μετά από δύο δεκαετίες οι προσπάθειες να εξισορροπήσει το ισοζύγιο φύλων στα 'σκληρά' επιστημονικά πεδία, στα λεγόμενα STEM⁴, αποδίδουν: όλο και περισσότερες γυναίκες εμφανίζονται στα παραδοσιακά προπύργια των μηχανικών, μαθηματικών, ειδικών στην πληροφορική. Αντιθέτως, τα οικονομικά – τόσο στην παραδοσιακή πολιτική οικονομία όσο και στα νεότερα χρηματοοικονομικά -παραμένουν επίμονα και εμμονικά στο παλιό ανδρικό μοτίβο.

Η επικράτηση του ενός φύλου στην οικονομική επιστήμη δεν επηρεάζει μόνο τις ενδυματολογικές προτιμήσεις των λειτουργών της, αλλά ούτε και την επικράτησή του σε συλλογικά όργανα που εστιάζουν στην οικονομία (ένα εκ των οποίων πρέπει να είναι η παρούσα Ελληνική κυβέρνηση). Ούτε περιορίζεται στην επιδεικτική αξιοποίηση μαθηματικής μεθοδολογίας στην οικονομική θεωρία. Πολύ ουσιαστικότερη παρενέργεια – τουλάχιστον για τους μη-οικονομολόγους – είναι η αλλοίωση του *περιεχομένου* της πολιτικής: 'Παραδοσιακά', οι *brothers* ασχολούνται με την οικονομική πολιτική. Οι *sisters* με την κοινωνική. Τα στερεότυπα αναπαράγονται και επεκτείνονται πέραν της στελέχωσης, στον τρόπο σκέψης, στο είδος ανάλυσης και από εκεί στις προτάσεις. Εκείνες με την σειρά τους οδηγούν σε αποτελέσματα τα οποία 'τα λούζεται' ανυποψίαστη η κοινωνία.

Μήπως όμως τα στερεότυπα και οι ιεραρχικές σχέσεις ανατρέπονται; Μήπως στο νέο περιβάλλον είναι οι *sisters* που έχουν (ή θα έπρεπε να έχουν) το πάνω χέρι; Και τι συμβαίνει όταν η προσκόλληση σε παλιά πρότυπα αγνοεί τις αλλαγές;

Κοινωνία/οικονομία: μια παραδοσιακή αντίστιξη

Η πολιτική στην Ελλάδα, αλλά όχι μόνο εδώ, διακατέχεται από διπολικό σύνδρομο – τότε ασχολείται με την ανάπτυξη, τότε με την κοινωνία, ποτέ και με τα δύο ταυτόχρονα. Η οικονομική και κοινωνική πολιτική είναι τοποθετημένες σε διαφορετικά 'κουτιά', τα κλειδιά των οποίων τα έχουμε αναθέσει σε διαφορετικούς ανθρώπους και τα οποία ανοίγουν σε διαφορετικές περιστάσεις.

Ο κόσμος της ανάπτυξης και της οικονομίας είναι ένας επιθετικός, τεχνολογικός κόσμος – 'σκληρός', γεμάτος γωνίες και στιβαρές αποφάσεις. Ένας κόσμος 'μακρο' ασχολείται με την διακίνηση δισεκατομμυρίων με το πάτημα ενός κουμπιού σε πραγματικό χρόνο με στόχο να τιθασεύονται απρόσωπες 'αγορές'. Οι λειτουργοί του, απόφοιτοι θετικών επιστημών και *business schools*, διαχειρίζονται ροές χρημάτων – τον (αρρενωπό) κόσμο του χρήματος.

³ Με την Αντιγόνη Λυμπεράκη

⁴ Science, Technology, Engineering, Mathematics

Ο κόσμος της κοινωνικής πολιτικής και της κοινωνίας είναι προστατευτικός, ήρεμος – ‘μαλακός’, με καμπύλες και ενσυναίσθηση. Ένας κόσμος ‘μικρό’, ασχολείται με καθημερινές αποφάσεις και επιλογές ζωής ανθρώπων στο πλαίσιο δομών που εξελίσσονται με νωχελικότητα, σχεδόν ανεπαίσθητα. Οι λειτουργοί της, απόφοιτοι κοινωνικών επιστημών, ασχολούνται κυρίως με ανθρώπινες σχέσεις παραγωγής και κατανάλωσης – την πραγματική οικονομία. Διαχειρίζονται τον κόσμο των ανθρώπων.

«Ο ένας κατάγεται από τον Άρη και η άλλη από την Αφροδίτη». Αν υπάρχει κάποια σχέση μεταξύ τους, αυτή είναι ιεραρχική: Η ενεργητική οικονομική πολιτική ‘κατακτά’ μέρισμα για να το μοιράσει σε δεύτερο χρόνο η πονόψυχη κοινωνική πολιτική. Αυτή, με την σειρά της, ανταποδίδει - κερδίζοντας εκλογές, απαραίτητο πρώτο βήμα για την επόμενη γενιά μεταρρυθμίσεων. Όπως και στην παραδοσιακή οικογένεια, οι ρόλοι είναι διακριτοί (και χρονικά): εκείνος εξασφαλίζει και εκείνη προστατεύει.

Η ιεραρχία ανατρέπεται; Υπάρχει τιμωρία του συντηρητισμού;

Στην περίπτωση της οικογένειας η πραγματικότητα έχει προ πολλού μετακομίσει. Αφήνει πίσω της, όμως, δηλητηριώδη στερεότυπα, τον αναχρονισμό των οποίων αποκρύπτει μόνο η επίμονη επανάληψη. Ο αναχρονισμός αυτός ισχύει ακόμη περισσότερο και στο δίπολο ανάπτυξη - κοινωνική πολιτική.

Αν εξετάσουμε την πρόσφατη οικονομική πορεία, η ιεραρχική σχέση οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής φαίνεται να ανατρέπεται. Από το 2000 οι ρυθμοί οικονομικής ανάπτυξης – παντού στον κόσμο – είναι εξαιρετικά αναιμικοί. Όλοι συμφωνούν ότι το κλειδί της επιστροφής στην ανάπτυξη βρίσκεται στις διαρθρωτικές αλλαγές. Η πραγματοποίηση διαρθρωτικών αλλαγών, με την σειρά της, συχνά προσκρούει σε θέματα κοινωνικής πολιτικής. Ο συλλογισμός αυτός ανατρέπει το σύνηθες συμπέρασμα: Η κοινωνική πολιτική έρχεται *πρώτη* – αφού εκείνη διαμορφώνει την ‘μεγάλη εικόνα’ και έτσι εξασφαλίζει υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης. Χωρίς κοινωνική πολιτική η οικονομική ανάπτυξη δύσκολα ξεκολλάει από τη στασιμότητα. Η εργώδης προσπάθεια των golden boys σηκώνει πολλή σκόνη αλλά προκαλεί ελάχιστη μετακίνηση.

Παραδοξολογία; Οι δύο ευρωπαϊκές χώρες που ανταποκρίθηκαν καλύτερα στην οικονομική κρίση το έκαναν χάρις σε μεταρρυθμίσεις κοινωνικής πολιτικής που προηγήθηκαν. Η Σουηδία βούλιαζε σε συστημική τραπεζική κρίση το 1995 από την οποία βγήκε χάρις σε βαθιές αλλαγές στο κοινωνικό κράτος – το οποίο παρέμεινε, βέβαια, γενναιόδωρο αλλά άνοιξε στη επιχειρηματικότητα. Στις αρχές του 2000 η Γερμανία θεωρείτο ο μεγάλος ασθενής της Ευρώπης. Οι μεταρρυθμίσεις της αγοράς εργασίας και του συστήματος συντάξεων το 2002/3 στοίχισαν την εξουσία στο Σοσιαλδημοκρατικό κόμμα, αλλά έθεσαν τις βάσεις για την σημερινή πρωτοκαθεδρία της Γερμανίας.

Οι δύο χώρες, βεβαίως, δεν είναι ότι έριξαν περισσότερα λεφτά στην κοινωνική πολιτική. Αυτό το έκανε η παραδοσιακή κοινωνική πολιτική στην Ελλάδα μεταξύ 2004 και 2008· με τα γνωστά σε όλους αποτελέσματα. Αντιθέτως, η Σουηδία και η Γερμανία προέβησαν σε *ποιοτικές* αλλαγές - μετέτρεψαν την κοινωνική πολιτική σε εργαλείο ανάπτυξης. Ο μετασχηματισμός της κοινωνικής πολιτικής ήταν ο μοχλός της μετέπειτα επιτυχίας τους.

Πρώτα ήλθε η κοινωνική πολιτική και μετά η ανάπτυξη.

Ας κοιτάξουμε όμως και ένα παράδειγμα από την *αντίθετη* πλευρά: επιμονή σε οικονομική και απουσία κοινωνικής πολιτικής. Αυτό θα μπορούσε να χαρακτηρίσει τις Ηνωμένες Πολιτείες. Σειρά ερευνών καταδεικνύουν ότι η απουσία κοινωνικής πολιτικής έχει καταδικάσει τη βιομηχανική μέση τάξη σε οικονομική στασιμότητα από την εποχή του Ρέγκαν, την ίδια στιγμή που η ευμάρεια των πλουσίων και του ‘1%’ καλπάζει. Τα αποτελέσματα τα είδαμε στην εκλογή του Προέδρου Τραμπ, αλλά και σε μια πιο αναπάντεχη πλευρά. Στις ΗΠΑ – σε αντίθεση με τον υπόλοιπο αναπτυσσόμενο κόσμο – από το 2014 ως το

2017 το προσδόκιμο επιβίωσης *μειώθηκε*. Το ζεύγος οικονομολόγων Anne Case και Angus Deaton κατέληξε ότι αυτό οφείλεται σε σταθερή αύξηση αυτών που αποκαλούν 'θανάτους απόγνωσης' (deaths of Despair) – δηλαδή αυτοκτονίες και θάνατοι λόγω κατάχρησης οπιούχων παυσίπονων – που συνδέονται άμεσα με την απουσία οικονομικής προοπτικής. Ευτυχώς, η ενεργός κοινωνική πολιτική φαίνεται ότι έχει 'εμβολιάσει' την Ευρώπη από αυτόν τουλάχιστον τον εφιάλτη.

Τρεις θέσεις εξηγούν την πρωτοκαθεδρία του κοινωνικού

Οι επιτυχίες σε Σουηδία και Γερμανία δεν οφείλονταν σε συγκυριακούς παράγοντες, ούτε σε ιδιοσυγκρασίες των δύο χωρών. Βασίζεται σε σκέψεις που έχουν αφετηρία το ότι ο κόσμος που μας αντικρύζει – ήδη από το 2000 – είναι ριζικά διαφορετικός. Σε ένα τέτοιο κόσμο κερδισμένοι είναι όσοι προσαρμόζονται πρώτοι. Σε ότι ακολουθεί υποστηρίζονται τρεις ισχυρές θέσεις.

Πρώτη θέση: Ο κόσμος άλλαξε. Η οικονομική ανάπτυξη αντιμετωπίζει πρωτόγνωρες προκλήσεις – την ταυτόχρονη και αλληλοτροφοδοτούμενη έλευση μακροβιότητας, τεχνολογικού μετασχηματισμού και παγκοσμιοποίησης. Αυτά μεταλλάσσουν το **ποιος δουλεύει, πώς δουλεύει και πού δουλεύει**. Μαζί ο οι τρεις παράγοντες μετατρέπουν το πώς η οικονομική συνδιαλέγεται με την προσωπική ζωή. **Ο 'Πλανήτης Μακροβιότητα' θα είναι ριζικά διαφορετικός** και μάλιστα με τρόπους που δεν μπορούμε να μαντέψουμε.

Είναι πολύ πιθανόν η αβεβαιότητα των νέων συνθηκών να κάνει να προσομοιάζουν οι συνθήκες εργασίας όλων στις συνθήκες που αντιμετώπιζαν οι γυναίκες την βιομηχανική εποχή. Για να μπορέσει να αποδώσει ένας εργαζόμενος στο νέο περιβάλλον απαιτεί να το κάνει σε συνθήκες μεγαλύτερης ευελιξίας αλλά και με την αρωγή κοινωνικής στήριξης – στις αλλαγές εργασίας, στις προσωπικές επιλογές.

Δεύτερη θέση: Η άρνηση κοστίζει. Η ανεπαρκής προσαρμογή στην μακροβιότητα - η ψευδαίσθηση ότι ο κόσμος δεν έχει αλλάξει - βρίσκεται πίσω από τα προβλήματα ανάπτυξης που αντιμετωπίζουν πολλές οικονομίες ήδη από το 2000. Η αδυναμία της παραγωγής να αντιδράσει παρά την πλημμυρίδα χρήματος και τα πολύ χαμηλά επιτόκια, είναι μόνο ένα από τα προβλήματα που δημιουργεί η μακροβιότητα. Εξ άλλου ο Κέυνς, γράφοντας κατά την δεκαετία του 1930 είχε προειδοποιήσει για αυτήν ακριβώς την παρενέργεια – την επίμονα υψηλή αποταμίευση και τον εγκλωβισμό σε χαμηλά επιτόκια. Η χαμηλή ζήτηση λόγω υψηλής αποταμίευσης και τα αρνητικά επιτόκια πρωτοεμφανίστηκαν στην Ιαπωνία – παγκόσμια πρωταθλήτρια μακροβιότητας. Τα Abenomics δεν έχουν καταφέρει να διορθώσουν τα μακροοικονομικά προβλήματα.

Αλλά η αδυναμία κατανόησης της αλλαγής του κόσμου εκτείνεται πολύ πέρα από τα μακροοικονομικά: Τόσο η διάρθρωση όσο και τα ποιοτικά χαρακτηριστικά της κατανάλωσης επηρεάζονται καταλυτικά από τις προτιμήσεις του baby boom που σήμερα φτάνει τα 70: Τα τοπ μοντέλα – όπως η Λώρεν Χάττον – έχουν ρυτίδες. Η πτωτική τάση της παραγωγικότητας προκύπτει (και) από την αμηχανία εμπρός στις ιδιαιτερότητες της γηράσκουσας κοινωνίας. Η πραγματική οικονομία σήμερα δεν επωφελείται (όπως θα έπρεπε) από λύσεις συνεργασίας των πολυπληθών και έμπειρων μεγαλύτερων εργαζόμενων με τους λιγότερους νέους. Αντιθέτως περιθωριοποιεί τους μεγαλύτερους, εφαρμόζοντας κουρασμένες και ατελέσφορες 'λύσεις' όπως την πρόωρη συνταξιοδότηση. Έτσι, αποκλείοντας τους μεγαλύτερους εργαζόμενους από την κατάρτιση και την ευελιξία, τους μετατρέπει σε δυσεπίλυτο πρόβλημα αντί να επωφελείται από αυτούς ως πηγή λύσεων.

Στα παραπάνω παραδείγματα υπάρχει ένα κοινό σημείο: **Η άρνηση της πραγματικότητας συστηματικά συμπιέζει την ανάπτυξη** – είτε στα μακροοικονομικά, είτε στην κατανάλωση είτε στην παραγωγή.

Τρίτη θέση. Η 'έξυπνη' κοινωνική πολιτική είναι το κλειδί της επιτυχίας. Οι αναπτυξιακές δυνατότητες προκειμένου να ξεκλειδώσουν απαιτούν την ύπαρξη κατάλληλης κοινωνικής πολιτικής. Το *Hard* αναγκαστικά περνά από το *Soft*.

Το βλέπουμε αυτό το φαινόμενο (με αρνητικό τρόπο) στην πλέον αρρενωπή έννοια – την 'βιωσιμότητα στο ασφαλιστικό': η Ελλάδα, δεύτερη ταχύτερα γηράσκουσα χώρα καταφέρει να πληρώνει τις συντάξεις της (ως το 2070), την ίδια στιγμή που μειώνει τα έσοδα και αυξάνει τα έξοδα. Αυτό δεν είναι θαύμα, ούτε ταχυδακτυλουργία. Οφείλεται σχεδόν αποκλειστικά στην υπόθεση ότι οι Ελληνίδες μητέρες θα δουλεύουν όσο οι Δανές και οι Γερμανίδες. Θα το κάνουν, υποτίθεται, χωρίς υποδομές και χωρίς αρωγή στην φροντίδα των γονιών τους – αφού η δαπάνη γι' αυτά μένει καθηλωμένη. Δευτερευόντως ευθύνεται το ότι θα δουλεύουν όσοι εγκλωβίστηκαν στην αγορά εργασίας από τα όρια ηλικίας (κατά μέγιστο από 50 σε 67 ετών)· πάλι, ως δια μαγείας, αφού τίποτε δεν γίνεται για να τους προτιμούν οι εργοδότες. Για να εκπληρωθούν τα όνειρα βιωσιμότητας πρέπει να προηγηθούν πρωτοβουλίες κοινωνικής πολιτικής. Αν δεν φροντίσει η κοινωνική πολιτική, είναι σίγουρο ότι θα αποτύχει η οικονομική.

Στην περίπτωση της Σουηδίας και της Γερμανίας σημαντικό ρόλο στον μετασχηματισμό έπαιξαν τα συστήματα πολλαπλών πυλώνων συντάξεων που ήταν βασική καινοτομία των αλλαγών. Αυτά έδωσαν κίνητρα σε νεότερους εργαζόμενους να πληρώνουν εισφορές προτάσσοντας ένα νέο συνεργατικό σχήμα μεταξύ παραγωγής, αποταμίευσης και συνταξιοδότησης. Αυτό είναι ένα πρώτο βήμα στο πώς πρέπει να αλλάξει το σχήμα της ζωής για να ανταποκριθεί στην μακροβιότητα – από την ζωή των τριών φάσεων σε πιο ρευστά και ευέλικτα σχήματα στα οποία ποτέ δεν αποκόπτεται κάποιος τελείως από την παραγωγή, αλλά ούτε και από την εκπαίδευση.

Τι γίνεται όταν επιμένουμε 'όπως πάντα';

Στην Ελλάδα είμαστε προσκολλημένοι στην παραδοσιακή θεώρηση της κοινωνικής πολιτικής ως παρακολούθημα της οικονομικής – δηλαδή στην στερεοτυπική θέση των φύλων. Έτσι, η 'καλή' κοινωνική πολιτική συνίσταται στην είσπραξη παρασήμων γενναιοδωρίας όταν πετάμε περισσότερα χρήματα με τους ίδιους τρόπους, όπως παλιά. Για αυτήν τη κοινωνική πολιτική πασχίζουν οι (ανδροκρατούμενες ΓΣΕΕ και ΑΔΕΔΥ), αυτήν επιθυμεί ο ΣΕΒ, αυτήν εφαρμόζει η Κυβέρνηση, για αυτήν πασχίζει η αντιπολίτευση.

Έτσι, όλοι μαζί, διατηρούν τις παλιές δομές. Η κοινωνική πολιτική είναι φυσαρμόνικα που και μεγαλώνει ή μικραίνει αναλόγως της επιθυμίας του οργανοπαίκτη – της οικονομικής πολιτικής· ενισχύεται η ψευδαίσθηση ότι ο κόσμος δεν άλλαξε και δεν αλλάζει. Σε ένα τέτοιο σύστημα η κοινωνική πολιτική ανακατανέμει παθητικά, χωρίς να λαμβάνει ενεργητικό ρόλο στην δημιουργία ευκαιριών ή στην ανατροπή αναχρονιστικών δομών.

Αποτέλεσμα της επιμονής της Ελλάδας στην παραδοσιακή πρωτοκαθεδρία του οικονομικού είναι η διστακτικότητα εμπρός στις μεγάλες αλλαγές, η αναβολή ουσιαστικών μεταρρυθμίσεων, κατάληξης στάσεων που καταλήγουν σε ευάλωτη και αναιμική ανάπτυξη. Το εντατικό φροντιστήριο των ετών της κρίσης πάει χαμένο. Οι εξελίξεις στην μακροβιότητα και στον ψηφιακό μετασχηματισμό δημιουργούν παλιρροϊκά κύματα που εκτονώνονται πάνω στις ίδιες παραδοσιακές δομές. Έτσι, το τελικό αποτέλεσμα της *macho* στάσης είναι όλες οι προκλήσεις να καταλήγουν να μετατρέπονται σε προβλήματα.

- - -

Οι Ελληνίδες *Lehman Sisters* είναι οι εγγονές και μικρανεψιές της Μαίρης Παναγιωταρά. Η Ελλάδα κατά την Ημέρα της Γυναίκας – 8 Μαρτίου – θα τους υπενθυμίσει τον ηρωισμό της γιαγιάς τους. Η οποία όμως θα σιγοβράζει στην αποστρατεία της πρόωρης συνταξιοδότησης.

Οι κοινωνίες σε σταυροδρόμι: Το εμβόλιο στην επικίνδυνη διολίσθηση

Μάρτιος 2020 Τα Νέα

Ο κορωνοϊός αλλάζει το παιχνίδι. Ευκαιρία για μια από τα ίδια;

Οι επόμενες εβδομάδες ή μήνες θα μας αλλάξουν ριζικά. Διαψεύδονται βεβαιότητες, αδιανόητες εξελίξεις μοιάζουν ξεπερασμένες, ο φόβος αντικαθιστά την ελπίδα. Απαράβατες γραμμές διαπερνούνται καθημερινά, ενώ οι εμπειρίες του καθενός αναθεωρούν στάσεις και απόψεις. Προς ποια κατεύθυνση, όμως;

Η ζωή μοιράζει διδάγματα απλόχερα – αλλά και αμφίσημα. Σε πολλές διαστάσεις, τα διδάγματα μπορούν να αξιοποιηθούν με ριζικά διαφορετικό τρόπο. Ας αναφερθούμε σε πέντε:

Πρώτον, είναι η Κίνα πρότυπο; Η Κίνα φαίνεται να ήλεγξε την επιδημία καλύτερα από την Ιταλία. Σημαίνει αυτό ότι κλειστές και ελεγχόμενες κοινωνίες εξασφαλίζουν μεγαλύτερη ασφάλεια για τον πολίτη; Από την άλλη πλευρά, μια ανοικτή κοινωνία θα είχε εντοπίσει το αρχικό πρόβλημα πολύ νωρίτερα και δεν θα είχαμε επιδημία καθόλου.

Δεύτερον, αποδείχθηκε η ανωτερότητα του κρατισμού; Η ανάγκη κεντρικού συντονισμού (αλλά και καταναγκασμού) όταν η κυρίαρχη αντίδραση θα ήταν *‘Ο σώζων εαυτόν σωθήτω’* δεν αμφισβητήθηκε ούτε και από τον Μίλτον Φρίντμαν. Από την άλλη πλευρά, ένα πλουραλιστικό σύστημα του οποίου τα συστατικά μπορούν να συνεργάζονται είναι πιο ευέλικτο στον εντοπισμό λύσεων.

Τρίτον, καταδικάστηκε η παγκοσμιοποίηση; Ενώ η πανδημία τον 14^ο αιώνα πήγε από το Ουχάν στην Στοκχόλμη σε τέσσερα χρόνια, το COVID πήγε σε τέσσερις εβδομάδες. Από την άλλη πλευρά, ενώ η αυτομαστίγωση τότε δεν απέδωσε, η παγκόσμια επιστημονική συνεργασία θα σημάνει (ελπίζουμε) το τέλος της πανδημίας πολύ συντομότερα.

Τέταρτον, είναι η κοινωνική προστασία πολυτέλεια; Μια επιδημία αποδεικνύει ότι η κοινωνία είναι τόσο προστατευμένη όσο το πιο απροστάτευτο τμήμα της. Τα κενά της ασφάλισης υγείας κατευθύνουν την πανδημία στις ΗΠΑ· το αν ομάδες κοινωνικού αποκλεισμού (άστεγοι, πρόσφυγες/μετανάστες, Ρομά, φυλακισμένοι) περιλαμβάνονται ισότιμα καθορίζει αν η εθνική προσπάθεια θα πετύχει. Καμιά επιδημία δεν συγχωρεί κενά. Αλλά και χώρες με *‘έξυπνο’* σύστημα κοινωνικής προστασίας όπως η Γερμανία έχουν προβάδισμα στην υλοποίηση αντίμετρων στα οικονομικά προβλήματα της επιδημίας.

Πέμπτον, καπιταλισμός και το περιεχόμενο της εργασίας. Η τηλεργασία συχνά αποδεικνύει ότι η παραγωγή γίνεται και χωρίς προσωπική παρουσία. Μαρξιστές ίσως παρατηρήσουν ότι η εργασία σε κοινωνική απομόνωση ισούται με *‘καπιταλισμό χωρίς καπιταλιστές’*· η επιτυχία της τεκμηριώνει ότι φυσική παρουσία στοχεύει μόνο στον έλεγχο του εργάτη. Από την άλλη πλευρά και οι εργαζόμενοι ανακαλύπτουν ότι η εργασία προσφέρει σε κοινωνικότητα περισσότερο από μισθό.

Διάφοροι θα δουν την συγκυρία ως ευκαιρία να προωθήσουν θέσεις που *ανέκαθεν* είχαν – από την καταδίκη φιλελευθερισμού στην οικονομία ως την επιβεβαίωση καταπιεστικού κρατισμού στα δικαιώματα. Η ορθή παρατήρηση ότι η κοινωνική προστασία είναι κρίσιμη οδηγεί στην ενσωμάτωση των πιο ευάλωτων ή και σε περισσότερα προνόμια σε τυχερούς.

Τα σταυροδρόμια μπροστά μας είναι υπαρκτά. Το πού θα καταλήξουμε είναι άδηλο. Φθάνει να καταλάβουμε ότι τίποτε δεν είναι αυτονόητο και τίποτε δεν πρέπει να επιβληθεί *‘ανωθεν’*.

Το εμβόλιο στον κορωνοϊό αναζητείται. Το εμβόλιο στην επικίνδυνη διολίσθηση υπάρχει. Λέγεται ανοικτή συζήτηση και προβληματισμός.

Όλοι μιλάνε για πόλεμο. Ο κάθε πόλεμος κρίνεται και στα μετόπισθεν. Αλλά ενώ οι επιδημιολόγοι ομονοούν, οι απόψεις για την οικονομία δίστανται – από το *‘η θεραπεία κινδυνεύει να γίνει χειρότερη από την ασθένεια’* του Προέδρου Τραμπ ως τον δρακόντειο περιορισμό της δραστηριότητας στην Ιταλία. Οι οικονομολόγοι φαίνεται να μην έχουν καταλήξει στο μοντέλο ανάλυσης – όπως αποδεικνύει η καθημερινή κακοφωνία προτάσεων,. Για να συμπέσουμε σε λύση, πρέπει πρώτα να συμφωνήσουμε στα χαρακτηριστικά του προβλήματος.

Μια οικονομία σε πόλεμο λειτουργεί διαφορετικά – θέτει διαφορετικά διλήμματα και απαιτεί διαφορετικές αποφάσεις. *‘Πώς να πληρώσουμε για τον Πόλεμο’* είναι ο τίτλος βιβλίου του Κένυς του 1940. Εφαρμόζει τις ιδέες της δικής του *‘Γενικής Θεωρίας’* σε συνθήκες όμως ριζικά διαφορετικές από εκείνες της κυκλοφορίας της το 1936: αντί να πραγματεύεται την έξοδο από ύφεση, εξετάζει την μεγέθυνση της πολεμικής προσπάθειας αλλά και την μη υπονόμηση της μεταπολεμικής ειρήνης.

Τα πολεμικά οικονομικά του Κένυς πρώτα κατανοούσαν και μετά πρότειναν. Τα σημερινά *‘πανδημικά οικονομικά’* παραβαίνουν αυτή την αρχή. Μερικοί εμμονικοί βρίσκουν ευκαιρία: ο Τραμπ κλείνει σύνορα· κρατιστές κατηγορούν τις αγορές. Άλλοι προτείνουν λύσεις-ξόρκια χωρίς να καταλαβαίνουν γιατί. Η πανδημία είναι συστημικό σοκ που απαιτεί γενική θεώρηση, μια ανάλυση της μακροοικονομίας σαν αυτή του Κένυς.

Διδάσκοντας Μακροοικονομία στο 1^ο έτος την παρομοιάζω με αυτοκίνητο. Πώς το επηρεάζει η πανδημία;

Το αυτοκίνητό μας ήταν σε κυριακάτικη βόλτα σε Εθνική Οδό, όταν ξαφνικά έγινε κατολισθηση και πέσαμε σε λακκούβα. Ο δρόμος προς την Καλαμάτα μεταβλήθηκε σε χωματόδρομο γεμάτο επικίνδυνες στροφές. Η βόλτα έγινε εφιάλτης. Για να συνεχίσουμε την πορεία μας, και όσο συνεχίζονται οι μετασεισμοί, πρέπει να αποκτήσουμε άποψη για το τι έγινε και με ποιες ζημιές έχουμε να συμβιβαστούμε. Αυτό γίνεται σε τέσσερα βήματα:

Πρώτο βήμα: **Χαρτογράφηση – τι έγινε και τι μας περιμένει;** Τα χαρακτηριστικά, η πορεία και η διάρκεια της πανδημίας είναι η αφετηρία της αβεβαιότητας· το *‘ζυγούς λύσατε’* θα προκύψει έξω από την οικονομία – από τους επιστήμονες. Όμως η εξάπλωση εξαρτάται και από οικονομικές δομές και αποφάσεις: Η παγκοσμιοποίηση, η κοινωνική απομόνωση, τα χαρακτηριστικά της ασφάλισης υγείας. Όμως το ατύχημα *‘τρέλαινει’* και τα όργανα – υστερήσεις σε στατιστικούς δείκτες σημαίνουν ότι δεν ξέρουμε πού βρισκόμαστε ούτε πού πηγαίνουμε.

Δεύτερο βήμα: **Η προσφορά – η μέγιστη δυνατότητα παραγωγής (η ικανότητα της μηχανής) συμπιέζεται.** Κλείνουν εργοστάσια και μπαίνουν σε καραντίνα ολόκληρες πόλεις. Σταματούν να εργάζονται άτομα και ολόκληροι κλάδοι. Διακόπτονται διεθνείς αλυσίδες παραγωγής. Οι επιπτώσεις αυτές εντείνονται καθώς εξαντλούνται αποθέματα, αλλά μπορούν να περιορίζονται καθώς βρίσκονται λύσεις ή ανακατευθύνεται η παραγωγή. Η τηλεργασία εδραιώνεται ενώ αυτοκινητοβιομηχανίες παράγουν αναπνευστήρες. Η διεθνής συνεργασία τονώνει την παγκόσμια αντοχή.

Τρίτο βήμα: **η ζήτηση στην πραγματική οικονομία μειώνεται** (τρύπησε η δεξαμενή βενζίνης). Καθώς μειώνονται τα εισοδήματα, περιορίζεται η κατανάλωση. Ο φόβος αναθεωρεί προσδοκίες και ακυρώνει επενδυτικά σχέδια. Το κρίσιμο σημείο είναι να μην μειωθεί η ζήτηση *περισσότερο* από την παραγωγή.

Τέταρτο βήμα: **Η νομισματική οικονομία.** Τα ηλεκτρονικά όπως ο εγκέφαλος συντονίζουν τα επιμέρους συστήματα του αυτοκινήτου. Στην σύγχρονη οικονομία τον ρόλο του

συντονισμού παίζει το χρηματοπιστωτικό σύστημα. Σε συνθήκες πανδημίας, το διεθνές τραπεζικό σύστημα είναι η κύρια δίοδος που ο φόβος επηρεάζει την παγκόσμια οικονομία. Η διάθεση ατόμων και επιχειρήσεων για δανεισμό μειώνεται, ενώ φοβισμένα νοικοκυριά διακρατούν περισσότερα χρήματα. Την ίδια στιγμή οι ανάγκες από επιχειρήσεις για δανειακή ρευστότητα αυξάνουν, ενώ ο μεγάλος όγκος εταιρικών ομολόγων, που λόγω της ύφεσης μπορεί να μην εξυπηρετηθούν, να μην μπορούν να αναχρηματοδοτηθούν και να «σκάσουν», ίσως αποδειχθεί η παγκόσμιος Αχίλλειος πτέρνα. Τα κορωνοομόλογα ίσως αποδειχθούν αντίδοτα στην αφλογιστία των ήδη μηδενικών επιτοκίων

Η δυσκολία στην ανάλυση προκύπτει αφού η μακροοικονομία, όπως και το αυτοκίνητο, είναι ένα κλειστό κύκλωμα. Αυτό δημιουργεί τον κίνδυνο φαύλων κύκλων. Για παράδειγμα ο περιορισμός κεφαλαίων (4^ο βήμα) οδηγεί σε χρεοκοπίες και κλείσιμο επιχειρήσεων (2^ο βήμα) που επιδεινώνουν την απαισιοδοξία και περιορίζουν τις επενδύσεις ακόμη περισσότερο (3^ο βήμα). Ένας τέτοιος φαύλος κύκλος τροφοδότησε τη μεγάλη ύφεση της δεκαετίας του 1930· η έγκαιρη τόνωση της ζήτησης το 2008-10 απέτρεψε τα χειρότερα (αν και όχι στην Ελλάδα).

Οι περισσότεροι τώρα εστιάζουν στην αποτροπή ύφεσης 'ρίχνοντας λεφτά στην αγορά'. Όμως, πρέπει να θυμηθούμε και τον άλλο κίνδυνο – τον πληθωρισμό. Σε αντίθεση με το 2008, η πανδημία πλήττει άμεσα και την παραγωγική ικανότητα (2^ο βήμα), με αποτέλεσμα 'πολλά χρήματα να κυνηγούν λίγα αγαθά'. Το βλέπουμε ήδη σε συγκεκριμένα προϊόντα, αλλά υπάρχει το ενδεχόμενο εξάπλωσης, ιδίως αν η τόνωση ζήτησης είναι γενικευμένη ('λεφτά από ελικόπτερο'). Το 1940 για παράδειγμα, ο Κέυνς πρότεινε 'αναβαλλόμενες πληρωμές' εξαργυρώσιμες μεταπολεμικά ως κίνητρο παραγωγικότητας χωρίς πληθωριστικές επιπτώσεις.

Εξίσου σημαντικές, όμως, είναι οι δευτερογενείς επιπτώσεις από την εκτίναξη του δημοσίου χρέους, όταν μάλιστα αυτό είναι ήδη υψηλό. Ανατρέχοντας στην ιστορία, μεγάλοι πόλεμοι συσώρευσαν χρέη και συνήθως ακολουθήθηκαν από εξάρσεις πληθωρισμού. Ατυχώς, ο πληθωρισμός βάζει στο στόχαστρο τις ίδιες μεγάλες ηλικίες, όπως και ο κορωνοϊός.

Τα οικονομικά του σήμερα διαφέρουν από τα οικονομικά του χθες. Πρέπει να αποτρέπεται η ύφεση αλλά και ο πληθωρισμός. Η σημασία της ανακατεύθυνσης δραστηριοτήτων συνεπάγεται ότι η πανδημία είναι λόγος επίσπευσης και όχι αναβολής μεταρρυθμίσεων στην οικονομία. Η διεθνής συνεργασία έχει μεγαλύτερη σημασία. Τέλος, το βλέμμα πρέπει να είναι συνεχώς προσηλωμένο και στην προετοιμασία για την επόμενη ημέρα.

Όλοι περίμεναν ότι ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος θα διαρκούσε 'ως τα Χριστούγεννα'. Ο Πρόεδρος Τραμπ προβλέπει ότι η οικονομία θα έχει ανακάμψει 'ως το Πάσχα'. Αν ο εφιάλτης είναι τόσο σύντομος, τότε μπορούμε να συνεχίσουμε όπως πριν. Αν όχι, τότε ίσως πρέπει να ανατρέξουμε στα βασικά εγχειρίδια οικονομίας. Μαζί με τον Κέυνς πρέπει να αναρωτηθούμε 'Πώς θα πληρώσουμε (αυτόν) τον Πόλεμο'. Αλλά και τι θα κάνουμε μετά.

Ο σχολιασμός της οικονομικής πολιτικής την εποχή της πανδημίας βρίθει πολεμικών αναλογιών. Πέρα από πολεμικές αρετές, όπως ανδρεία, αποφασιστικότητα, ή υψηλό φρόνημα, οι πολεμικές παρομοιώσεις εκφράζουν μια μεγάλη αλήθεια: Από τις αρχές Μαρτίου καταγιστικές αλλαγές σε πολλά μέτωπα ταυτόχρονα ανατρέπουν κάθε βεβαιότητα· μια οικονομική ανάλυση που εξετάζει κάθε θέμα ξεχωριστά και σταθμίζει οριακές αλλαγές με συγκεκριμένα εργαλεία-μοχλούς δεν αρκεί.

Όσο και να καθυσιάζει η θαλπωρή του χθές, δεν είναι χρήσιμος οδηγός για το πανδημικό αύριο, ούτε για το μεταπανδημικό μεθαύριο. Οι οικονομικές αποφάσεις σήμερα μοιάζουν με το πώς το Γενικό Επιτελείο σχεδιάζει και υλοποιεί την στρατηγική στον πόλεμο. Μια (ερασιτεχνική) προσέγγιση προσφέρει τέσσερα πολεμικά διδάγματα για την διαχείριση της οικονομίας σε καιρό πανδημίας.

Το πρώτο δίδαγμα το προσφέρουν Γάλλοι στρατηγοί, που ήταν πάντα έτοιμοι – για τον *προηγούμενο, όμως* πόλεμο. Η στρατηγική του 1914 θα κέρδιζε τον πόλεμο του 1870. Οι επιλογές του 1940 θα ήταν νικηφόρες το 1914, και του 1954 το 1940. Οι συνθήκες θερμοκηπίου προσήλυναν το μυαλό των στρατηγών στο παρελθόν, κρύβοντας ότι οι συνθήκες ήταν ριζικά διαφορετικές. Έτσι προέκυπτε μια ‘τύφλωση της αγέλης’ που αποθάρρυνε την διαφορετική άποψη.

Τελικά η κατάσταση σώθηκε από ιδέες ‘έξω από το κουτί’. Έτσι, οι προτάσεις για τεθωρακισμένα του Τουχατσέφσκι βοήθησαν την ΕΣΣΔ (αν και ο ίδιος θανατώθηκε). Ομοίως, ο στρατηγός Ντε Γκώλ έσωσε την Γαλλία αλλά μόνο μετά την καταστροφή.

Ομοίως, στα οικονομικά ερμηνεύεται η κάθε κρίση με όρους της. Πολλοί διατηρούν τα ίδιο διεκδικητικό πλαίσιο – μαχόμενοι σε λάθος πεδίο μάχης. Ανησυχούν για επιμέρους ζητήματα όπως ο ηθικός κίνδυνος ή το σχετικό ανταγωνιστικό πλεονέκτημα, όταν το κύριο θέμα είναι η αποτροπή μόνιμης καταστροφής του παραγωγικού ιστού. Προτρέχουν αναζητώντας πανάκειες χωρίς να διαθέτουν ακόμη κάποιο συνεκτικό πλαίσιο ανάλυσης. Επιλέγουν λύσεις χωρίς να ξέρουν ποιο είναι το πρόβλημα.

Το δεύτερο δίδαγμα το προσφέρει η πολεμική διαχείριση της οικονομίας. Όταν κλείνουν μεγάλα τμήματα της οικονομίας, σημασία δεν έχει να κρατηθούν όλα τα ίδια, αλλά να προσαρμοστούν όσοι έχουν την ευελιξία να παράγουν στις νέες συνθήκες – π.χ. οι αυτοκινητοβιομηχανίες παράγουν αναπνευστήρες. Όσοι πρόλαβαν να κάνουν μεταρρυθμίσεις που ευνοούν την προσαρμοστικότητα βρίσκονται σε ευνοϊκή θέση. Η πανδημική οικονομία απαιτεί και δεν πρέπει να παγώνει μεταρρυθμίσεις.

Τρίτη έρχεται η στρατιωτική ιατρική: αν επιθυμούμε πραγματικά να σωθεί η κατάσταση δεν πρέπει να κρυβόμαστε από τις δύσκολες αποφάσεις, αλλά να τις λαμβάνουμε το ταχύτερο δυνατόν. Οι κανόνες του triage – της διαλογής τραυματιών στο πεδίο της μάχης – υιοθετήθηκαν την εποχή του Ναπολέοντα. Παραβλέποντας την κοινωνική ή ιεραρχική θέση, αναθέτουν προτεραιότητα παρέμβασης εκεί όπου θα σημειωθεί καλύτερο αποτέλεσμα. Η ανάκαμψη της οικονομίας μετά τα πρώτα σοκ απαιτεί αντίστοιχη αποφασιστικότητα και σαφήνεια.

Το τελευταίο και πιο σημαντικό δίδαγμα εξάγεται από τη διαφορά στις οικονομικές αντιδράσεις μετά το τέλος των δύο Παγκοσμίων Πολέμων. Μετά τον Α΄ Πόλεμο όλοι προσπάθησαν να επιστρέψουν στην προπολεμική κατάσταση το ταχύτερο δυνατόν – μια άρνηση της πραγματικότητας με ολέθριες συνέπειες. Αντιθέτως, ο Β΄ Παγκόσμιος έληξε όταν η Διάσκεψη του Μπρέτον Γουντς ανέδειξε νέους κανόνες του παιχνιδιού που βασιζόνταν στην συνεργασία και έτσι έχτισε το οικονομικό θαύμα.

«Ανάκτηση Ελέγχου» - Take back control – ήταν το σλόγκαν που οδήγησε στο Brexit. Η απήχυσή του εξηγείται επειδή εκφράζει μια πραγματική αγωνία, προτείνοντας ταυτόχρονα μια εύκολη - πλην λανθασμένη - απάντηση. Η ίδια αγωνία, ότι δεν ελέγχουμε πλέον την ζωή μας, προκαλείται με πιο διάχυτο τρόπο τώρα με την πανδημία. Προβάλλει όμως και ο ίδιος πειρασμός – της άμυνας απέναντι στην αβεβαιότητα μέσω της αναζήτησης εύκολων λύσεων. Πίσω από κάθε μεγάλο ερώτημα κρύβεται πλήθος εύκολων μικρών απαντήσεων. Βασική τους χρησιμότητα είναι η καλλιέργεια της ψευδαίσθησης ότι δεν έχει χαθεί ο έλεγχος. Η επανάπαυση μπορεί να παρηγορεί, υποκρύπτει όμως την παγίδα να εκτραπεί η αναγκαία διαδικασία αναζήτησης διεξόδου ή, χειρότερα, να εγκλωβιστεί σε ‘λύσεις’ που ίσως αποδειχθούν καταστροφικές.

Στο πλαίσιο αυτό, η ειλικρινής ομολογία της άγνοιας και η πρόκριση πολυφωνίας προσφέρουν μια καλύτερη πιθανότητα να βρεθούν λύσεις. Λύσεις που σε αυτή τη φάση μπορούμε να φανταστούμε, αλλά όχι και να περιγράψουμε. Για παράδειγμα, είναι καλό ότι η επιστημονική αναζήτηση για εμβόλια ή θεραπείες γίνεται από πολλές αφετηρίες ταυτόχρονα. Ομοίως, είναι χρήσιμα και τα (αναπόφευκτα) σφάλματα και τα ερευνητικά αδιέξοδα – φτάνει η διαδικασία να επιτρέπει να μαθαίνουν όλοι από τα λάθη μερικών.

Η μέθοδος που χρησιμοποιούν οι επιστήμονες προκειμένου να μελετήσουν την πανδημία δεν φαίνεται να έχει δια φωτίσει κάποιους πολιτικούς που αναζητούν οικονομικά αντίμετρα. Ανταποκρινόμενοι στην ζήτηση για παρηγορία - ότι δεν έχουν στην πραγματικότητα αλλάξει τα πράγματα - κάποιοι έχουν προβεί σε άρνηση (‘μια απλή γρίπη’), άλλοι επενδύουν στην ψευδαίσθηση ότι μετά από ανάπαυλα θα γυρίσουν όλα εκεί που ήταν, άλλοι, τέλος, επαίρονται ότι βρέθηκε πανάκεια. Οι πολιτικοί ηγέτες πρέπει, βεβαίως, να εκπέμπουν την σιγουριά ότι ‘είμαστε σε καλά χέρια’. Ταυτόχρονα όμως, πρέπει να αποφασίζουν έχοντας επίγνωση του ότι, όσο δεν γνωρίζουμε ποιο ακριβώς είναι το πρόβλημα, έχει μεγάλη σημασία να μη σταματά η αναζήτηση λύσεων.

Το πρόβλημα που δημιουργεί η πανδημία είναι ότι μας έχει μεταφέρει από μια κατάσταση ‘γνωστών αγνώστων’ σε μια ‘αγνώστων αγνώστων’. Όπως είχε πεί ο Ντόναλντ Ράμσφελντ στον Πόλεμο του Κόλπου, έχουμε μεταφερθεί από το ‘ξέρουμε τί δεν ξέρουμε’ στο ‘δεν ξέρουμε τί δεν ξέρουμε’. Ο Irving Fisher το 1920 διέκρινε μεταξύ *ρίσκου* (όπου δεν γνωρίζεις τι θα γίνει ακριβώς, αλλά μπορείς να απαριθμήσεις τα ενδεχόμενα και να ορίσεις και τις πιθανότητες του καθενός) και *αβεβαιότητας* (όπου δεν είναι καν γνωστά τα ενδεχόμενα και συνεπώς ούτε και οι πιθανότητες). Όταν προκύψει κάτι που δεν είχαμε φανταστεί, ένας αδιανόητος ‘Μαύρος Κύκνος’, προκύπτει κάτι σαν επιστημολογικό σοκ: ξαφνικά συνειδητοποιούμε ότι, τελικά, ο κόσμος είναι ριζικά διαφορετικός από αυτό που νομίζαμε.

Είναι αυτή η πανδημία ένας Μαύρος Κύκνος; Από επιστημονική άποψη, σίγουρα όχι. Υπήρχαν πλήθος προειδοποιήσεων την τελευταία δεκαετία, ως και κινηματογραφικό έργο από το Χόλυγουντ. Ο Μαύρος Κύκνος, αντιθέτως, χαρακτηρίζει την *οικονομική* επίπτωση. Οι επιδημιολόγοι προσομοίωναν πανδημίες: κανείς οικονομολόγος δεν είχε τολμήσει να φανταστεί τι θα σήμαινε η ταυτόχρονη και επ’ αόριστον αναστολή οικονομικών λειτουργιών σε παγκόσμιο επίπεδο. Πολύ περισσότερο, ουδείς γνωρίζει πώς μπορεί να βγει η παγκόσμια οικονομία από πολύμηνο πάγωμα – και μάλιστα όσο τα επιστημονικά εργαλεία για να το κάνει (η θεραπεία, το εμβόλιο) ακόμα αναζητούνται.

Το κυρίαρχο πρόβλημα διακυβέρνησης που θέτει η πανδημία είναι *επιστημολογικό* – πώς ενεργούμε σε συνθήκες διάχυτης και συστημικής αβεβαιότητας. Ο πειρασμός είναι ίδιος με το Brexit, δηλαδή να υποκύψουμε στην ψευδαίσθηση ότι μπορούμε να ανακτήσουμε τον έλεγχο. Αυτό ισοδυναμεί με το να πειστούν όλοι – αυτοί που αποφασίζουν και η κοινή γνώμη

- ότι το πρόβλημα δεν πηγάζει από αβεβαιότητα, αλλά από απλό ρίσκο. Ότι δηλαδή η κατάσταση είναι υπό έλεγχο, ή (ακόμη περισσότερο) ότι δεν μας αγγίζουν τα προβλήματα γιατί διαθέτουμε ασφαλιστική κάλυψη. Αντίστοιχα, η ψευδής πεποίθηση ότι είχε καταργηθεί η αβεβαιότητα με διάφορα 'έξυπνα' χρηματοοικονομικά προϊόντα ήταν ένα από τα βαθύτερα αίτια της οικονομικής κρίσης του 2007. Η άρνηση του πυρήνα της αβεβαιότητας – ενεργώντας σαν η πανδημία να ήταν ένα σύνηθες πρόβλημα με γνωστές λύσεις – είναι αυτή που κρύβει τους μεγαλύτερους κινδύνους.

Η οικονομική κατάσταση μετά την πανδημία είναι ένας άγνωστος άγνωστος. Η διακυβέρνηση σε συνθήκες αβεβαιότητας είναι η μεγάλη πρόκληση. Σε αυτό το πλαίσιο, η πολιτική μπορεί να αντλήσει διδάγματα από την επιστημονική μεθοδολογία: Η εμπιστοσύνη που κερδίζεται από τις επιτυχίες στην καθημερινή διαχείριση πρέπει να συνοδεύεται από επιφυλακτικότητα στον μεσοπρόθεσμο προγραμματισμό. Η λεπτομέρεια δεν πρέπει να αποκρύπτει την μεγάλη εικόνα. Επιχειρήματα εξ αναλογίας και παρομοιώσεις με πόλεμο είναι χρήσιμα εργαλεία μεν, αλλά μπορεί να παραπλανούν. Η πολυφωνία, οι διαφορετικές απόψεις, και τα διδάγματα από λάθη άλλων είναι επιθυμητά, ίσως και σωτήρια, στοιχεία. Η ύπαρξη εφεδρειών αλλά και η εξασφάλιση ευελιξίας κινήσεων μέσω μεταρρυθμίσεων είναι απαραίτητα στοιχεία προγραμματισμού.

Τελικός στόχος όλων μας πρέπει είναι η ανάκτηση ελέγχου πάνω στη ζωή μας. Όμως, πρέπει να έχουμε το θάρρος να ομολογήσουμε ότι το νόημα τι μπορεί να σημαίνει έλεγχος στη νέα κατάσταση μας είναι ακόμη άγνωστο. Ο *πραγματικός έλεγχος* θα κερδηθεί μέσα από αναζήτηση, πειραματισμούς και διεθνή συνεννόηση. Η ευθύνη όλων των κυβερνήσεων είναι να συνεχίσουν να διαχειρίζονται το σήμερα, συμβάλλοντας όμως σε προβληματισμό για το αύριο.

Η μεγάλη εικόνα: Η υπεράσπιση της παγκοσμιοποίησης

Απρίλιος 2020. Liberal

Γιατί πρέπει να διαφυλαχθεί η παγκοσμιοποίηση

Τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο ακολούθησε οικονομική καταστροφή. Τον Δεύτερο, ανόρθωση. Η διαφορά οφείλεται στην οικονομική αντίδραση στο τέλος των δύο πολέμων. Ο πρώτος τέλειωσε με μια συνθήκη αντεκδίκησης, αντλώντας αποζημιώσεις από τους φερόμενους ως φταίχτες προκειμένου να ανακτήσουν μεγαλεία οι νικητές. Κεντρικό του όραμα η ανασύσταση του ειδυλλιακού καλοκαιριού του 1911. Πριν ακόμη τελειώσει ο Δεύτερος, το 1944, η Σύνοδος του Μπρέττον Γουντς αποφάσιζε νέους κανόνες συνεργασίας που θα θεμελιώναν μια νέα, ριζικά διαφορετική οικονομία. Ενώ ο Πρώτος έβλεπε τον κόσμο κοντόφθαλμα σαν παιχνίδι μηδενικού αθροίσματος, όπου το κέρδος του ενός είναι η ζημιά του άλλου, ο Δεύτερος αντιλήφθηκε ότι η διεθνής οικονομία περικλείει οφέλη για όλους.

Στην περίπτωση της πανδημίας προσπαθούμε να κατανοήσουμε εξελίξεις χωρίς ιστορικό προηγούμενο. Όταν οι οικονομικές αλλαγές είναι μεγάλης κλίμακας και επηρεάζουν το σύνολο του κόσμου ταυτόχρονα, επαπειλούνται φαύλοι κύκλοι όπου η κατακρήμνιση της ζήτησης κυνηγά την κατεδάφιση της προσφοράς. Οι πολεμικές αναλογίες για την πανδημία είναι στα χείλη όλων. Στο πλαίσιο αυτό οι πολεμικές αναλογίες είναι ένας τρόπος να προσεγγίσουμε την μεγάλη εικόνα – το πώς είναι το δάσος μετά την πανδημία.

Σε ένα τέτοιο δάσος το σκοτάδι είναι τόσο έντονο ώστε η εστίαση σε μεμονωμένο δένδρο είναι παραπλανητική. Όσο η μεγάλη εικόνα δεν είναι ορατή, μικρές επιμέρους αποφάσεις κινδυνεύουν να μας οδηγήσουν σε αδιέξοδα. Ήδη βλέπουμε παιχνίδια απόσχισης ευθυνών για το ποιος φταίει, τάσεις να εξασφαλίσουμε την δική μας θέση σε βάρος άλλων. Αυτά κινδυνεύουν όχι μόνο να επιδεινώσουν την οικονομική ευημερία, αλλά και τις υπόλοιπες ανοικτές παγκόσμιες πληγές – από την υπερχρέωση και την παγκόσμια φτώχεια ως την κλιματική αλλαγή.

Επιστρέφοντας στην πολεμική αναλογία, ο κόσμος μπήκε στον Α' Παγκόσμιο σαν υπνοβάτης. Υπνοβατώντας έφερε και την οικονομική καταστροφή. Αντιθέτως, ο Δεύτερος αναμενόταν ήδη από το 1936. Σκέψεις για το πώς η μεταπολεμική τάξη θα διόρθωνε χρονίζοντα προβλήματα είχαν την δυνατότητα να ωριμάσουν.

Υπό αυτή την έννοια, το ότι η υγειονομική έκτακτη ανάγκη θα διαρκέσει για τουλάχιστον 19 ακόμη μήνες, εξασφαλίζει χρόνο να ανασχεδιαστεί το οικονομικό πλαίσιο για τα επόμενα 10 χρόνια. Γυρίζοντας πίσω στην πολεμική αναλογία, το lockdown μας εξασφαλίζει χρόνο να διατυπώσουμε σκέψεις για νέο πλαίσιο συνεργασίας: ένα σχέδιο υπεράσπισης της παγκοσμιοποίησης.

Είναι ιστορικά αρμόζον ότι η πιο ουσιαστική πρόταση για εκκίνηση αυτής της συζήτησης προέρχεται από το δημιουργήμα του Μπρέττον Γουντς – το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο. Η επικεφαλής του, Κρισταλίνα Γκεοργκίεβα, υπενθυμίζει ότι η παγκόσμια ένεση ρευστότητας πρέπει να αρχίζει από τις φτωχότερες χώρες. Μια νέα μεγάλη έκδοση SDRs – του 'διεθνούς νομίσματος' - θα ωφελήσει τις χώρες που θα θιγούν περισσότερο από την υποχώρηση της παγκοσμιοποίησης – τις υπερχρεωμένες φτωχές χώρες της Αφρικής, Ασίας και Λατινικής Αμερικής. Όταν η κάθε χώρα ξεχωριστά φροντίζει να θωρακίσει πρώτα και αποκλειστικά τον εαυτό της, κινδυνεύει να αφήσει εκτός νυμφώνος αυτούς που πρέπει πρώτοι να βοηθηθούν.

Η πανδημία αναδεικνύει την αλληλεγγύη. Αυτό που ισχύει στην δημόσια υγεία – η ασφάλεια όλων είναι η ασφάλεια του καθενός – οφείλει όμως να ισχύει και παγκόσμια.

Η δυσκολότερη πρόκληση διακυβέρνησης είναι στα οικονομικά. Τα θέματα υγείας πορεύονται με σαφή οδικό χάρτη: Στην επέλαση νέου ιού (του τέταρτου ή πέμπτου από το 2000), αδιαμφισβήτητη προτεραιότητα έχει η εξεύρεση θεραπείας ενώ αμέσως μετά η ανακάλυψη και διάδοση εμβολίου. Άπαξ και η παγκόσμια επιστημονική κοινότητα μας εξασφαλίσει αυτά, ο υγειονομικός συναγερμός θα έχει λήξει. Τα προβλήματα της οικονομικής διακυβέρνησης – της μετα-πανδημικής οικονομίας – μόλις θα αρχίζουν.

Γιατί;

Η πανδημία στα οικονομικά δημιουργεί μια *επιστημολογική* κρίση – ο τρόπος που χρησιμοποιούσαμε τα εργαλεία για να αποφασίσουμε τι πρέπει να κάνουμε κατέστη ξαφνικά ανεπαρκής. Για να προτείνουμε λύσεις, πρέπει να έχουμε τα εργαλεία να διαγνώσουμε το πρόβλημα. Η πανδημία χτυπά στην ‘καρδιά’ των εργαλείων που χρησιμοποιούν οι οικονομολόγοι για να σκέφτονται περί την οικονομία. Φέρνει αλλαγές πολύ μεγαλύτερης εμβέλειας από τις οριακές μεταβολές που απαιτεί η οικονομική θεωρία. Επηρεάζει όλες τις χώρες ταυτόχρονα και χτυπάει την προσφορά ταυτόχρονα με την ζήτηση. Το ‘γαλλικό κλειδί’ των οικονομολόγων – η υπόθεση *ceteris paribus* δηλαδή ‘όλα τα λοιπά παραμένουν σταθερά’ – καταρρέει δραματικά, με συνέπεια να αφήνει τις συνήθεις αναλύσεις των οικονομολόγων ξεκρέμαστες. Αποτέλεσμα, έτοιμες συνταγές – ανακύκλωση παλιών επιδιώξεων και ιδεών – να γίνονται ανεπίκαιρες, ίσως δε και επικίνδυνες.

Στην δεκαετία του 70 έκανε πάταγο ο «Οδηγός Zen για Επισκευές μοτοσυκλετών» του Ρομπερτ Πίρσιγκ, ένα βιβλίο δεν ήταν ούτε για ζεν ούτε και πολύ για μοτοσυκλέτες. Πραγματευόταν τον τρόπο με τον οποίο πρέπει να προσπαθούμε να πορευτούμε και να καταλάβουμε ένα φαινομενικά δυσπρόσιτο κόσμο. Ποιος θα ήταν, λοιπόν, ένας οδηγός Zen για την πανδημία;

Διδάσκοντας Μακροοικονομία στο 1^ο έτος αντικαθιστώ την παρομοίωση μοτοσυκλέτας με αυτοκίνητο. Πώς το επηρεάζει η πανδημία;

Το οικογενειακό αυτοκίνητό μας ήταν σε κυριακάτικη βόλτα σε Εθνική Οδό, όταν ξαφνικά η βόλτα έγινε εφιάλτης. Κατολίσθηση εξαφάνισε τον δρόμο μπροστά μας και πέσαμε σε λακούβα. Η διαδρομή προς την Καλαμάτα τώρα περνάει σε χωματόδρομο γεμάτο επικίνδυνες στροφές, ενώ πίσω μας υπάρχει μόνο ο Αχλαδόκαμπος. Για να φτάσουμε κάπου, και όσο συνεχίζονται οι αναταράξεις, πρέπει να δούμε τι ζημιές πάθαμε, πώς άλλαξε το όχημα αλλά και πώς μεταβλήθηκε η οδήγησή του. Αυτό γίνεται σε τέσσερα βήματα:

Πρώτο βήμα: **Χαρτογράφηση – τι έγινε και τι μας περιμένει;** Οι χάρτες άλλαξαν, όπως και τα όργανα GPS και οι δείκτες λειτουργίας του αυτοκινήτου. Η εξάπλωση της πανδημίας ‘τρελαίνει’ και τα όργανα της οικονομίας/αυτοκινήτου μας – υστερήσεις σε στατιστικούς δείκτες σημαίνουν ότι δεν ξέρουμε πόσο βαθιά είναι η τρύπα, ούτε πού πηγαίνουμε μετά.

Δεύτερο βήμα: **Η προσφορά – η μέγιστη δυνατότητα παραγωγής (η ικανότητα της μηχανής) συμπιέζεται.** Ξαφνικά σταματά η παραγωγή, ενώ διακόπτονται αλυσίδες παραγωγής. Οι ελλείψεις εντείνονται καθώς επεκτείνεται η έκτακτη ανάγκη, αλλά μπορούν και να περιορίζονται καθώς ανακατευθύνεται η παραγωγή. Η διεθνής συνεργασία τονώνει την παγκόσμια αντοχή. Ταυτόχρονα, όμως, τμήματα παραγωγής καθίστανται άχρηστα, ενώ απαιτούνται νέες δεξιότητες για να γίνουν τα ίδια πράγματα – απαξιώνεται το υλικό και το ανθρώπινο κεφάλαιο.

Τρίτο βήμα: **η ζήτηση στην πραγματική οικονομία μειώνεται** (τρύπησε το ρεζερβουάρ της βενζίνης). Περιορίζεται η κατανάλωση καθώς μειώνονται τα εισοδήματα, και συμπιέζονται οι ανάγκες. Ο φόβος αναθεωρεί προσδοκίες και ακυρώνει επενδυτικά σχέδια. Το κρίσιμο σημείο είναι να μην μειωθεί η ζήτηση *περισσότερο* από την παραγωγή.

Τέταρτο βήμα: **Η νομισματική οικονομία**. Τα ηλεκτρονικά συστήματα, όπως ο εγκέφαλος, συντονίζουν τα επιμέρους συστήματα του αυτοκινήτου. Στην σύγχρονη οικονομία τον ρόλο του συντονισμού παίζει το χρηματοπιστωτικό σύστημα. Σε συνθήκες πανδημίας, το διεθνές τραπεζικό σύστημα είναι η κύρια δίοδος μέσα από την οποία ο φόβος διαχέεται στην παγκόσμια οικονομία. Η διάθεση ατόμων και επιχειρήσεων για δανεισμό μειώνεται, ενώ φοβισμένα νοικοκυριά διακρατούν περισσότερα χρήματα. Την ίδια στιγμή αυξάνουν οι ανάγκες των επιχειρήσεων για δανειακή ρευστότητα. Ο μεγάλος όγκος εταιρικών ομολόγων (που δεν θα εξυπηρετηθούν) ίσως αποδειχθεί η Αχίλλειος πτέρνα της παγκόσμιας οικονομίας. Όλα αυτά γίνονται σε ένα περιβάλλον ήδη βεβαρυμένο από την υπερχρέωση – όχι μόνο της Ελλάδας αλλά και φτωχών χωρών της Αφρικής πολύ πιο εκτεθειμένων στις πρωτογενείς ζημιές.

Πέμπτο βήμα: **Πού θέλουμε να πάμε;** Αφού βγούμε από την τρύπα, ίσως διαπιστώσουμε ότι η κατολίσθηση δεν ήταν μεμονωμένο φαινόμενο. Ίσως μετά την πανδημία να χρειαστεί να σκεφτούμε αν η Καλαμάτα είναι ο προορισμός που θέλουμε ή μήπως να αποφασίσουμε να πάμε κάπου αλλού. Δηλαδή ίσως να ξανασκεφτούμε θέματα που ήταν σε εκκρεμότητα – όπως τον χαρακτήρα της παγκοσμιοποίησης, την υπερχρέωση, την υπερθέρμανση του πλανήτη.

Η δυσκολία στην ανάλυση προκύπτει επειδή η μακροοικονομία, όπως και το αυτοκίνητο, είναι ένα κλειστό κύκλωμα. Αυτό δημιουργεί τον κίνδυνο φαύλων κύκλων. Οι περισσότεροι τώρα χρησιμοποιούν τους χάρτες του 2007, 'ρίχνοντας λεφτά στην αγορά' για να αποτραπεί η ύφεση. Όμως, ο νέος χάρτης περιέχει και άλλους κινδύνους – τον πληθωρισμό αλλά και την χρεωκοπία των φτωχότερων χωρών του πλανήτη. Από την μια, είναι πιθανόν μετά την πανδημία 'πολλά χρήματα να κυνηγούν λίγα αγαθά' αυξάνοντας τιμές, ενώ η απότομη εγκατάλειψη της παγκοσμιοποίησης θα σπρώξει στο περιθώριο τους πιο φτωχούς.

Τα παραδείγματα αυτά αρκούν για να αντιληφθούμε ότι υπάρχουν κακοτοπιές μπροστά στην ανθρωπότητα, για τις οποίες δεν υπάρχουν έτοιμες λύσεις. Η ανθρωπότητα χρειάζεται έναν οδηγό Ζεν για να ξεπεράσει την πανδημία. Κάθε σταυροδρόμι που μας περιμένει θα είναι πιθανόν να οδηγεί είτε σε καλή είτε σε και κακή έκβαση. Το ποια θα μας συναντήσει τελικά εξαρτάται από τρία πράγματα: *πώς* θα διαλέγουμε, *ποιος* θα διαλέγει και *για ποιον* θα γίνεται η επιλογή.

Η επιστήμη έχει λύσει το δικό της πρόβλημα: η επιστημονική μεθοδολογία καθορίζει ρόλους και διαδικασίες όταν αναζητείται διέξοδος. Απαιτείται το ίδιο θέμα για την διακυβέρνηση: Ένας οδηγός Ζεν για την διακυβέρνηση στην πανδημίας.

Μπορεί να μεταφερθεί η υγειονομική επιτυχία στην οικονομία;

Ιούλιος 2020. Καθημερινή

Η επιστημονική μεθοδολογία και η διακυβέρνηση

Η Ελλάδα, σε πείσμα των προγνωστικών, τα πήγε εξαιρετικά στην πανδημία. Οι ευχές και ελπίδες όλων είναι να μεταφέρει την τεχνογνωσία που απέδωσε τόσο καλά στο πεδίο της επιδημίας στη οικονομική ανάκαμψη.

Ο παραλληλισμός δεν είναι άτοπος. Και τα δύο έχουν πρωτόγνωρα στοιχεία - *‘άγνωστους αγνώστους’*, καταστάσεις *‘όπου δεν γνωρίζεις τι είναι αυτό που δεν γνωρίζεις’*. Σε κόσμο όπου δεν ξέρεις τι να περιμένεις, ανατρέπονται οι παλιές σταθερές. Πλοήγηση χωρίς χάρτες θέτει πρωτίστως *επιστημολογικά* προβλήματα – με ποιον τρόπο ανακαλύπτουμε τι είναι ο κόσμος που έρχεται.

Πετύχαμε στην πανδημία πατώντας στην επιστήμη – στην Εμπεριστατωμένη Διακυβέρνηση. Δόθηκε προβάδισμα σε επιστήμονες, αφήνοντας τους εμπειροτέχνες (*‘Εγώ ξέρω γιατί πάντα έτσι ήταν’*). Η αλλαγή πορείας, μάλιστα, προσωποποιήθηκε από την ομάδα επιδημιολόγων, με πρώτο τον καθ. Σ.Τσιόδρα.

Αν ήταν έτσι απλά και στην οικονομία, κερδίσαμε ήδη την πρώτη μάχη. Διαθέτουμε ομάδα ειδικών, με πρόεδρο που ανταγωνίζεται σημείο προς σημείο τους επιδημιολόγους: καθηγητής, μειλίχιος, πειστικός, διοπτροφόρος, έχει και Νόμπελ. Το επόμενο βήμα είναι να λαμβάνουμε σοβαρά υπόψη τι μας λένε οι σοφοί. Τα καταφέραμε, λοιπόν;

Μια τέτοια ερμηνεία συγχέει το εργαλείο με το αποτέλεσμα. Προσδίδει μαγικές ιδιότητες στους ειδικούς – ωσάν η επιστημοσύνη να τους εξασφαλίζει πρόσβαση σε κοιτάσματα σοφίας απροσπέλαστης από τους υπόλοιπους. Όμως, η επιστήμη δεν είναι μαγεία. Η επιτυχία στην πανδημία προέκυψε επειδή η Κυβέρνηση έβαλε πρώτα τις αρχές της επιστήμης και μετά τις γνώριμες πρακτικές – και μάλιστα περισσότερο από αλλού.

Αντιμέτωποι με τον *‘άγνωστο άγνωστο’*, το πρώτο βήμα ήταν η ομολογία της άγνοιας – να μην προσποιούμαστε γνώσεις που δεν έχουμε. Μπροστά σε τέτοια θέματα η επιστήμη στηρίζεται στην μεθοδολογία της – στο πώς αντλείται, ελέγχεται, αναθεωρείται και συσσωρεύεται γνώση. Ο κ. Τσιόδρας ως επιστήμονας είχε την εντιμότητα να ομολογήσει τι δεν γνώριζε και την μέθοδο, αργά και βασανιστικά, να συμπληρώνει τα κενά. Απέφυγε έτσι την έπαρση, που για συναδέλφους του στην Σουηδία αποδείχθηκε επικίνδυνη.

Η επιτυχία στην πανδημία βασίστηκε όμως και στο επόμενο στάδιο – το γεφύρωμα του χάσματος μεταξύ της *‘όχθης της επιστήμης’* και της *‘όχθης της εφαρμογής’*. Οι σκέψεις, οι φόβοι και οι ελπίδες των ειδικών μεταφέρθηκαν σε ανθρώπους της πράξης (τον κ.Ν.Χαρδαλιά) για να τις μεταφράσει σε επιλογές με άμεσο αντίκρισμα.

Το έργο που θα καθοδηγήσει την οικονομική ανάκαμψη είναι ίσως πιο δύσκολο από αυτό των κ.κ. Τσιόδρα και Χαρδαλιά. Είναι πιο δύσκολο γιατί πρέπει να ξεπεράσει και άλλα εμπόδια. *Πρώτον*, η Ελλάδα έχει ήδη αποτύχει μια φορά να ανακάμψει μετά από βαθιά κρίση. *Δεύτερον*, το σχέδιο δεν πρέπει να μαντέψει μόνο τι θα γίνει μετά την κρίση, αλλά και το πώς θα αντιδράσουν και οι άλλοι. *Τρίτον*, η γέφυρα προς την πρακτική δεν θα φτιαχτεί εξ αρχής, αλλά πρέπει να γκρεμίσει υφιστάμενες αγκυλώσεις και αντιστάσεις.

Το ότι η αβεβαιότητα στα οικονομικά είναι βαθύτερη καθιστά την επιστημονική μέθοδο επιτακτικότερη: Προσέγγιση καταφερτζή *‘Κάνουμε κάτι γιατί κάποτε απέδωσε’* είναι επικίνδυνη. Ομοίως και κενή επιστημοσύνη *‘Είμαι του Χάρβαρντ, εμπιστευτείτε με!’*..

Το *‘τι δέον γενέσθαι’* έχει μια επιστημονική και μια διοικητική πλευρά.

Η **επιστήμη** θα μας πει τι να κάνουμε: Η προσέγγιση χτίζει την γνώση πάνω σε δύο πυλώνες: Ο *πρώτος πυλώνας*, η θεωρία, εξετάζει τα βασικά. Η βολική απλούστευση *‘τα υπόλοιπα*

παραμένουν ίδια δεν ισχύει και πρέπει να επανεξετάσουμε τις σχέσεις μεταξύ των συνιστωσών της οικονομίας. Εξετάζοντας αν μετατοπίστηκαν τα θεμέλια και αν έχει επηρεαστεί η στατική του οικοδομήματος, θα καταλήξουμε σε αλλαγές στην ανωδομή. Η ανάπτυξη προκύπτουν από μεταβολές στο πώς εργαζόμαστε και πώς ζούμε και δεν εξαντλούνται σε συνεννοήσεις μεταξύ τραπεζιτών για ροές χρημάτων.

Δεύτερος πυλώνας, η εμπειρική διασταύρωση. Για να μην καταλήξει η οικονομική πολιτική άγωνα θεολογική συζήτηση, απαιτείται και έλεγχος του κατά πόσον οι ιδέες συμβαδίζουν με την πραγματικότητα – ένα συνεχές reality check. Αυτό απαιτεί αξιόπιστα στοιχεία και δείκτες παρακολούθησης, γέφυρες μεταξύ στόχου και αποτελέσματος, αλλά και μόνιμες δομές ικανές να τα ερμηνεύουν. Έτσι θεμελιώνεται κουλτούρα ανοικτής συζήτησης – αλλά και ζωντανής αμφισβήτησης.

Αυτό μας φέρνει στο άλλο σκέλος, στην **Διοίκηση**, ως προαπαιτούμενο για να τελεσφορήσει η εμπειριστατωμένη διακυβέρνηση στην οικονομία. Όσο και αν οι ‘Τσιόδρες’ παραδίδουν άψογα πορίσματα, οι ‘Χαρδαλιάδες’ και οι μηχανισμοί τους πρέπει να τα παραλάβουν, να τα κατανοήσουν, να τα μετατρέψουν σε προγράμματα. Επίσης, να μας τα εξηγήσουν και, στο τέλος, να πείσουν το βραδυκίνητο καράβι της διοίκησης να αλλάξει ρότα.

Η μέχρι σήμερα εμπειρία είναι αποκαρδιωτική: Το κράτος λειτουργεί ως εμπειροτέχνης, αποφεύγοντας προβληματισμούς ή σκέψεις. Για παράδειγμα, κατά την διάρκεια της κρίσης, η πρωτοβουλία αφέθηκε στην τρόικα, με αποτέλεσμα να πολλοί σήμερα να νομίζουν ή ανάπτυξη ισοδυναμεί με ανάκτηση του 2009.

Όταν στην παλιά σειρά ΣταρΤρεκ πλησίαζαν άγνωστοι πλανήτες, την καθοδήγηση του ‘Αστερόπλοιου Εντερπραιζ’ την είχε ο (κάπως εξωγήινος) Δόκτωρ Σποκ. Στο πιλοτήριο του (κάπως ανακαινισμένου) Αστεροκάϊκου ‘Η Μεγαλόχαρη’ βρίσκεται, μετά από μετεκπαίδευση σε διεθνές ΙΕΚ, ο καπετάν-Φουρτούνας.

Γιατί ο πανικός για τις χαμηλές γεννήσεις είναι υπερβολή
Η 'Υπογεννητικότητα' – που ήλθε ορμητικά ξανά στην δημοσιότητα – προϋποθέτει ένα 'σωστό' επίπεδο γεννητικότητας το οποίο διαφέρει από αυτή που προκύπτει 'αυθόρμητα'. Δηλαδή οι αποφάσεις των άμεσα ενδιαφερόμενων (κυρίως νεαρές γυναίκες με εγωιστικά κίνητρα) υπολείπονται του 'ορθού', το οποίο γνωρίζουν μετά πεποιθήσεως 'σοφοί' (κυρίως ηλικιωμένοι άνδρες με πατριωτικό φρόνημα). Το πώς αποφασίζεται το 'ορθό' παραμένει ασαφές και αδιευκρίνιστο.

Δεν ήταν πάντα έτσι. Ο πληθυσμιακός πανικός που προκαλείται από χαμηλές γεννήσεις εμφανίστηκε για πρώτη φορά στην Γαλλία, μετά τον Γαλλοπρωσικό πόλεμο του 1870. Εκεί δεν υπήρχε αμφιβολία: το πρόβλημα ήταν ότι οι Γερμανίδες εκπλήρωναν το πατριωτικό τους καθήκον πιο φιλότιμα από τις ατίθασες Γαλλίδες. Έτσι υπήρχαν λιγότερα συντάγματα πεζικού για να τροφοδοτήσουν τα χαρακώματα. Όπως χαρακτηριστικά αναφερόταν, αν οι Γαλλίδες είχαν κάνει περισσότερα παιδιά, ο πόλεμος του 1914 θα είχε αποτραπεί.

Οι ομοιότητες του τέλους του 19^{ου} αιώνα με σήμερα είναι πολλές. Ο πανικός στην Γαλλία πυροδοτήθηκε όταν για τέσσερα χρόνια μετά το 1890 οι θάνατοι ήταν περισσότεροι από τις γεννήσεις. Μεταξύ 1870 και 1911 ο Γαλλικός πληθυσμός αυξήθηκε κατά 9%, ενώ της Γερμανίας κατά 60%. Η Εθνική Συμμαχία για την Αύξηση του Γαλλικού Πληθυσμού (ANAPF) σχηματίστηκε το 1896, μαζί με τα βραβεία για πολύτεκνες μητέρες (το πιο γνωστό ιδρύθηκε το 1916 και εξακολουθεί να απονέμεται από την Γαλλική Ακαδημία). Ο Εμίλ Ζολά έγραψε το 1899 το μυθιστόρημα 'Γονιμότητα', στο οποίο η ευτυχία χωρικών με 12 παιδιά αντιδιαστέλλεται με το δράμα μικρών οικογενειών στις πόλεις. Η υστερία για εθνική παρακμή στην δεκαετία του 1920 και 1930 τροφοδότησε την αντίσταση στην ψήφο των γυναικών και ενέπνευσε την ιδέα της 'οικογενειακή ψήφου' – δηλαδή η ψήφος του πολύτεκνου πατέρα (η μητέρα θα ήταν απασχολημένη αλλού) να σταθμίζεται με τον αριθμό τέκνων. Πιο επιτυχημένη ήταν η καμπάνια για περιορισμό των αμβλώσεων και της αντισύλληψης το 1920.

Ο πληθυσμιακός πανικός δεν περιορίστηκε στην Γαλλία. Το βιβλίο του Όσβαλντ Σπέγκλερ '*Η παρακμή της Δύσης*' - το εκδοτικό φαινόμενο του 1918 - τον επέκτεινε σε πλανητικό επίπεδο. Η κεντρική ιδέα για την υποχρέωση της γυναίκας έναντι του Έθνους χρωμάτισε τον μεσοπόλεμο – αρχικά στην Ιταλία και μετά αλλού. Η Ελλάδα τότε είχε το αντίθετο πρόβλημα – την ενσωμάτωση των προσφύγων αλλά και την επίμονη τάση εξωτερικής μετανάστευσης. Παρά ταύτα, η δικτατορία Μεταξά σύντομα ευθυγραμμίστηκε με τις ευρωπαϊκές τάσεις, τουλάχιστον ως προς την στάση της προς τις γυναίκες.

Πώς, όμως, εξηγείται ο νέος πανικός του 2020; Η μελέτη της ομάδας Παγκόσμιας Επιβάρυνσης Ασθενειών (Global Burden Of Disease) δεν διαφέρει ποιοτικά από υφιστάμενες δημογραφικές προβολές της Eurostat, ή του ΟΗΕ: Ο πληθυσμός της Ελλάδας χωρίς τους μετανάστες μειώνεται ήδη από το 2000. Η γεννητικότητα ελάχιστα θα πέσει από τα ήδη χαμηλά σημερινά επίπεδα. Η διαφορά είναι ότι η κατάσταση στην Ελλάδα και στην Ιταλία – αποτέλεσμα της χειραφέτησης των γυναικών – επεκτείνεται στην Ινδία, στην Αίγυπτο και στην Κολομβία.

Η μελέτη σηματοδοτεί ότι οι τρεις ευχές της σύγχρονης κοινωνίας ευοδώνονται: Θα ζούμε περισσότερο, κάνοντας όσα παιδιά θέλουμε, περιορίζοντας την μετανάστευση στο ελάχιστο. Αυτά θέλαμε, αυτά θα πάρουμε και σε αυτά θα πρέπει να προσαρμοστούμε. Η ζωή θα μας κάνει το χατίρι – σε πείσμα της στρατολογίας. Καιρός να το αξιοποιήσουμε.

Η είδηση έπεσε σαν βόμβα: ο πληθυσμός της Ελλάδας θα γυρίσει πίσω εκεί που ήταν πριν να έλθουν οι πρόσφυγες! Θα γίνει αυτό επειδή όλοι θα ζούμε παραπάνω, οι Ελληνίδες θα συνεχίσουν να κάνουν όσα παιδιά θέλουν και η μετανάστευση θα περιοριστεί στο ελάχιστο. Δηλαδή ο καλός Θεός της Ελλάδας θα εκπληρώσει τις επιθυμίες μας – και θα το κάνει ως το 2100.

Πώς εξηγείται το σοκ που προκάλεσαν οι πληθυσμιακές προβολές της ομάδας Παγκόσμιας Επιβάρυνσης Ασθενειών (Global Burden Of Disease); Ο πληθυσμός στο σενάριο αναφοράς θα μειωθεί σε 80 χρόνια για να φτάσει στο επίπεδο που ήταν το 1920, πριν τη Μικρασιατική Καταστροφή – μια εποχή που οι ιστορικοί καταγράφουν ως μάλλον περίοδο ευφορίας και εθνικής ανάτασης. Το μεγαλύτερο σενάριο ανεβάζει τον συνολικό πληθυσμό της Ελλάδας περίπου εκεί που ήταν το 1955 – πριν την μετανάστευση στη Γερμανία, όταν άρχισε το 'Ελληνικό οικονομικό θαύμα'. Για να μη μιλήσουμε για θαύματα παλαιότερων εποχών.

Γιατί μας πειράζουν αυτά; Γιατί θα θέλαμε ο πληθυσμός να μεγαλώνει συνεχώς; Η εξήγηση ανάγεται μερικώς στην οικονομική θεωρία και μερικώς στην ελληνική οκνηρία.

Η Γαλλική οικονομική σκέψη, από την εποχή του Λουδοβίκου ΙΔ', ταύτιζε το εθνικό μεγαλείο με τον μεγάλο πληθυσμό – ο οποίος εξασφάλιζε χωρικούς στα χωράφια και φαντάρους στον στρατό. Η οικονομική σχολή των Φυσιοκρατών θεωρούσε ότι η μόνη πηγή οικονομικής υπεραξίας ήταν η πρωτογενής παραγωγή. Δεν είναι συμπτωματικό ότι ο σημερινός πληθυσμιακός πανικός έχει την αφετηρία του στην Γαλλία του 1890, όπου συνειδητοποίησαν ότι οι πειθήνιες Γερμανίδες έκαναν περισσότερα παιδιά από τις χειραφετημένες Γαλλίδες.

Η Αγγλία ήταν χώρα πιο μικρή. Στις αρχές του 19ου αιώνα ο Μάλθους διαπίστωνε ότι ο αγροτικός πληθυσμός πίεζε την πεπερασμένη γεωργική δυναμικότητα – κραδαινόντας την πιθανότητα υπερπληθυσμού (πράγμα φύσει αδύνατο κατά τους Φυσιοκράτες). Την λύση έδωσε η βιομηχανική επανάσταση και τα οικονομικά του Ανταμ Σμιθ, που εξήγησε με ποιον τρόπο η παραγωγικότητα ξεπερνά τα Μαλθουσιανά παραδοσιακά αδιέξοδα – φτάνει να υπάρχει προσαρμοστικότητα και επενδύσεις. Η ευημερία δεν περιορίζεται από τα εργατικά χέρια – αρκεί αυτά να είναι παραγωγικά.

Είναι προφανές ποιες ιδέες υπερίσχυαν: Οικονομικοί ιστορικοί διαπιστώνουν ότι το βιοτικό επίπεδο του μέσου εργαζόμενου –στάσιμο εν πολλοίς για τα 500 χρόνια από την πανδημία του 14^{ου} αιώνα - απογειώθηκε μετά το 1850 και εξακολουθεί να αυξάνεται και σήμερα.

Η επιτυχία δεν ήταν εύκολη, ούτε αυτονόητη. Προϋπέθετε προσαρμογές στην ζωή όλων. Για παράδειγμα, η επένδυση στην παιδεία (δηλαδή σε ανθρώπινο κεφάλαιο) σταματούσε στα 12. Οι γυναίκες ως το 1950 ασχολούνταν μόνο με το σπίτι και τα παιδιά. Αν κάποιος είχε δηλώσει το 1920 ότι θα απαιτούνταν οι αλλαγές που τελικά έγιναν, θα χαρακτηριζόταν επικίνδυνος αιθεροβάμων, εθνικός μειοδότης (και πιθανώς μπολσεβίκος).

Η δημογραφική εξέλιξη που περιγράφει η μελέτη θα αποδειχθεί πρόβλημα μόνο αν επιμένουμε να μη προσαρμοζόμαστε. Να ζούμε δηλαδή κατά τον 21^ο αιώνα όπως οι γιαγιάδες μας κατά τον 20^ο.

Το πραγματικό δημογραφικό κόστος είναι μόνο το ξεβόλεμα – ο αποχαιρετισμός γνώριμων πλην αναχρονιστικών συνηθειών.

A. Τι δεν είναι η έκθεση;

Κάθε χρόνο, το υγειονομικό τσεκ-απ καταλήγει: *‘κόψτε το κάπνισμα, προσοχή στο βάρος, περισσότερη άσκηση’*. Το ακούμε, το σημειώνουμε και συνεχίζουμε όπως πριν. Έτσι και οι εκθέσεις για την οικονομία: *‘Ανταγωνιστικότητα, λιγότερα ελλείμματα, προσοχή στις συντάξεις’*. Πόσο διαφέρει η ενδιάμεση έκθεση Πισσαρίδη και γιατί ίσως αξίζει περισσότερη σημασία;

Αν ο καλοπροαίρετος αναγνώστης βασιστεί στα πρώτα σχόλια, αντί στο κείμενο, θα πειστεί ότι η έκθεση είναι πέντε πράγματα που δεν είναι:

Πρώτον, δεν είναι άλλη μια απόπειρα να περάσει το *‘Ασφαλιστικό Πινοςέτ’*. Με τις συντάξεις ασχολούνται μόνο 2 από τις 122 σελίδες του κειμένου. Πώς θα μπορούσε να μην αναφέρεται στις συντάξεις, όταν εκεί κατευθύνονται 1 στα 5 ευρώ της παραγωγής, ενώ μελλοντικά πολύ περισσότερα;

Δεύτερον, δεν είναι ένας κατάλογος ασύνδετων μέτρων όπως τα μερεμέτια που μας αφήνει ο τεχνικός έλεγχος του αυτοκινήτου ή όσα μας έστελνε η τρόικα κατά καιρούς. Το κείμενο δεν εξαντλείται στις 14 προτάσεις του Δελτίου Τύπου, αλλά είναι συνεκτικό σχέδιο για την ανάπτυξη. Φιλοδοχεί μέσω αλληλοτροφοδοτούμενων αλλαγών να εγκαθιδρύσει ένα ενάρετο κύκλο. Όχι απλώς να επιδιορθώσει κακώς κείμενα, αλλά να *‘αλλάξει πορεία’*. Οι κινήσεις στους διαφορετικούς τομείς συνδέονται μεταξύ τους και στοχεύουν σε ένα συνολικό αποτέλεσμα.

Τρίτον, δεν είναι ένα πρόγραμμα επενδύσεων, ούτε παρουσιολόγιο επίδοξων δικαιούχων. Στην ΕΣΣΔ το Γκοσπλαν επέλεγε τα έργα και μοίραζε πόρους. Στην σύγχρονη οικονομία το πρόγραμμα σχεδιάζει κίνητρα, διορθώνει αντικίνητρα, φτιάχνει δομές αλλά οι τελικές αποφάσεις προκύπτουν αποκεντρωμένα από την βούληση ατόμων, καταναλωτών και επιχειρήσεων.

Τέταρτον, δεν είναι Έκθεση. Είναι ενδιάμεση (και μακροσκελής) πρόσκληση συνδιαμόρφωσης μιας τελικής πρότασης, η οποία σήμερα δεν υφίσταται. Το κείμενο διατυπώνει το αναπτυξιακό όραμα, αναφέρει κινητήρες εξελίξεων (drivers). Αναλύει (κάποτε με πληρότητα, άλλοτε όχι) ένδεκα αναπτυξιακά εμπόδια – από την περιθωριοποίηση των γυναικών ως τη καινοτομία. Υπάρχουν στο τέλος απλώς ως τίτλοι προς συμπλήρωση αργότερα τα τρία θέματα που μετουσιώνουν τις ιδέες σε σχέδιο δράσεων: οι *‘Αξονες Αναπτυξιακής Πολιτικής’* (δηλαδή το πώς οι δράσεις κλιμακώνονται και πού), η *Χρηματοδότηση* (δημόσιοι, κοινοτικοί και ιδιωτικοί πόροι) και τέλος η *Διακυβέρνηση* (Μηχανισμοί παρακολούθησης και αξιολόγησης).

Πέμπτον, δεν είναι (ακόμα) κείμενο πολιτικής. Ακόμη και όταν συμπληρωθούν τα κενά δεν γνωρίζουμε σήμερα το στάτους της τελικής Έκθεσης: Θα είναι αυθύπαρκτο κείμενο που εισηγείται με δική της ευθύνη η Επιτροπή ή, μήπως θα είναι κυβερνητικό κείμενο με απαρίθμηση δράσεων χρεωμένων σε τομείς πολιτικής;. Το ζήτημα αυτό δεν αφορά την βιβλιογραφική τεκμηρίωση, αλλά αναφέρεται στο ποιος, πότε και με ποιον τρόπο θα αναμετρηθεί με το πολιτικό κόστος. Πώς θα απαντηθούν οι μεγάλες παρεξηγήσεις που εμπόδισαν όλες τις προηγούμενες προσπάθειες αναμόρφωσης; Η ασφαλιστική ελάφρυνση των νέων δεν ισοδυναμεί με δικτατορία Πινοςέτ. Η ευελιξία στην αγορά εργασίας βοηθά τις γυναίκες. Η ενσωμάτωση μεταναστών είναι απαραίτητη για την οικονομία. Η διατύπωση άρτιων επιχειρημάτων δεν κάνει λιγότερο επιτακτική την επιμόρφωση της κοινής γνώμης.

Β. Γιατί διαφέρει αυτή από προηγούμενες προσπάθειες;

Αυτή η προσπάθεια επανεκκίνησης έχει προβάδισμα σε πέντε σημεία, από παλαιότερες, από τον Βαρβαρέσσο, στην McKinsey.

Πρώτον, έχει πληρέστερη επιστημονική θεμελίωση. Οι ζυμώσεις άρχισαν το 2013 για να καταλήξουν πέντε χρόνια μετά στον τόμο 'Πέρα από την Λιτότητα', ενώ οι συντελεστές της Εκθεσης έχουν διακεκριμένη παρουσία στις διεθνείς συζητήσεις. Αλλά και η προσέγγιση της Εμπειριστατωμένης Διακυβέρνησης – βάσει στόχων και στατιστικών δεικτών παρακολούθησης – μετά την πανδημία πέφτει σε γόνιμο έδαφος.

Δεύτερον, ενώ οι προηγούμενες προσπάθειες εστίαζαν σε Ελληνικά προβλήματα, η σημερινή είναι μέρος διεθνούς κινητοποίησης. Όλες οι χώρες της ΕΕ βρίσκονται σε κοινή αναζήτηση· η Ελλάδα δεν είναι μαύρο πρόβατο. Ετσι, αποφεύγουμε τον 'Δημοσιονομικό κορσέ' των πρωτογενών πλεονασμάτων ως το 2022 ενώ η χρηματοδότηση είναι ευνοϊκότερη.

Τρίτον, ενώ άλλες προσπάθειες συνόδευαν περιοριστικά μέτρα, αυτή η προσπάθεια διαθέτει 'προϊκά' το πακέτο NextGenEU. Το υπό διαμόρφωση προικοσύμφωνο θα περιέχει δράσεις συμβατές με το γενικό πλάνο της ΕΕ, δημιουργώντας προσδοκίες κέρδους που μπορεί να διαμορφώσουν κίνηση υπέρ των αλλαγών.

Τέταρτον, το πλαίσιο που προκύπτει μετά την πανδημία και την ανάγκη λειτουργίας σε περιβάλλον αυξημένης αβεβαιότητας πριμοδοτούν αλλαγές, ιδίως προς την κατεύθυνση της ευελιξίας. Παραδόξως, οι ουραγοί (όπως η Ελλάδα) έχουν λιγότερα να χάσουν από την επιλογή της 'τελευταίας λέξης' σε δομές και τεχνολογίες.

Πέμπτον, το ότι ο τρόπος διοίκησης είναι ακόμη ανοικτός σημαίνει ότι η ιδέα των 'αποστολών' (Missions) που προκρίνει η ΕΕ μπορεί να προσαρμοστεί στο Ελληνικό σχέδιο. Οι πέντε 'αποστολές' (Missions) της ΕΕ διευκολύνουν από κοινού δράση και είναι η καταπολέμηση του καρκίνου, η υγιής μακροβιότητα, οι κλιματικά ουδέτερες πόλεις, η κλιματική αλλαγή και η διαφάνεια στις διαδικασίες.

Γ. Ανταγωνιστικότητα, αβεβαιότητα και πανδημία

Η πρόταση διέπεται από μια μόνο κεντρική ιδέα –κινητήρια και νοηματοδοτική: Πώς γίνεται η Ελλάδα μια δυναμική και εξωστρεφής κοινωνία; Αυτό επιτυγχάνεται απελευθερώνοντας τις δυνάμεις της εργασίας – αίροντας αντικίνητρα και φροντίζοντας για την ποσοτική και ποιοτική της αναβάθμιση. Οι επιμέρους τομείς – είτε είναι έρευνα, είτε κοινωνική ασφάλιση, είτε κατάρτιση και εκπαίδευση εντάσσονται στον κεντρικό στόχο. Ελπίζεται έτσι ότι η επιτυχία σε ένα πεδίο τροφοδοτεί τα άλλα. Η παραγωγή πλούτου θα επιτρέψει (σε δεύτερο στάδιο) την αναδιανομή του. Στο πλαίσιο αυτό πρέπει να αρθούν εμπόδια –στην δημόσια διοίκηση, στην δικαιοσύνη, στην ενέργεια.

Εξωστρέφεια και ανταγωνιστικότητα εξ αρχής ήταν στην καρδιά της σύλληψης. Αυτό σημαίνει ότι οι άλλοι κινητήρες – το περιβάλλον, η πανδημία – ενσωματώθηκαν εκ των υστέρων και σχετικά επιφανειακά υποεκτιμώντας την έκταση των αλλαγών και αβεβαιοτήτων. Ομοίως, η μακροβιότητα – αν και εξηγεί το ασφαλιστικό και αλλάζει το περιβάλλον εργασίας, φροντίδας και εκπαίδευσης – δεν αναφέρεται ως πρόκληση. Αυτό δεν είναι θέμα μόνο παρουσίας: οι τάσεις μετανάστευσης δεν περιορίζονται στην κλιματική αλλαγή, ενώ τα κρίσιμα κοινωνικά θέματα της φροντίδας για ηλικιωμένους αλλά και της επιμήκυνσης του εργασιακού βίου υποβαθμίζονται.

Ο Μωυσής Μαϊμονίδης έγραψε τον 12° αιώνα τον 'Οδηγό για Απορημένους' ως φιλοσοφικό εγχειρίδιο καθημερινής χρήσης. Ο ίδιος μας προτρέπει: 'Προλάβετε την φιλανθρωπία αποτρέποντας την φτώχεια'.

Το άνοιγμα του Ασφαλιστικού σαν αστρική πρόσκρουση

Αύγουστος 2020 Τα Νέα

Το ασφαλιστικό γίνεται αντιληπτό με πολύ διαφορετικό τρόπο

Κάποιοι διαβλέπουν συγκρούσεις για το ασφαλιστικό. Η επιστήμη είναι πιο προχωρημένη στην ανάλυση μιας άλλης μορφής προσκρούσεων – αυτών μεταξύ αστρικών σωμάτων, όπως, π.χ., αστεροειδών. Τι θα μπορούσε να διδάξει η εμπειρία αιώνων της αστρονομίας;

Στο ασφαλιστικό εμπλέκονται δύο πλανήτες: ο Πλανήτης-Οικονομία και ο Πλανήτης-Συντάξεις. Οι αντιλήψεις των κατοίκων τους προχωρούν συνήθως παράλληλα. Στον Πλανήτη-Οικονομία οι συντάξεις επιβραβεύουν την παραγωγή και ανταγωνιστικότητα. Κύριο μέλημα οι εργαζόμενοι και κυρίαρχη ανησυχία η διατηρησιμότητα σε βάθος χρόνου. Στον Πλανήτη-Συντάξεις οι συντάξεις αναγνωρίζουν δικαιώματα τα οποία υπαγορεύουν και την κάλυψη του κόστους από τρίτους. Κύριο μέλημα οι συνταξιούχοι και κυρίαρχη ανησυχία η ικανοποίηση δίκαιων αιτημάτων σήμερα.

Τελευταία ο Πλανήτης-Οικονομία συζητά Πισσαρίδη: αν παραμείνει το ασφαλιστικό ως έχει, δηλαδή αν αφαιρείται για να πληρωθούν συντάξεις ένα από κάθε πέντε ευρώ που παράγονται, ο ρυθμός ανάπτυξης δεν έχει ελπίδα να ανέβει. Συνέχιση αυτού σημαίνει ότι σε 10 χρόνια οι τότε συνταξιούχοι θα είναι φτωχότεροι, σε απόλυτους όρους αν και ίσως όχι σχετικά με άλλους. Ο μέσος εργαζόμενος κοιτά μακριά και ελπίζει σε ανταμοιβή εργασίας και αποταμίευσης. Αντίθετα, ο Πλανήτης-Συντάξεις συζητά αναδρομικά και ονειρεύεται εξατομικευμένες λύσεις. Τα πρωτοσέλιδα εξηγούν με ποιον τρόπο νόμος του 2020 επιτρέπει σε μητέρα 30χρονου ανηλίκου να συνταξιοδοτηθεί στα 50, αρκεί να είχε δουλέψει στο ΤΕΒΕ πριν το 2012. Ο μέσος εργαζόμενος αναζητά διαβεβαίωση για άμεση βελτίωση μέσω επιδέξων νομικών διεκδικήσεων και ευρηματικών διατάξεων. Ποντάρει σε αναγνώριση αιτημάτων που χρηματοδοτούν απροσδιόριστοι 'τρίτοι'.

Το ασφαλιστικό 'ανοίγει' όταν οι δύο πλανήτες πλησιάζουν και αρχίζουν να αλληλοεπηρεάζονται. Κορυφώνεται όταν συγκρούονται. Αναλόγως του πώς εξελιχθεί η πρόσκρουση, το επεισόδιο τερματίζεται ή τελεσιδικά ή προετοιμάζοντας το σκηνικό της επόμενης συνέχειας.

Όταν πλησιάζουν δύο αστρικά σώματα υπάρχουν διάφορα ενδεχόμενα: Τα δύο σώματα θα μπορούν να ενωθούν σε ένα, εξαλείφοντας διαφορές και επιτρέποντας μια κοινή πορεία. Θα μπορούσε, όμως, το ένα να καταστρέψει το άλλο, ενώ συχνά απομακρύνονται με ταχύτητα σε διάφορες κατευθύνσεις, σαν μπάλες του μπιλιάρδου.

Τι είδους πρόσκρουση μας περιμένει σήμερα;

Το ιδανικό, σίγουρα, θα ήταν η εξάλειψη των διαφορών, η συνένωση – που θα σημαίνει και το τέλος του 'ασφαλιστικού' ως αναπτυξιακής τροχοπέδης. Μια τέτοια κατάσταση ακολουθεί μεγάλες δομικές μεταρρυθμίσεις, που κλείνουν το θέμα. Για παράδειγμα, οι αλλαγές στην Γερμανία το 2003, συνδυαζόμενες με ρυθμίσεις για την αγορά εργασίας, θεμελίωσαν την πρωτοκαθεδρία της χώρας κατά την διάρκεια της κρίσης.

Στην πράξη όμως – και παρά τις διαβεβαιώσεις ότι 'ξεμπερδέψαμε με τις συντάξεις' – τα αστρικά σώματα στην Ελλάδα απομακρύνονται για λίγο και προετοιμάζουν την επόμενη πρόσκρουση, με οδυνηρές συνέπειες στην πέραν των συντάξεων οικονομία. Στο παρελθόν, μάλιστα, αδέξιοι χειρισμοί εκτόπισαν ευρύτερες μεταρρυθμίσεις.

Τι προοιωνίζει, λοιπόν, η αστρονομία για την επικείμενη πρόσκρουση;

Ο Πλανήτης-Οικονομία πλησιάζει έχοντας δύο πλεονεκτήματα:

Πρώτον, στο προσχέδιο της έκθεσης Πισσαρίδη, η επείγουσα αντιμετώπιση των συντάξεων είναι δομικό στοιχείο που δεν μπορεί να 'αποστειρωθεί'. Αν θέλουμε να επωφεληθούμε από

τους πόρους του κοινοτικού πακέτου δεν μπορούμε να το κάνουμε καθόσον 10% του ΑΕΠ κατευθύνεται σε επιχορηγήσεις συντάξεων.

Δεύτερον, αλλαγές στις συντάξεις δεν εξετάζονται απομονωμένες, αλλά ως τμήμα ενός συνολικότερου πακέτου, το κέντρο βάρους του οποίου βρίσκεται στην παραγωγή και στους εργαζόμενους. Οι πρωτοβουλίες δεν περιορίζονται στην ανταγωνιστικότητα, αλλά και αφορούν και την πράσινη ανάπτυξη και κοινωνική συνοχή.

Αλλά και ο Πλανήτης-Συντάξεις έχει και αυτός δύο ισχυρά σημεία:

Πρώτον, τα τελευταία δέκα χρόνια έγιναν καταγιστικές αλλαγές, που όμως χρεώθηκαν στην τρόικα και ποτέ δεν εξηγήθηκαν. Αν και το σύστημα λειτουργεί με νέους κανόνες, αυτοί δεν είναι κατανοητοί αλλά ούτε και αποδεκτοί. Αποτέλεσμα αδυναμίες εφαρμογής, οπισθοδρομήσεις, δικαστικές αμφισβητήσεις .

Δεύτερον, αυτοί που θα αναμετρηθούν στο ασφαλιστικό δεν βλέπουν με ποιον τρόπο θα κέρδιζαν σε ένα μοντέλο που χτίζει σε κίνητρα και σε πρωτοβουλίες. Αντίθετα, η αναδιανομή - με διαμεσολάβηση του Κράτους – είναι δοκιμασμένος δρόμος προς την προκοπή.

Με ισχυρά επιχειρήματα για τις δύο πλευρές, η σύγκρουση προοιωνίζεται σφοδρή, πιθανώς δε και καταστροφική. Νομικά κατοχυρωμένες υποσχέσεις πρέπει να αντισταθμιστούν από όραμα αυτοτροφοδοτούμενης ανάπτυξης. Όσοι υποψιάζονται ότι τα κεκτημένα τους δεν είναι εφικτά, πρέπει να πειστούν ότι τους συμφέρει η δουλειά και η προνοητικότητα. Η άρτια τεχνική προετοιμασία είναι αναγκαία, αλλά κάθε άλλο από ικανή συνθήκη επιτυχίας.

Το ασφαλιστικό που έρχεται διαφέρει γιατί δεν χτίζει στη λιτότητα, αλλά στην ανάκαμψη. Ρυθμίσεις για συντάξεις θα περιστοιχίζονται από βοήθεια στην εργαζόμενη μητέρα, από μέτρα για την περίθαλψη, την κοινωνική συνοχή, τις επενδύσεις. Αυτή η προϊκα διευκολύνει την σύμπληξη συμμαχίας των νέων και δυνητικά κερδισμένων για να υπερνικήσει τις ενστάσεις των μεγαλύτερων και πιο ανήσυχων.

Το ασφαλιστικό που έρχεται *θα μπορούσε να είναι και το τελευταίο. Θα είναι;*

Φαίνεται ότι φτάνει η ώρα των κεφαλαιοποιητικών συντάξεων στην Ελλάδα. Όχι απλώς ως πολυτελές έξτρα για τυχερούς, αλλά ως οργανικό τμήμα της συνολικής κοινωνικής προστασίας. Οι πρώτες νύξεις για την ανάγκη τους στην Ελλάδα μετρούν ήδη πολλές δεκαετίες.

Μια μακρά περίοδος επώασης, όμως, κρύβει παγίδες. Ένας νέος θεσμός ποτέ δεν είναι αυτοσκοπός. Δεν είναι παρά μέσο να επιτευχθούν κάποιοι στόχοι· καταβάλλεται άμεσο κόστος προκειμένου να εξασφαλιστούν οφέλη αργότερα. Καθώς η πρόταση περνά από τον χώρο των ιδεών στην πραγματικότητα της υλοποίησης, τα μέσα αποκτούν δική τους αυτόνομη ύπαρξη. Η πρόταση αποκόπτεται από το σκεπτικό που την γέννησε. Υπάρχει κίνδυνος ο τρόπος υλοποίησης να μειώσει τα οφέλη ή να αυξήσει το κόστος.

Ο κίνδυνος δεν είναι θεωρητικός. Πλήθος αποτυχίες μεταρρυθμίσεων χρεώνονται σε παρανόηση της λογικής που τα δικαιολογούσε. Δύο παραδείγματα αρκούν:

Πρώτο: παράλειψη υποστηρικτικών ενεργειών. Παρατηρούμε ότι οι παραγωγικοί εργαζόμενοι έχουν υπολογιστές. Αν δώσουμε υπολογιστές και στους υπόλοιπους, δεν θα αυξηθεί αυτόματα η παραγωγικότητα.

Δεύτερο: σχέση αιτίου και αιτιατού. Στην Πολυνησία, οι νησιώτες έβλεπαν ότι νησιά που συμμετείχαν στο παγκόσμιο εμπόριο διέθεταν λιμάνια. Όμως, όταν έφτιαξαν λιμάνια διαπίστωσαν ότι τα λιμάνια δεν προσελκύουν τα καράβια μόνα τους, όπως τα αλεξικέραυνα τους κεραυνούς· τα καράβια χρειάζονται κάποιο λόγο να επισκεφτούν το νησί. Το λιμάνι δεν επενεργεί μαγικά· είναι αναγκαία, μα όχι ικανή συνθήκη.

Έτσι, αναλόγως του πώς προχωρά η υλοποίηση, υπάρχει ο κίνδυνος τα νέα επικουρικά ταμεία να εμφανίσουν τα προβλήματα των πολυνησιακών λιμανιών. Μπορεί να υπάρξουν καταστάσεις όπου προχωρά μεν ο θεσμός, αλλά με τέτοιο τρόπο που περιορίζει μέχρις εξαφανισμού το όφελος χάριν του οποίου προτάθηκε.

Ένα είναι το αντίδοτο: η σαφήνεια στη στόχευση - δεν λησμονούμε για ποιους λόγους προτάθηκε ένα μέτρο.

Η κεφαλαιοποίηση από μόνη της δεν λύνει κανένα πρόβλημα. Στην θέση παλιάς γραφειοκρατίας (τα παλιά ταμεία) βάζει μια νέα, και μάλιστα πιο δαπανηρή. Τα νέα αστραφτερά γραφεία του νέου συστήματος αποτελούν κόστος για την κοινωνία - που μάλιστα θα έπρεπε να ελαχιστοποιηθεί.

Η κεφαλαιοποίηση ευνοεί την αλλαγή συμπεριφορών. Αποτελεί αντίδραση στην προοπτική της μακροβιότητας, αλλά μόνο αν επαρκής αριθμός πολιτών καταλήξουν (α) να δουλεύουν περισσότερο ή (β) να επιτρέπουν με τις αποταμιεύσεις τους περισσότερες επενδύσεις (ώστε να γίνουμε πιο παραγωγικοί). Αν ιδιωτικοποιούσαμε το σύνολο της κοινωνικής ασφάλισης, αλλά κανείς δεν άλλαζε το πώς ζει και πώς εργάζεται, το πρόβλημα δεν θα άλλαζε στα παραμικρά.

Η κεφαλαιοποίηση αξίζει μόνο αν καταλήγει σε περισσότερη εργασία και αποταμίευση. Το κάνει τονώνοντας κίνητρα - αν ο εργαζόμενος πιστέψει ότι οι εισφορές κατευθύνονται στην τσέπη του και όχι σε μαύρη τρύπα. Όμως, για να υπάρχει αποτέλεσμα, απαιτούνται προϋποθέσεις: (α) το κίνητρο να είναι ισχυρό (β) να μπορεί ο εργαζόμενος να υπολογίσει γιατί τον συμφέρει να αλλάξει (γ) να μπορεί να επηρεάσει το πόσο δουλεύει ή πότε συνταξιοδοτείται. (δ) να έχει προσφορές εργασίας και (ε) να μην αντισταθμίζονται οι δικές του αποφάσεις από επιλογές άλλων σε αντίθετη κατεύθυνση. Ακόμη και τότε, θα υπάρχουν

άνθρωποι που ελάχιστα θα αλλάξουν ή θα απαιτήσουν χρόνο. Αυτό που οι οικονομολόγοι αποκαλούν 'ελαστικότητα' – η ευχέρεια αλλαγής - δεν είναι ομοιόμορφο ούτε αυτόματο.

Συνεπώς, η κεφαλαιοποίηση δεν είναι μαγικό ραβδάκι. Είναι ενδιάμεσο εργαλείο για την επίτευξη πιο σημαντικών αλλά πιο διάχυτων αλλαγών. Η επιτυχία του εγχειρήματος θα κριθεί, όχι από τα πόσα χρήματα μαζεύει, αλλά από το αν καταφέρει να συμβάλει στην αναπτυξιακή προσπάθεια.

Η σαφήνεια είναι εύκολη όταν επεξεργαζόμαστε εξισώσεις. Στην υλοποίηση μεταρρυθμίσεων αναπόφευκτα υπεισέρχονται συμβιβασμοί, ενστάσεις, πιέσεις, διοικητικοί περιορισμοί, νομικές αμφισβητήσεις, χρονικές υστερήσεις και πρωθύστερα. Η διάσωση μιας μεταρρύθμισης, η ασφαλής πλοήγηση ανάμεσα στις συμπληγάδες της υλοποίησης, απαιτεί στρατηγική σαφήνεια – να μην φεύγει το βλέμμα από τον τελικό στόχο.

Είναι γνωστό το ανέκδοτο για τον μεθυσμένο νοικοκύρη που έχασε τα κλειδιά του και ψάχνει κάτω από τον φανοστάτη. Όταν τον ρώτησαν γιατί ψάχνει εκεί, λέει: *‘γιατί να ψάχνω στα σκοτάδια, ενώ εδώ έχει φως;’*. Η πιο κακεντρεχής εκδοχή έχει ένα διαρρήκτη που ψάχνει εκεί που χάθηκαν και έτσι αδειάζει το σπίτι του παρεκτραπέντος.

Κάπως έτσι με τους περιορισμούς covid. Κάποιοι, έντρομοι, τους τηρούν μέχρι κεραίας. Άλλοι κάνουν του κεφαλιού τους στις πλατείες και τις καταλήψεις. Τα επιπλέον μέτρα που λαμβάνονται συσσωρεύουν νέους περιορισμούς στους νομοταγείς και αφήνουν τους άλλους ησύχους στην ανεμελιά τους. Στην κακεντρεχή εκδοχή τα μέτρα προσθέτουν περισσότερο φόβο στους ήδη τρομαγμένους, που οχυρώνονται σπίτι τους, σταματούν κάθε καταναλωτική δραστηριότητα, περιορίζουν την παραγωγή και έτσι καταβαθρώνουν την οικονομία.

Ένα τέτοιο παράδειγμα είναι περιορισμοί στην κίνηση στους άνω των 65. Τέτοιοι εφαρμόστηκαν σε κάποιες χώρες και, σύμφωνα με πληροφορίες, ήταν αντικείμενο συζήτησης και στην Ελλάδα. Οι άνθρωποι αυτοί, όμως, ήδη τηρούν τα μέτρα· αν τηρήσουν και κάποια παραπάνω το αποτέλεσμα είναι μηδαμινό. Ίσως πειστούν τα εγγόνια ότι, και να κολλήσει η γιαγιά, δεν φταίνει αυτά αλλά το κράτος που δεν την έπεισε να εγκαταλείψει τελείως το ριψοκίνδυνο καφεδάκι. Από την άλλη πλευρά, η παραβατικότητα των υπόλοιπων είναι γλυκιά – μετά την πρώτη ατιμώρητη δοκιμή γίνονται όλα πιο άνετα.

Όμως η στοχοποίηση 65ρηδων προδίδει και επιστημονική νωθρότητα. Δεν είναι η ηλικία αυτή καθαυτή που αυξάνει τον κίνδυνο – είναι καταστάσεις και ασθένειες που έχουν κάποια συσχέτιση με την ηλικία αλλά όχι αιτιακή σχέση. Το κάπνισμα και το αναπνευστικά, η παχυσαρκία, οι άλλες εκφυλιστικές πλην καθόλου αναπόφευκτες καταστάσεις. Μάλιστα, περιορίζοντας και απομονώνοντας τους 65ρηδες, κάνεις την αποτροπή αυτών των καταστάσεων ακόμη πιο δύσκολη. Αν θέλεις να προστατέψεις τους ευάλωτους, δεν έχεις παρά να τους εξηγήσεις πού ακριβώς έγκειται ο κίνδυνος: Μετά από 7 μήνες covid γνωρίζουμε πλέον αρκετά για να εξειδικεύουμε το μήνυμα πέρα από την αδρή ομαδοποίηση της ηλικίας.

Η συζήτηση αυτή χτίζει πάνω σε έντονη προϊστορία ηλικιοφοβίας –όρου πιο εύστοχου από την ‘ηλικιακό ρατσισμό’, που διαβάζεται και ανάποδα. Από την πρώτη στιγμή οι στατιστικές covid εξομοιώνουν την ηλικία άνω των 70 ετών με ασθένειες – και χειρότερα μάλιστα: ο καρκίνος είναι ιάσιμος, η ηλικία όχι. Αλλά το βλέπουμε και στην αγορά εργασίας – η πρόωρη συνταξιοδότηση ξαναγυρίζει, ενώ κανείς δεν διευκολύνει την απασχόληση 50ρηδων. Και όλα αυτά όταν τα άτομα άνω των 60 είναι για την Ελληνική οικονομία ο μόνος παραγωγικός πόρος που σταθερά αυξάνει...

‘Κάνω το εύκολο και όχι αυτό που πρέπει’: Ο νοικοκύρης του ανεκδότου είχε άλλοθι το ποτό. Τι άλλοθι μπορεί να βρεί η αναποτελεσματική καλλιέργεια του φόβου σε μια γηράσκουσα κοινωνία; Το μόνο είναι η επικοινωνιακή διαχείριση – να φαίνεται ότι γίνεται κάτι και ας κάνει τα πράγματα χειρότερα.

«Στην Ελλάδα, η Στατιστική είναι πολεμική τέχνη». (‘In Greece, statistics is a combat sport’). Έτσι αρχίζει η Diane Coyle, Καθηγήτρια Δημόσιας Πολιτικής στο Κάιμπριτζ, το βιβλίο της (2014) για την επίδραση των Εθνικών Λογαριασμών στην οικονομική πολιτική. Αφετηρία (και όχι αιτία) για την παρατήρηση αυτή ήταν η προσωπική περιπέτεια του Ανδρέα Γεωργίου στην ΕΛΣΤΑΤ. Στο βιβλίο της δείχνει ότι η απόκρυψη ή χειραγώγηση στατιστικών δεικτών είναι παράγοντας αποτυχίας. Στην σύγχρονη οικονομία η διαμόρφωση πολιτικής βάσει στατιστικής παρατήρησης – το πρότυπο της εμπειριστατωμένης διακυβέρνησης – είναι μονόδρομος.

Στον αντίποδα βρίσκεται η επικίνδυνη ‘εμπειροτεχνική διακυβέρνηση. Μπορεί ο καθένας να καταλάβει τον κίνδυνο αν την εφάρμοζε σε ένα προσωπικό πρόβλημα υγείας. Αντιμέτωπος με ένα ανησυχητικό σύμπτωμα, κανείς δεν θα διάλεγε διαγνωστικό κέντρο που εγγυάται ρόδινα εργαστηριακά αποτελέσματα. Εκεί που μας ενδιαφέρει άμεσα το αποτέλεσμα, υιοθετούμε ενστικτωδώς τις αρχές της εμπειριστατωμένης διακυβέρνησης: Με τελικό στόχο την καλή υγεία, διαλέγουμε τα μέσα και το επίπεδο προσπάθειας με βάση την επιστημονική επάρκεια και την αξιοπιστία. Δυσπιστούμε απέναντι σε επιλογές που μας κολακεύουν μεγιστοποιώντας την εικόνα προσπάθειας, χωρίς όμως χειροπιαστές ενδείξεις αποτελεσματικότητας.

Το επεισόδιο των Greek Statistics δεν έφερε μόνο του την οικονομική κρίση. Η περιφρόνηση των στατιστικών δεικτών ως διακρίβωση της οικονομικής πραγματικότητας ήταν σύμπτωμα βαθύτερου προβλήματος: Η εμπειροτεχνική διακυβέρνηση, ενεργώντας βάσει του δόγματος ‘Έτσι είναι, γιατί έτσι νομίζουμε’ μας χάρισε έτη ανεμελιάς. Αφού στο παρμπρίζ βλέπαμε προβολές ειδυλλιακών εικόνων, αντί τον γκρεμό που πλησίαζε, τελικά πέσαμε. Το πρόβλημα των ελληνικών στατιστικών δεν οφειλόταν σε ελλείψεις υποδομής, αλλά σε εσκεμμένη υποαξιοποίηση υφιστάμενων δυνατοτήτων. Σε τελική ανάλυση, η ελληνική κρίση οφειλόταν σε μοντέλο διακυβέρνησης που προτιμούσε το κουτσομπολιό παρά την πειθαρχημένη λειτουργία βάσει κανόνων. Το ότι δεν ήταν ελαττωματικό το εργαλείο, αλλά απρόθυμοι οι χρήστες αποδεικνύεται από το πόσο γρήγορα ανέκαμψε μετά το 2010 η ευρωπαϊκή αξιοπιστία της ΕΛΣΤΑΤ.

Το γιατί είναι απαραίτητη η εμπειριστατωμένη διακυβέρνηση μας διδάσκει σε καθημερινή βάση η πανδημία. Η διαχείριση της πανδημίας έχει πολλά κοινά με την διαχείριση της οικονομίας: Και τα δύο απαιτούν πολύπλοκους μηχανισμούς που σε τελική ανάλυση εξαρτώνται από τον συντονισμό ενεργειών πλήθους ανεξάρτητων ατόμων. Η διαφορά είναι ότι ο κορωνοϊός ως ‘άορατος εχθρός’ ανταποκρίνεται πιο γρήγορα. Τα αποτελέσματα ολιγωρίας γίνονται αισθητά με μεγαλύτερη ταχύτητα, αμεσότητα αλλά και οδύνη. Η αστόχαστη εμπειροτεχνική διακυβέρνηση – όπως αυτή της Βραζιλίας – γρήγορα έδειξε τα όριά της. Από την άλλη πλευρά, προσεκτικές ενέργειες μέσα στους περιορισμούς της επιστήμης φαίνεται να είναι ο ταχύτερος δρόμος για το ασφαλές αγκυροβόλιο του εμβολίου και, μέσω αυτού, στην ανοσία της αγέλης. Δηλαδή στο τέλος του (υγειονομικού) συναγερμού.

Η πρόοδος που σημειώθηκε στην εμπειριστατωμένη οικονομική διακυβέρνηση τα τελευταία χρόνια δεν ήταν ανέφελη. Η ενσωμάτωση στατιστικών δεικτών στην διαδικασία αποφάσεων παραμένει περιορισμένη, ενώ η λειτουργία του κράτους σε καταστάσεις περίτεχνης ‘στατιστικής ομίχλης’ είναι κοινή: Πώς αλλιώς να χαρακτηρίσει κανείς δημοσιεύματα ότι ο Κοινωνικός Προϋπολογισμός εμφανίζει αυξημένο πλεόνασμα, την στιγμή που έχουν κατακρημνιστεί τα έσοδα και αυξηθεί οι δαπάνες; ή ότι η δημοσιοποίηση προβολών φαίνεται να εμμένει σε ωραιοποιήσεις; Η δημόσια συζήτηση της οικονομίας φαίνεται να προτιμά την

παλαιάς κοπής ανεκδοτολογική επαλήθευση παρά κάποια συντεταγμένη στατιστική βάση.

Ακόμη και στην περίπτωση της πανδημίας, η ανάσα του καλοκαιριού αξιοποιήθηκε για νέες κλίνες, όχι όμως για την θεμελίωση στατιστικής υποδομής μέτρησης της πορείας και της διασποράς της πανδημίας. Στην Βρετανία, αντιθέτως, μια μεγάλη δειγματοληπτική έρευνα της αντίστοιχης ΕΛΣΤΑΤ μαζί με πανεπιστήμια και ερευνητικά ινστιτούτα παρακολουθεί σε εβδομαδιαία βάση τυχαίο δείγμα του πληθυσμού και λειτουργεί ως σύστημα έγκαιρης προειδοποίησης. Στην Ελλάδα, σύμφωνα με δημοσιεύματα, ένα τέτοιο σύστημα εξετάστηκε αλλά απορρίφθηκε ως περιττή πολυτέλεια.

Αυτή την εβδομάδα δόθηκε στην δημοσιότητα η Έκθεση της Επιτροπής Πισσαρίδη. Προσπαθεί να βρει διέξοδο από την μέγγενη της διπλής κρίσης – οικονομικής και πανδημικής. Να πορευτεί, δηλαδή, η χώρα σε ένα διπλά άγνωστο πεδίο. Δεν είναι περίεργο, λοιπόν, ότι η έκθεση εφαρμόζει τις αρχές της εμπεριστατωμένης διακυβέρνησης: Σαφής και ποσοτική ανάλυση των προκλήσεων, προσαρμογή των διαθέσιμων εργαλείων, αναζήτηση μεθόδων παρακολούθησης.

Το αν η Έκθεση επιτύχει εκεί που απέτυχαν οι προκάτοχοί της, συνεπώς, δεν θα κριθεί από την ποιότητα του κειμένου, από την επιστημονική των συντακτών, αλλά ούτε και από μεμονωμένες προτάσεις. Η Επιτροπή έκανε την δουλειά της. Εναπόκειται, πλέον, στους αναγνώστες των 244 σελίδων, αλλά κυρίως στους παραλήπτες της στην κυβέρνηση, αλλά και σε ολόκληρο τον πολιτικό κόσμο, να δείξουν ότι έμαθαν κάτι από δέκα χρόνια οικονομικής και υγειονομικής κρίσης.

Τα τελευταία 40 χρόνια, το σίγουρο SOS θέμα για τους συντάκτες εκθέσεων για την οικονομία ήταν οι συντάξεις. Και πώς να μην είναι, όταν απορροφούν το μεγαλύτερο τμήμα της παραγωγής στην Ευρώπη, θίγουν την ανταγωνιστικότητα, ταλαιπωρούν τους πολίτες και υποδαυλίζουν την ανισότητα; Η διεθνής μεταρρυθμιστική ορθότητα φροντίζει για μια καλή θέση στις συντάξεις σε κάθε νέα έκθεση.

Αυτό που εύκολα παραβλέπεται είναι ότι αυτή η επιμονή είναι, πλέον, αναχρονιστική.

Όχι, βεβαίως, επειδή το ασφαλιστικό έχει λυθεί. Το αντίθετο μάλιστα: Όσο και αν τα παραγόμενα στοιχεία εξωραΐζουν την εικόνα, οι οικονομικές δυσλειτουργίες παραμένουν - πιθανότατα επαυξημένες. Η εμμονή με τις συντάξεις είναι αναχρονισμός, επειδή έκλεισαν οι δρόμοι αντιμετώπισης: Όσο παίζαμε καθυστερήσεις, όλο και περισσότερα άτομα 'προλάβαιναν'. Τώρα πια, σχεδόν όλη η 'Γενιά του Πολυτεχνείου' – δηλαδή το Ελληνικό baby boom – έχει συνταξιοδοτηθεί.

Ο κόσμος, δηλαδή, έχει αλλάξει. Η διατήρηση της μεταρρυθμιστικής ατζέντας θα ισοδυναμούσε με παράβλεψη του ότι το 'πουλάκι πέταξε', ή πιο αγγλοσαξωνικά, με 'κλείσιμο του στάβλου αφού το 'σκάσε το άλογο'.

Άρα, πολλές αλλαγές είναι πιο δύσκολες, ενώ άλλες λιγότερο χρήσιμες. Οι συνταξιούχοι κυριαρχούν στο εκλογικό σώμα υποχρεώνοντας υποχωρήσεις, ακόμη και σε ψηφισμένες αλλαγές. Ο μικρός αριθμός εισόδων στην εργασία μειώνει μέχρις εξαφάνισής της την εμβέλεια σταδιακής εισαγωγής αλλαγών, όπως αυτές που σχεδιάζει η κυβέρνηση.

Καθώς οι συντάξεις υποχωρούν σε σημασία, αναδύονται άλλες προτεραιότητες. Τα επόμενα χρόνια η μόνη ομάδα που θα αυξάνεται δυναμικά είναι τα άτομα άνω των 50. Η προσοχή των μεταρρυθμίσεων πρέπει να μετατοπιστεί στην δική τους ευημερία, αλλά και στην εξεύρεση τρόπων συμμετοχής των στην οικονομική και κοινωνική ζωή και μετά την συνταξιοδότηση.

Ακόμη και σήμερα, οι μάχες δίδονται για το ύψος των συντάξεων. Όμως, μετά την συνταξιοδότηση της Γενιάς του Πολυτεχνείου, το ενδιαφέρον οφείλει να μετατοπιστεί στην οικοδόμηση της 'Αργυρής Οικονομίας' που διαμορφώνεται γύρω από αυτή. Το ότι η Γενιά αυτή είναι πολυπληθής και διαθέτει προστατευμένα εισοδήματα συνεπάγεται ότι η μακροοικονομική πρόοδος βασίζεται εκεί σε μεγαλύτερο βαθμό – τόσο ως προς την κατανάλωση, όσο και στη δημιουργία πλούτου. Το τελευταίο θα γίνει με επενδυτικές πρωτοβουλίες αλλά και με άμεση συνεισφορά εργασίας. Η ενεργή συμμετοχή τους συμπληρώνει κενά, αλλά εξασφαλίζει και στους ίδιους ψυχολογική ισορροπία.

Η πανδημία υπογραμμίζει ότι η προστιθέμενη αξία των μεταρρυθμίσεων – τόσο για την ευημερία όσο και για την οικονομική σταθερότητα – βρίσκεται στην υγεία. Η Ελλάδα πρέπει να βρει τρόπο να κρατήσει την γενιά του Πολυτεχνείου χρήσιμη, ενεργό και αυτόνομη για όσο περισσότερο διάστημα γίνεται. Κρίσιμες δράσεις είναι η πρόληψη, η καταπολέμηση συνηθειών όπως το κάπνισμα, η προώθηση ευεξίας. Μπροστά μας βρίσκεται κυρίως η οικοδόμηση εκ του μηδενός ενός συστήματος μακροχρόνιας φροντίδας – τόσο για την παροχή υπηρεσιών όσο και την χρηματοδότησή τους.

Για την Ελλάδα του 2030 ελάχιστη σημασία έχουν τα μεταρρυθμιστικά SOS των συντάξεων. Καιρός να βρούμε τα επόμενα.

$$1 + (-1) = \text{‘Ό,τι να ναι’;;!}$$

Δεκέμβριος 2020 Τα Νέα
Εκθέσεις και αντιΕκθέσεις Πισσαρίδη

Πριν ακόμη καλά-καλά καταλάβουμε ότι είχαμε Έκθεση Πισσαρίδη, ο Άγιος Βασίλης μας φέρνει Αντι-Έκθεση Πισσαρίδη (ή κατ’ άλλους Έκθεση Αντι-Πισσαρίδη). Ίσως μάλιστα και πολλές, αφού ο Αντι-Πισσαρίδης αποδεικνύεται πολυγραφότερος από τον κανονικό (ΓΣΕΕ, ΣΥΡΙΖΑ, ίσως άλλοι).

Στην χώρα της φαιδράς πορτοκαλέας ανθίζουν πολλά λουλούδια – ακόμη και χωρίς την προτροπή του Μάο Τσε Τουγκ της δεκαετίας του 1950 (*‘Αφήστε εκατό λουλούδια να ανθίσουν· εκατό σχολές να αντιπαρατεθούν’*).

Ανθίζουν, σίγουρα. Ευδοκιμούν, όμως;

Ο Μάο αυτοδιαψεύθηκε εξολοθρεύοντας τις 99 σχολές στην Πολιτιστική Επανάσταση.

Ο άλλος αρχαίος πολιτισμός ήταν πιο αμφίθυμος. Αν και οι αρχαίοι ημών πρόγονοι αρίστευσαν στην λογική, άφησαν την επινόηση του μηδενός στους Μουσουλμάνους του Μεσαίωνα.

Το μηδέν ως αριθμός ήταν μια αμφιλεγόμενη καινοτομία. Η ελληνική λογική θέση ήταν *‘μα, γίνεται το τίποτε να είναι κάτι;’* Από εκεί η άρνηση του μηδέν είναι απλή.

Την θέση αυτή εφαρμόζουμε και σήμερα: Γιορτάζουμε τα 2500 χρόνια από την Σαλαμίνα, περιφρονώντας την παρατήρηση ότι η έλλειψη έτους ‘μηδέν’ τα κάνει να συμπίπτουν με τα 200 χρόνια από την Επανάσταση του 1821. (Με κίνδυνο το να μπερδεύουν τα παιδιά τους Πέρσες με τους Τούρκους, και τον Θεμιστοκλή με τον Μιαούλη).

Ο μαθηματικός Αλ-Χουαρίζμι (αυτός που έδωσε το όνομά του στους αλγορίθμους) είχε ήδη καταλήξει από τον 11^ο αιώνα: $1 + (-1) = 0$.

Εμείς στον 21^ο αιώνα το ψάχνουμε. Ενώ σε όλες τις γλώσσες δύο αρνήσεις κάνουν μια κατάφαση, εδώ ένα αρνητικό κάνει ένα θετικό (*‘Πές μου τίποτε’ = ‘Πες μου κάτι’*). δύο αρνητικά κάνουν πάλι θετικό (*‘Δεν μου λές τίποτε, να περάσει η ώρα;’ = ‘Πες μου κάτι, παρακαλώ’*). Ακόμη καλύτερα, δύο θετικά κάνουν ένα αρνητικό (*‘Ναι, εντάξει...’ = ‘Όχι’*).

Πού αφήνει αυτό την κατάσταση με τον Πισσαρίδη και τους αντι-Πισσαρίδες;

Το σίγουρο είναι ότι τα αντι-κείμενα, αν και αρνήσεις, δεν αποτελούν αντίθεση σε κάποια θέση. Από τα συμφραζόμενα δεν προκύπτει ότι οι αντι-συγγραφείς αντιδρούν σε κάποια υπαρκτή διατυπωμένη θέση του επώνυμου κειμένου. Αφενός, φαίνεται ότι τα λεγόμενα θα ήταν περίπου τα ίδια ότι και να έλεγε η Έκθεση Πισσαρίδη. Αφετέρου, η αντίδραση στοχεύει σε ιδιότητες της Έκθεσης που αποφασίστηκαν πριν ακόμη οι αναγνώστες την ανοίξουν – *‘νεοφιλευθερισμός’, ‘αναλγησία’* ή *‘σύστημα Πινোসέτ’*. Οι αντιΕκθέσεις δεν θεωρούν καν ότι έπρεπε να τοποθετηθούν στα διλήμματα που επισημαίνει η Έκθεση.

Το πρόβλημα είναι ότι ουδείς συζητά για την Έκθεση Πισσαρίδη, ούτε ως διάγνωση αλλά ούτε και ως σύνολο λύσεων. Το ίδιο το κείμενο φαίνεται να κατευθύνεται σε περίοπτη θέση στα εικονίσματα δίπλα στους προκατόχους του. Επιπλέον, πτυχές του αντιΠισσαρίδη, όπως οι προτάσεις για μείωση στις ώρες εργασίας, ίσως προσελκύσουν περισσότερη προσοχή από το (στρογγυλεμένο) πρωτότυπο.

Η συζήτηση είναι αυτή που δημιουργεί την δυνατότητα ο συνδυασμός ($E + \text{αντι}E$) να καταλήξει σε κάτι παραπάνω από σκέτη (*Εκθεση*). Χωρίς συζήτηση, ($E + \text{αντι}E$) οδηγεί στο τίποτε (όπως $1 - 1 = 0$ ή στο κενό σύνολο). Στην Ελλάδα όμως, σε πείσμα της ξενόφερτης άλγεβρας, φροντίζουμε ώστε (***Εκθεση + ΑντιΕκθεση***) να συμποσούται στο ***‘ό,τι να ναι’***.

Τι δείχνει ο δείκτης; Εκκρεμείς συντάξεις και Ασφαλιστικό

Ιανουάριος 2021 Τα Νέα

Τα τελευταία χρόνια η ουρά για να πάρεις σύνταξη συνεχώς μεγαλώνει.

Στον σχολιασμό του ανασχηματισμού περίοπτη ‘καυτή πατάτα’ είναι η χιονοστιβάδα των εκκρεμών συντάξεων. Όπως στον αγώνα δρόμου της Κόκκινης Βασίλισσας στην *‘Αλίκη μέσα από τον καθρέφτη’*, όσο και αν πασχίζουν υπουργοί, υφυπουργοί και Γενικοί Γραμματείς, ο όγκος των φακέλων αιτήσεων συνταξιοδότησης όλο και μεγαλώνει.

Οι αντιστάσεις των ηγεσιών ήταν σθεναρές. Το πρώτο βήμα ήταν η αναστολή της δημοσίευσης στατιστικών για νέες αιτήσεις συνταξιοδότησης. Οι στατιστικές του συστήματος ΗΛΙΟΣ αναπαράγουν μονότονα πίνακες για τους *ήδη* συνταξιούχους. Από το 2009 η ηλικία, τα έτη ασφάλισης, το φύλο και τα λοιπά χαρακτηριστικά των ροών προς την συνταξιοδότηση είναι επτασφράγιστο μυστικό: Όταν φοβάται ο διαχειριστής μήπως εκραγεί ο λέβητας του καλοριφέρ, κρύβει το θερμόμετρο.

Οι αλλαγές νομοθεσίας δεν βοήθησαν. Απ’ ότι φαίνεται, δεν βοήθησαν ούτε η μηχανογράφηση, η συνένωση φορέων, η απλοποίηση διαδικασιών, η ψηφιοποίηση αρχείων. Φιλόδοξες εξαγγελίες κάθε νέας ηγεσίας απλώς προλόγιζαν περαιτέρω διόγκωση και έκαναν την εργασία στην οδό Σταδίου να προσομοιάζει με εργολαβία του Βασιλιά Αυγεία.

Η τελευταία ‘ιδέα ματ’ ήταν η ολιγόμηνη ανάκληση από την αποστρατεία συνταξιούχων ταμείων με την ελπίδα το επιπλέον κίνητρο της επεξεργασίας της δικιάς τους αίτησης να επισπεύσει τα πράγματα.

Κάποιοι γάτες όταν τους δείχνεις το πιάτο, κοιτούν το δάχτυλο. Άλλες καταβροχθίζουν το φαγητό.

Ομοίως, όταν ο δείκτης εκκρεμών συντάξεις αυξάνεται, κάποιοι νομίζουν ότι φταίει το σύστημα διοίκησης που δεν ενεργεί αρκετά γρήγορα. Άλλοι, όμως, βλέπουν συνωτισμό στην έξοδο της αγοράς εργασίας: ότι, πολύ απλά, αδειάζει η αγορά εργασίας.

Είναι αυτό πρόβλημα; Αν ναι, τι το προκαλεί;

Η ‘ενεργός γήρανση’ αποτελεί διακηρυγμένο ευρωπαϊκό στόχο από το 2000. Το παγόβουνο των εκκρεμοτήτων δείχνει ότι κινούμαστε στην αντίθετη κατεύθυνση: τα κύματα συνταξιοδότησης υποσκάπτουν την παραγωγή, υποθάλπουν ελλείμματα, διευρύνουν την φτώχεια (κυρίως γυναικών) με χαμηλές συντάξεις εξαιτίας λίγων ετών εισφορών.

Η αιτία οπωσδήποτε δεν βρίσκεται σε διοικητική αβελτηρία, αλλά ούτε και στις εθελούσιες εξόδους σε τράπεζες και ΔΕΚΟ. Το βαθύτερο αίτιο είναι ότι στην Ελλάδα η εργασία παραμένει πιο ασύμφορη από την συνταξιοδότηση. Αυτό γίνεται εν μέρει επειδή οι συνθήκες εργασίας και τα ηλικιακά στερεότυπα αποδιώχνουν τους μεγαλύτερους εργαζομένους. Κυρίως, όμως, οφείλεται στο ότι οι συντάξεις, παρά τις αλλαγές, παραμένουν πιο γενναιόδωρες από την ανταμοιβή της εργασίας. Αν αθροιστούν εθνική, αναλογική και επικουρική σύνταξη προκύπτει για πολλούς άθροισμα μεγαλύτερο του 80%, ίσως δε και 100% των αποδοχών της εργασίας τους.

Οι δείκτες δείχνουν. Ο δείκτης των εκκρεμών συντάξεων δείχνει ότι τα δομικά προβλήματα του ασφαλιστικού παραμένουν. Η παρερμηνεία του δείχνει ότι θα προτιμούσαμε να μην τα αντιμετωπίζαμε.

KEIMENA 2021

Πανδημία: Πώς θα φτάσουμε στο *‘Τους ζυγούς λύσατε’*;

Φεβρουάριος 2021 Καθημερινή

Η έξοδος από την πανδημία είναι ίσως δυσκολότερη.

Λένε ότι το βαθύτερο σκοτάδι είναι πριν την αυγή. Ότι η δυσκολότερη περίοδος της πανδημίας θα είναι πριν την οριστική της λήξη. Ήδη, το τρίτο κύμα παγκόσμια είναι διπλά φονικό από τις χειρότερες μέρες του Απριλίου. Εκφράζεται ο φόβος ότι καθώς εξαπλώνονται οι εμβολιασμοί, οι θάνατοι θα συνεχίσουν να αυξάνονται. Στο Ισραήλ οι εισαγωγές σε νοσοκομείο ηλικιωμένων μειώνονται ραγδαία, όταν η πανδημία μαίνεται σε όσους δεν εμβολιάστηκαν.

Γιατί γίνεται αυτό;

Κάποιοι επικαλούνται εξελίξεις, άλλες προβλέψεις, όπως ο χειμώνας, άλλες όχι, όπως μεταλλάξεις. Άλλοι προβάλλουν συγκυριακούς παράγοντες: την κούραση, τις διοικητικές αστοχίες.

Όμως, υπάρχει και ένας δομικός λόγος. Ως τώρα, ο έλεγχος της πανδημίας βασιζόταν σε μια σαφή και ενιαία επικοινωνιακή στρατηγική. Ισχυρά και ομοιογενή μηνύματα προέκυπταν μονοσήμαντα από την Επιστήμη: *«Πρόσεχε τον εαυτό σου και έτσι και τους άλλους»*. Οι προτεραιότητες ήταν εξίσου απλές: πρώτα η υγεία και μετά τα υπόλοιπα. Η έλευση και σταδιακή εξάπλωση εμβολίων, όμως, δημιουργεί ρήγματα σε αυτήν την επικοινωνιακή προσέγγιση και δυσχεραίνει την διαχείριση του τέλους της πανδημίας.

Η εξέλιξη της πανδημίας εξαρτάται από ατομικές αποφάσεις. Πάντα υπάρχει ένα ιδιοτελές κίνητρο (προσέχω και προστατεύω τον εαυτό μου) και ένα *αλτρουιστικό* (προσέχω και προστατεύω την γιαγιά μου/ τον γείτονα / τον άγνωστο στο λεωφορείο). Από την αρχή της πανδημίας και ως σήμερα, καθώς αντίδοτο δεν υπάρχει, συγχρονίζονταν οι ιδιοτελείς και αλτρουιστικοί μηχανισμοί σε μια προτροπή: *‘Πρόσεχε και θα κάνεις καλό, τόσο στον εαυτό σου, όσο και στην γιαγιά σου’*. Η Επιστήμη εισηγείται, η Πολιτεία επικυρώνει, το άτομο αποφασίζει. Με όλες τις δυσκολίες, και παρά την κόπωση, το μήνυμα είναι απλό και ευθύγραμμο.

Από εδώ και πέρα δεν θα είναι έτσι. Βρισκόμαστε σε ενδιάμεση περίοδο όπου υπάρχει μεν εμβόλιο αλλά όχι συλλογική ανοσία. Άρα, για τους επόμενους μήνες, παράλληλα με τον εμβολιασμό, πρέπει να συνεχίσουν οι περιορισμοί και η προφύλαξη. Η κατάσταση γίνεται πιο επικίνδυνη επειδή διασπάται το ενιαίο του μηνύματος – μεταξύ εμβολιασθέντων και μη – αλλά και μεταξύ ατομικής και συλλογικής προστασίας. Οι ιδιοτελείς και αλτρουιστικοί μηχανισμοί αρχίζουν να αποκλίνουν. Ο ρόλος και οι αποφάσεις της Πολιτείας γίνονται πιο σύνθετες.

Το εμβόλιο εξασφαλίζει σε αυτόν που εμβολιάζεται ανοσία –να αισθάνεται ατομικά άτρωτος. Παράλληλα, καθώς οι ευάλωτοι εμβολιάζονται, το κοινωνικό κόστος της πανδημίας σε θανάτους και επιπλοκές φθίνει. Τόσο τα ιδιοτελή όσο και τα αλτρουιστικά κίνητρα κάνουν την τήρηση του *‘Πρόσεχε εσύ και θα είμαστε όλοι ασφαλείς’* πιο δύσκολη. Στο μεσοδιάστημα που διανύουμε παραμένει ο κίνδυνος εξάπλωσης. Έτσι, όσοι βιάζονται να πετάξουν τις μάσκες, θα πρέπει, με κάποιο τρόπο, να πειστούν να συνεχίσουν να τις φοράνε. Οι εμβολιασθέντες θα πρέπει να συμπεριφέρονται σαν να μην είχαν εμβολιαστεί.

Η πολιτική διαχείριση στην Ελλάδα και στην Ευρώπη μπαίνει σε αχαρτογράφητα νερά. Θα πρέπει να τοποθετηθεί σε διλήμματα και να σταθμίσει επιδιώξεις σε θέματα που δεν έχουν εύκολη ούτε έτοιμη λύση. Αναφέρω πέντε:

Πρώτον, αν και το κίνητρο για να εμβολιαστεί κάποιος είναι η Ελευθερία, αυτή θα μεταφραστεί σε απελευθέρωση πολύ αργότερα, όταν εξασφαλιστεί το ελάχιστο ποσοστό εμβολιασμού της ανοσίας της αγέλης. Η ατομική ελευθερία πρέπει να περιμένει την συλλογική. *Δεύτερον*, μια ταχεία πρόοδος από 5% κάλυψη του πληθυσμού σε 20% μπορεί να υπονομεύσει την δυνατότητα να πάμε από 55% στο 70%, που θα είναι και το πιο καθοριστικό. Αυτό θα μπορούσε να προκύψει αν οι προτεραιότητες προδώσουν το περί δικαίου αίσθημα ή αν υποεκτιμηθεί η σοβαρότητα της πανδημίας. *Τρίτον*, η πιστοποίηση ανοσίας – μέσω ενός πιστοποιητικού εμβολιασμού – θα επιτρέψει την κατάκτηση της κανονικότητας μόνο αν αποφύγει τις συμπληγάδες του στιγματισμού. *Τέταρτον*, η δυνατότητα επανεισαγωγής της επιδημίας θα θέσει επί τάπητος μια στρατηγική διεθνούς εμβολιαστικής αλληλεγγύης ως μέσο *εσωτερικής* προφύλαξης. Η καταπολέμηση της πανδημίας θα πρέπει να εξελιχθεί από μάχη στο εσωτερικό μιας χώρας σε μια επόμενη φάση, όπου το κρίσιμο πεδίο θα είναι το συλλογικό-διεθνές. *Πέμπτον*, η εξασφάλιση της νέας κανονικότητας απαιτεί την αποκαθήλωση της υγείας ως κεντρικό αποφασιστικό παράγοντα για να ανακτήσουν την παλιά προτεραιότητα η κοινωνία, ο πολιτισμός, η οικονομία. Η μεταβίβαση της σκυτάλης απαιτεί λεπτούς χειρισμούς και διαρκή διάλογο με την κοινωνία.

Σε αθλητικούς αγώνες, οι τελικές φάσεις (ή το endgame στο σκάκι) είναι συχνά οι πιο κρίσιμες. Το ποιος, πώς και πότε θα δώσει το πρόσταγμα *‘Τους ζυγούς λύσατε;’* είναι ίσως το σημαντικότερο ζήτημα διακυβέρνησης για την Ελλάδα, την ΕΕ, την διεθνή κοινότητα.

Η Ελλάδα χτυπήθηκε από την κρίση του κορωνοϊού πριν ακόμη βγει από την οικονομική κρίση. Η επιστροφή στην κανονικότητα θα πρέπει να ξεπεράσει δύο εμπόδια και όχι ένα. Πώς αλλάζει αυτό την προσαρμογή; Την κάνει πιο δύσκολη ή, όλως παραδόξως, ευκολότερη;

Μπορούμε να σκεφτούμε συγκεκριμένους μηχανισμούς και για τα δύο. Ο ψηφιακός μετασχηματισμός εκκρεμούσε από το 2000, αλλά 'ανέβασε ταχύτητα' δραματικά το 2020. Τα κόκκινα δάνεια, αντιθέτως, ήταν σε διαδικασία επίλυσης η οποία όμως πήγε πίσω από το νέο χτύπημα. Αν κοιτάξουμε σφαιρικότερα, μια μεταγενέστερη κρίση ίσως μας αποστασιοποιεί και επιτρέπει την εξέταση εκκρεμοτήτων με μεγαλύτερη ψυχραιμία, την στάθμιση προτεραιοτήτων και έτσι 'ξεμπλοκάρει' θέματα που είχαν βαλτώσει. Από την άλλη, αν η μεταρρυθμιστική ικανότητα ή η διαθεσιμότητα είναι κάτι πεπερασμένο, τότε ίσως δύο κρίσεις να υπερβαίνουν τις δυνατότητες μιας χώρας να ανταπεξέλθει.

Αν πάρουμε παράδειγμα την οικονομία, οι 'ιδέες Πισσαρίδη' είχαν αρχίσει να μορφοποιούνται το 2013, πήραν την μορφή βιβλίου το 2017, ενώ η ενσωμάτωσή τους σε Έκθεση αποφασίστηκε το 2019. Το κείμενο που παραδόθηκε τον Νοέμβριο 2020 κάνει κάποιες αναφορές στην πανδημία, αλλά καταφανώς απασχολείται πρωτίστως από το αρχικό μέλημα – το διαρθρωτικό πρόβλημα της οικονομίας. Η αντίδραση στην δημοσίευση της έκθεσης ήταν υποτονική, η δε συζήτηση επί των προτάσεων ανύπαρκτη. Ικανή συνθήκη για την παράβλεψη ότι το ενδιαφέρον μονοπωλείται από τον κορωνοϊό – ότι αντί για μία είχαμε δύο κρίσεις να μας απασχολούν.

Θα δούμε τι θα γίνει τους επόμενους μήνες: Θα μπορούσαν οι προτάσεις Πισσαρίδη να προχωρήσουν – ακολουθώντας το παράδειγμα των ψηφιακών. Θα μπορούσαν όμως και να ατονήσουν – με σκεπτικό είτε ότι ένα ξεβόλεμα αρκεί είτε ότι οι ανησυχίες για υψηλό χρέος είναι ξεπερασμένες και άχρηστες. Το αν θα περιμένει η Έκθεση Πισσαρίδη στο ράφι την επόμενη είναι, προσώρας, άδηλο.

Θα μπορούσαμε όμως να αναζητήσουμε ιστορικά προηγούμενα για το αν η σύμπτωση δύο κρίσεων βοηθά ή όχι. Τέτοια μας προσφέρει η οικονομική ιστορία της Βρετανίας. Η φθίνουσα θέση της στην παγκόσμια οικονομία ήταν βασική ανησυχία πριν το 1914, η οποία επικαλύφθηκε από τον Πρώτο Παγκόσμιο. Η ευφορία για την νίκη βοήθησε να ξεχαστεί η υποβόσκουσα οικονομική κρίση, με αποτέλεσμα η αναζήτηση χαμένων μεγαλείων να οδηγήσει σε οικονομική καταστροφή. Σε εκείνη την περίπτωση η διπλή κρίση αποδιοργάνωσε.

Το αντιπαράδειγμα προέκυψε στον επόμενο Παγκόσμιο. Το χαίνον οικονομικό και κοινωνικό πρόβλημα δεν ξεχάστηκε. Το σοκ του Πολέμου δρομολόγησε ριζικές κοινωνικές και οικονομικές μεταρρυθμίσεις – με στόχο την αποτροπή των προπολεμικών προβλημάτων. Έτσι προέκυψε το Εθνικό Σύστημα Υγείας, το Κράτος Πρόνοιας και η χρυσή μεταπολεμική 20ετία. Κρίσιμο προωθητικό ρόλο έπαιξαν μια έκθεση (του Λόρδου Μπέβεριτζ για το κοινωνικό κράτος) και η μακροοικονομική θεωρία ενός άλλου Λόρδου, του Κέυνς.

Εμείς σήμερα διαθέτουμε δύο κρίσεις, μια Έκθεση και ένα Ιππότη (όχι Λόρδο, ακόμη). Οψόμεθα.

Τα τελευταία 40 χρόνια, το SOS θέμα για την Ελληνική οικονομία ήταν οι συντάξεις: Απορροφούν το μεγαλύτερο τμήμα ΑΕΠ στον κόσμο· ταλαιπωρούν τους πολίτες· υποδαυλίζουν την ανισότητα. Εύκολα παραβλέπεται ότι αυτή η επιμονή είναι, πλέον, αναχρονιστική.

Όχι, βεβαίως, επειδή δεν υπάρχει θέμα συντάξεων. Το αντίθετο: Οι οικονομικές δυσλειτουργίες επιμένουν. Παίζοντας καθυστέρηση, αφέθηκαν να συνταξιοδοτηθούν όλοι όσοι θα μπορούσαν να προσφέρουν κάποια λύση. Όσο συζητούσαμε για το ασφαλιστικό, αυτό λύθηκε μόνο του: Η 'Γενιά του Πολυτεχνείου' –οι Έλληνες boomers - βγήκε στην σύνταξη. Η ελπίδα για τόνωση της παραγωγής (αν κάποιοι δούλευαν περισσότερο) διαψεύστηκε. Από πιθανή λύση, αποκτήσαμε ένα σίγουρο πρόβλημα.

Αυτό αλλάζει τη υφή του ασφαλιστικού. Πολλές αλλαγές γίνονται πιο δύσκολες, ενώ άλλες λιγότερο χρήσιμες. Οι συνταξιούχοι κυριαρχούν εκλογικά υποχρεώνοντας υποχωρήσεις, ακόμη και σε ψηφισμένες αλλαγές. Οι λίγες νέες εισοδοί στην εργασία μειώνουν μέχρις εξαφανίσεως την εμβέλεια κάθε σταδιακής εισαγωγής αλλαγών. Ατυχώς, *‘Δεν προκάναμε’*.

Ενώ οι συντάξεις υποχωρούν σε σημασία, αναδύονται άλλες επείγουσες προτεραιότητες. Καθώς η μεγάλη ομάδα των 55+ περνά τον Ρουβίκωνα, η προσοχή μετατοπίζεται στο πώς να τονωθεί η εισοδηματική τους κατάσταση και στο πώς να αποτραπεί η κοινωνική τους υποβάθμιση. Στην παραγωγή και στην κοινωνική φροντίδα

Τώρα που πήρε σύνταξη, η Γενιά του Πολυτεχνείου πρέπει να κοιτάξει πώς να συνεισφέρει στην παραγωγή – το πώς να οικοδομηθεί μια 'Αργυρή Οικονομία' γύρω της. Τα άτομα άνω των 55 είναι πολυάριθμα, διαθέτουν ανθρώπινο κεφάλαιο, επιχειρηματική εμπειρία, ακίνητη και κινητή περιουσία. Αντί να ακολουθήσουν τους γονείς τους στην αποστρατεία με '40 χρόνια πρέφα' πρέπει να αναζητήσουν διόδους αξιοποίησης της δημιουργικότητας και των κεφαλαίων τους. Αυτό σημαίνει αλλαγή νοοτροπίας – την εγκατάλειψη της ηλικιοφοβίας – και εντοπισμό λύσεων συνέργειας μεταξύ γενεών.

Το δεύτερο πεδίο μεταρρυθμίσεων είναι η έγκαιρη αποτροπή του χάσματος φροντίδας. Μετά το 2035 όλο και περισσότεροι Έλληνες και Ελληνίδες δεν θα μπορούν να αυτοεξυπηρετούνται στις καθημερινές τους δραστηριότητες. Η *ζήτηση* για φροντίδα θα εκτοξευθεί ενώ η *προσφορά* θα περιορίζεται, εξαιτίας της δημογραφίας αλλά και των εμποδίων στην μετανάστευση. Μπροστά στην Ελλάδα βρίσκεται η οικοδόμηση εκ του μηδενός ενός συστήματος μακροχρόνιας φροντίδας – τόσο για την παροχή υπηρεσιών όσο και την χρηματοδότησή τους.

Αν εκφράζονται οι ίδιες προειδοποιήσεις επί δεκαετίες σημαίνει ότι κάτι ήταν λάθος, τότε ή τώρα. Αν αλλάζουν τα πράγματα, πρέπει να αλλάζουν και οι λύσεις.

Το τέλος της πανδημίας θα φέρει ανακούφιση και μαζί της ευφορία. Αλλά και συγχαρητήρια για τον ρόλο της κοινωνικής προστασίας στην ανθεκτικότητα. Τα επινίκια της επόμενης μέρας όμως πρέπει να αφήσουν χώρο να σκεφτούμε την μεθεπόμενη.

Η Ελλάδα το 2022 θα βρίσκεται εκεί που ήταν το 2004. Η προίκα των Ολυμπιακών θα πλαίσινε τότε την 'Επανάδρυση του Κράτους'. Οι μεταρρυθμίσεις, έγιναν αλλά ως τμήμα 'ήπιας προσαρμογής'. Ατυχώς, δεν απέτρεψαν την χρεωκοπία. Η προειδοποίηση είναι ηχηρή και σαφής. Χρειαζόμαστε παρεμβάσεις ικανές να αλλάξουν ουσιαστικά το πώς ζούμε και εργαζόμαστε. Αλλαγές που 'ξεβολεύουν', και όχι τυπικές διεκπεραιώσεις ανειλημμένων υποχρεώσεων.

Τι σημαίνει αυτό για την κοινωνική ασφάλιση; Αρκούν οι αλλαγές των μνημονίων για να αποτρέψουν μια κρίση μετά το 2025; Η απάντηση στο ερώτημα περνά από δύο ανησυχίες: μια ποσοτική και μια ποιοτική.

Πρώτον, η *ποσοτική* ανησυχία: Πόσο βάρος δημιουργούν στα δημοσιονομικά οι συντάξεις; Αμέσως πριν την πανδημία, η Ελλάδα ξόδευε το μεγαλύτερο ποσοστό του ΑΕΠ σε συντάξεις στην Ευρώπη και απέδιδε τις μεγαλύτερες κρατικές επιχορηγήσεις. Παρά ταύτα, τα δύο κόμματα εξουσίας, το καθένα με δική του προβολή δαπανών, διαβεβαιώνουν ότι δεν πρέπει να ανησυχούμε: 'Το σύστημα είναι βιώσιμο'· 'λεφτά υπήρχαν'· μάλιστα βρέθηκαν και για νέες παροχές. Το αν θα εξακολουθήσουν να υπάρχουν και το 2025 απαιτεί ψύχραιμη επικαιροποίηση των προβολών, λαμβάνοντας υπόψη τις επιπτώσεις της πανδημίας, το κόστος των παρεκκλίσεων αλλά και το ότι οι νέες συνταξιοδοτήσεις δεν έχουν σταματημό. Ευσεβείς πόθοι δεν γεμίζουν ταμεία.

Η *ποιοτική* ανησυχία αφορά την ανταγωνιστικότητα της εργασίας και τις αποταμιεύσεις. Το σημερινό σύστημα κοινωνικής ασφάλισης διογκώνει το μη μισθολογικό κόστος τόσο άμεσα (με υψηλές εισφορές) αλλά και έμμεσα (μέσω της χρηματοδότησης της κρατικής επιχορήγησης). Απομυζά κεφάλαια αντί να τα συγκεντρώνει. Το σύστημα συντάξεων δεν αφορά μόνο συνταξιούχους αλλά το σύνολο της οικονομίας.

Η Έκθεση Πισσαρίδη εισηγείται πολλαπλούς πυλώνες στην κοινωνική ασφάλιση, όχι τόσο για την αποτροπή ελλειμμάτων, όσο για να στηρίξουν την ανταγωνιστικότητα και τις αποταμιεύσεις. Όταν οι εισφορές μπαίνουν σε ατομικό κουμπαρά, γίνονται κυριολεκτικά 'δικά μου λεφτά', που είναι διαθέσιμα και για επενδύσεις. Έτσι, από εμπόδιο, η κοινωνική ασφάλιση θα μπορούσε να γινόταν αναπτυξιακός μοχλός.

Το θελκτικό αυτό αφήγημα – 'από πρόβλημα, λύση', 'μερίδιο στην ανάπτυξη' – εξηγεί γιατί υποσχέθηκε το κυβερνητικό κόμμα πολλαπλούς πυλώνες στις εκλογές. Για να έχει όμως το αφήγημα αντίκρισμα, πρέπει να δημιουργεί ουσιαστική διαφορά - δεν αρκεί άλλο ένα ΦΕΚ στο νομοθετικό ράφι. Αυτό συνεπάγεται δύο πράγματα:

Πρώτον, τα κίνητρα προκύπτουν από την *συνολική* επίπτωση της κοινωνικής ασφάλισης και όχι από ένα μεμονωμένο τμήμα. Για να αποδώσει η νέα επικουρική ασφάλιση πρέπει να της το επιτρέψει η (υφιστάμενη) κύρια –να της αφήσει χώρο και ρόλο· αλλιώς είναι σαν να περιμένουμε η ουρά να κουνήσει τον σκύλο. Η κατάσταση διαφέρει στους δημόσιους υπαλλήλους όπου η κύρια σύνταξη αναπληρώνει σχεδόν το 100% του εισοδήματος, από τους αυτοτελώς απασχολούμενους όπου η κάλυψη είναι πολύ μικρότερη.

Δεύτερον, για να έχει μακροοικονομικό αντίκρισμα, η νέα επικουρική ασφάλιση, πρέπει να έχει έκταση και βάθος. Αυτό σημαίνει ότι, αν όχι αμέσως με την νομοθέτηση, τότε ως το 2025, η κεφαλαιοποιητική ασφάλιση πρέπει (α) να αφορά μεγάλο αριθμό ατόμων και (β) να ανακατευθύνει προς την κεφαλαιοποίηση ικανό τμήμα των σημερινών εισφορών.

Με την προσδοκία της μεταπανδημικής ανάπτυξης θα είναι μεγάλος ο πειρασμός να διεκπεραιωθεί η προεκλογική δέσμευση ως ‘ήπια προσαρμογή’ – να νομοθετηθεί ένα νέο σύστημα με μηδαμινό αποτέλεσμα. Αν περιορίζεται σε 20χρονους νεοπροσλαμβανόμενους τότε η πρώτη σύνταξη θα εκδοθεί μετά το 2065. Θα υπάρχει κόστος χωρίς όφελος.

Αν οι εισηγητές του νέου συστήματος πραγματικά πιστεύουν σε αυτό, τότε πρέπει να σκεφτούν τρόπους διεύρυνσής του: Προβλέποντας εξ αρχής σταδιακή επέκταση σε νέες ομάδες, σχεδιάζοντας κίνητρα εθελοντικής προσέλευσης μετά από πιλοτική λειτουργία. Πιο ουσιαστικά, εξετάζοντας τρόπους μαζικής μεταφοράς ασφαλισμένων του παλαιού συστήματος με την έκδοση ‘ομολόγων αναγνώρισης’. Οι παρεμβάσεις αυτού του είδους θα είναι ευκολότερες στο πλαίσιο της πρώτης μεταπανδημικής ευφορίας.

Είναι σίγουρο ότι η επόμενη μέρα της πανδημίας θα είναι εύκολη. Καιρός να προετοιμαστούμε για την, πολύ πιο δύσκολη, ‘μεθεπόμενη’ μέρα του 2025.

Συνέντευξη στην Καθημερινή για το βιβλίο Κερδίζοντας στην παράταση

Είναι οι «νεομεσήλικες» οι νέοι παίκτες στον ποδοσφαιρικό αγώνα της ζωής;

Ναι – κάτι σαν την μεγάλη εφεδρεία που μπαίνει στο παιχνίδι (αν και όχι τελείως ξεκούραστη) με προοπτική να κάνει την διαφορά.

Οι αλλαγές στο πώς ζούμε είναι τόσο ριζικές που κάθε 40-50 χρόνια διαμορφώνεται και μια νέα φάση ζωής – μια ηλικιακή ομάδα με νέα χαρακτηριστικά που εκ των πραγμάτων, επειδή θέλουν ή επειδή προκύπτει, αναλαμβάνει νέους ρόλους. Έχει ξαναγίνει για τους την-ειτζερς (μετά τον Β ΄ Παγκόσμιο), γίνεται τώρα με τους μιλέννιαλς θα γίνει σύντομα για όσους βρίσκονται κάπου εκεί στο κατώφλι της συνταξιοδότησης (από 50+) οι οποίοι θα ασφυκτιούσαν αν ακολουθούσαν την πορεία των γονιών τους.

Ας το δούμε θετικά – είναι η ομάδα του πληθυσμού που αυξάνεται ταχύτερα – αν προσεγγίσουν τα επόμενα χρόνια με κέφι και όχι μεμψιμοιρία θα μπορούσαν να κάνουν την διαφορά – οπωσδήποτε για την δική τους βιογραφία, ίσως και για της χώρας.

Μπορεί το παιχνίδι να κερδηθεί στην παράταση και τι σημαίνει αυτό;

Στο ποδόσφαιρο μπορεί και μπόρεσε – π.χ. το 2004. Μπορεί όμως και όχι. Η Κάβεντις μνημονεύει τον πατέρα της στη μνήμη του οποίου έγραψε το βιβλίο. Ο οποίος, όμως αν και έζησε πολύ θα μπορούσε να είχε ζήσει πολύ καλύτερα. Ολοι μας ξέρουμε περιπτώσεις και από τα δύο.

Το τι σημαίνει να κερδίσεις είναι ίσως η πιο παλιά ερώτηση στην φιλοσοφία. Θα ζήσουμε πολύ· πώς να ζήσουμε καλά;

Ας την αφήσουμε στους φιλοσόφους. Όμως, το τι σημαίνει να χάσεις (όταν θα μπορούσες να είχες κερδίσει) είναι πιο εύκολο να οριστεί. Πιο σημαντικά, μπορούμε να σκεφτούμε τι θα μπορούσε να κάνεις ο καθένας, ή τι θα μπορούσε να αποφύγει.

Το βιβλίο ως επι το πλείστον απευθύνεται στο άτομο – ο καθένας για την ζωή του. Όμως αυτό θα συντελείται σε ένα συλλογικό πλαίσιο που διαμορφώνεται από την κοινωνία και την πολιτική – τι επιτρέπει, τι αποθαρρύνει, τι απαγορεύει. Ετσι, διαβάζοντας το βιβλίο, μπορούμε κάποιοι σε μια χώρα να μαθαίνουμε από το πώς οι δικές μας ανησυχίες αντιμετωπίζονται αλλού.

Το ενδιαφέρον είναι ότι οι ανησυχίες αυτές αντιμετωπίζονται περισσότερο από ότι νομίζουμε. Είμαστε συνηθισμένοι να εστιάζουμε στα προβλήματα και στα αρνητικά. Υπάρχουν όμως και οι λύσεις και τα θετικά.

Πως η πανδημία αλλάζει την πορεία του παιχνιδιού και αναδιατάσσει τους παίκτες; Μπορεί να αναβάλει την μακροβιότητα και να καθορίσει το τελικό αποτέλεσμα;

Αρχικά υπήρχε η άποψη ότι η πανδημία λειτουργεί ως 'Άγγελος εξολοθρευτής', τιμωρός της γενιάς των boomers. Αυτό αποδεικνύεται υπεραπλούστευση.

Αν και θα δείξει ο καιρός και η πορεία, η αίσθησή μου είναι ότι η πανδημία μεταφέρει τον προβολέα σε όσα είναι σημαντικά. Στο ότι η υγεία και η ευεξία δεν είναι δεδομένες και αξίζει να διαφυλαχτούν.

Αυτό είναι πιθανόν να δώσει το κίνητρο σε περισσότερους να επενδύσουν στον εαυτό τους και στο μέλλον τους. Για όσους πετύχουν θα είναι θετικό. Είναι αναμενόμενο όμως να εμβαθύνει και τις ανισότητες μεταξύ των τυχερών που προσαρμόζονται και όσων δεν μπορούν ή δεν καταφέρνουν να το κάνουν.

Η πανδημία υπογραμμίζει ότι πρέπει να βλέπουμε την ζωή μας σαν σύνολο, με τις διάφορες φάσεις να στηρίζουν και να τροφοδοτούν η μια την άλλη. Καλές συνθήκες στην παιδική και εφηβική ηλικία επηρεάζουν το σύνολο της βιογραφίας κάποιου. Τα προβλήματα στα σχολεία σήμερα θα μεταφραστούν σε μειονεξία αργότερα και ίσως πολύ αργότερα.

Αυτό μπορεί να συνεπάγεται βαθύτερες διαστάσεις ανισότητας και νέα πεδία κοινωνικής παρέμβασης που να πηγαίνουν πέρα από την εκ των υστέρων επιμέρους διόρθωση.

Και μετά την πανδημία πως θα ξαναμοιραστεί η τράπουλα μεταξύ κρατών, φορέων, θεσμών αλλά και ειδών προστασίας;

Μια κρίση- ιδίως όταν παρεμβάλλεται όταν υπάρχουν ανοικτές πληγές και προϋφιστάμενα προβλήματα μπορεί να λειτουργήσει θετικά - ως καταλύτης για συνολική διόρθωση. Όμως μπορεί και το αντίθετο – όπου το κάθε πρόβλημα επιδεινώνει το άλλο. Μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο είδαμε την καλή εκδοχή – θαρραλέα αντιμετώπιση των παλιών προβλημάτων στον κοινωνικό τομέα με αποτέλεσμα 20 χρόνια ευημερία. Ο Πρώτος ήταν το αντίθετο. Η λαχτάρα να γυρίσουν όλα εκεί που ήταν προπολεμικά προλόγισε 20 χρόνια κρίση και μετά πόλεμο.

Η διαφορά είναι αυτογνωσία, αυτοκριτική και αντιμετώπιση της παγκόσμιας κοινότητας σαν ένα παιχνίδι θετικού αθροίσματος, όπου όλοι δυνητικά έχουν να κερδίσουν.

Έχουμε σήμερα στοιχεία και των δύο. Τα βλέπουμε και τα καλά και τα κακά στην περίπτωση των εμβολίων.

Η Ελλάδα, γιατί χάνει συνεχώς θέσεις στην κατάταξη των χωρών με βάση την μακροβιότητα; Αρκεί η μακροβιότητα αν δεν συνδυάζεται με την «επιτυχή γήρανση»;

Ενώ κάποτε η Ελλάδα ήταν μέσα στις πρώτες 2-3 χώρες στην Ευρώπη στην μακροβιότητα, τώρα βρισκόμαστε στη μέση με τάση για περαιτέρω πτώση. Χειρότερα ακόμα, έχουμε μείωση στα 'υγιή έτη ζωής' μεταξύ 2010-17 – χάσαμε 1,5 χρόνο καλής ζωής όταν η ΕΕ κέρδισε 2. Παρά ταύτα, παραμένουμε πάνω από τον μέσο όρο της ΕΕ, αλλά και από χώρες όπως η Γαλλία.

Είναι μεγάλη συζήτηση, πάντως, το γιατί. Δεν νομίζω ότι οι προφανείς, ποσοτικές, απαντήσεις - 'η κρίση', 'υποχρηματοδότηση' – επαρκούν. Εγώ θα έψαχνα την απάντηση σε ποιοτική κατεύθυνση, στην εμμονή των στερεότυπων, στη συστηματική ηλικιοφοβία. Αυτή αποτρέπει τον καθένα και την καθεμία να απαιτήσει τον έλεγχο της δικιάς της ζωής και να αναζητήσει νέο νόημα στα επιπλέον χρόνια που ζούμε.

Πως επηρεάζει η ...αέναη ενασχόλησή μας με το «πρόβλημα του ασφαλιστικού» την όποια προσπάθεια για επίτευξη της επιτυχούς γήρανσης;

Μια ικανή απάντηση η έχει να κάνει με την χρηματοδότηση. Δίνουμε τόσα χρήματα στις συντάξεις που δεν υπάρχει περίσσειμα για να φτιάξουμε, για παράδειγμα, ένα σύστημα μακροχρόνιας φροντίδας για να βοηθάει τις οικογένειες να φροντίζουν τους δικούς τους. Κι έτσι χάνουμε διπλά – τόσο για αυτούς που χρειάζονται φροντίδα και για αυτές που αναγκαστικά φροντίζουν.

Όμως, νομίζω το πρόβλημα των στερεότυπων πάει βαθύτερα. Θεωρούμε, για παράδειγμα, ότι η υποχρέωση της κοινωνίας προς τα μεγαλύτερα μέλη της εξαντλείται σε μια καλή σύνταξη. Αλλά ως εκεί: δεν περνάμε στην ουσιαστικότερη και ίσως δυσκολότερη συζήτηση από την οποία αρχίσαμε - τι άλλο χρειάζεται για την καλή ζωή;

Το παράδοξο είναι ότι αντιμετωπίζοντας τους μεγαλύτερους μονοδιάστατα ως συνταξιούχους τα πολιτικά κόμματα θεωρούν, με μια δόση συγκατάβασης, ότι αρκεί η προστασία των συντάξεων – πέραν της οποίας δεν υπάρχει άλλο. Το πρόβλημα με την διαμάχη για πόρους είναι ότι είναι παιχνίδι μηδενικού αθροίσματος: Ένα ευρώ που πάει στις συντάξεις δεν μπορεί να πάει σε παιδική προστασία ή σε κατάρτιση. Ετσι δεν αναζητούμε το πιο γόνιμο έδαφος που προκύπτει όταν αναζητούμε συμπληρωματικότητες μεταξύ γενεών – το πώς η μια βασίζεται στην άλλη.

Με αυτό τον τρόπο και όλως παραδόξως αντί η 'εκλογική γήρανση' να εμπλουτίζει τους άμεσα ενδιαφερόμενους, τους περιθωριοποιεί.

Η ουσιαστικότερη εμπλοκή των κοινωνιών των μεγαλύτερων σε ηλικία πολιτών – όχι ως ανδρείκελων και παθητικών αποδεκτών συντάξεων αλλά με πιο ουσιαστικό ρόλο, είναι μια από τις προκλήσεις που έχουν μπροστά τους όλες οι κοινωνίες, και όχι μόνο η Ελλάδα..

Το... ντέρμπι του ασφαλιστικού μπορεί να κερδηθεί στην παράταση

Οι νεοεσθλίκες μπαίνουν στο παιχνίδι με προοπτική να κάνουν τη διαφορά

Συνέντευξη στη **ΡΟΥΛΑ ΣΑΛΑΟΥΡΟΥ**

Αν η ζωή που ζούμε ήταν ποδοσφαιρικός αγώνας, τότε στο παιχνίδι να που έχει πάει στην παράταση, εισέρχονται και νέοι παίκτες, οι νεοεσθλίκες, που ενδέχεται να κερδίσουν και το αποτέλεσμα. Μεσορρή το βιβλίο της Καμίλα Κάβεντις «Κερδίζοντας στην παράταση», ο αναπληρωτής καθηγητής του Πανεπιστημίου της Βρετανίας Πλάτων Τίνιος, ο οποίος έχει επιμεληθεί την ελληνική έκδοση του βιβλίου, μιλάει στην «Κ» για τη νέα μέση ηλικία μεταξύ 50 και 80 ετών και αναλύει φαινόμενα όπως η «ουστηματική ηλικιαφοβία» που υπάρχει στη χώρα μας. Εκτιμά πως η πανδημία της COVID-19 ενδέχεται να αναδιατάξει το παιχνίδι και επισημαίνει πως η συνεχής χρηματοδότηση του ασφαλιστικού δεν είναι η λύση. Για να καταλάβει πως μία από τις μεγάλες προκλήσεις που έχουμε μπροστά μας, είναι η ουσιαστικότερη εμπλοκή στην κοινωνία των μεγαλύτερων σε ηλικία πολιτών.

– Είναι οι «νεοεσθλίκες» οι νέοι παίκτες στον ποδοσφαιρικό αγώνα της ζωής;

– Ναι, κάτι σαν τη μεγάλη εφεύρεση που μπαίνει στο παιχνίδι (αν και όχι τελείως ξεκούραστη) με προοπτική να κάνει τη διαφορά. Οι αλλαγές στο πώς ζούμε είναι τόσο ριζικές, που κάθε 40-50 χρόνια διαμορφώνεται και μια νέα φύση ζωής – μια ηλικιακή ομάδα με νέα χαρακτηριστικά που εκ των πραγμάτων, επειδή θέλουν ή επειδή προκύπτει, αναλαμβάνει νέους ρόλους. Έχει ξαναγίνει για τους τινιέρους (μετά τον Β' Παγκόσμιο), γίνεται τώρα με τους μινιέρους, θα γίνει σύντομα με τους βρισκόντες κάτω εκεί στο κατώφλι της συνταξιοδότησης (από 50+), οι οποίοι δεν αποκλείονται αν ακολουθήσουν την πορεία των γονιών τους. Και οι δομές βεβαίως. Είναι η ομάδα του πληθυσμού που ανανέωση ταχύτερα – αν προεγ-

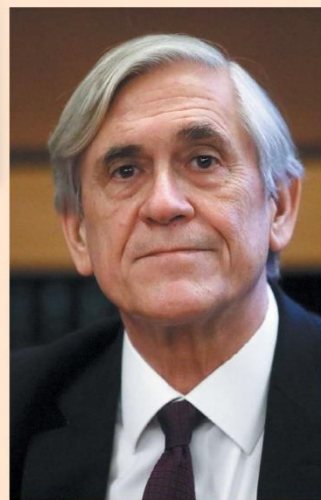
γίνουν τα επόμενα χρόνια με κέφι και όχι με μαμημορία θα μπορούσαν να κάνουν τη διαφορά, οπωσδήποτε για τη δική τους βιωσιμότητα, ίσως και για τις χώρες.

– Αυτό σημαίνει ότι μπορεί το παιχνίδι να κερδηθεί στην παράταση, όπως επισημαίνει και η Καμίλα Κάβεντις στο βιβλίο της;

– Στο ποδοσφαίρο μπορεί και να κερδηθεί – π.χ. το 2004. Μπορεί όμως και όχι. Η Κάβεντις μνημονεύει τον πατέρα της, στη μνήμη του οποίου έγραψε το βιβλίο. Ο οποίος όμως, αν και έζησε πολύ, θα μπορούσε να έπευ όποτε πολύ καλύτερα. Όλοι μας έχουμε περιπτώσεις και από τα δύο. Το τι σημαίνει να κερδίσουμε είναι ίσως η πιο παλιά ερώτηση στη φιλοσοφία, θα ζήσουμε πολύ-πολύ να ζήσουμε καλά. Ας την αφήσουμε στους φιλοσόφους. Όμως, το τι σημαίνει να χάσεις (ήταν θα μπορούσε να έπευ κερδίζω), είναι πιο εύκολο να φανεί. Πιο σημαντικό, μπορούμε να σκεφτούμε τι θα μπορούσε να κάνει ο καθένας, ή τι θα μπορούσε να αποσπεί. Το βιβλίο ως επί το πλείστον απευθύνεται στον ατόμο – ο καθένας για τη ζωή του. Όμως αυτό θα συντελέσει σε ένα συλλογικό πλαίσιο που διαμορφώνεται από την κοινωνία και την πολιτική – τι επιτρέπει, τι αποδοκιμάζει, τι απαγορεύει. Ετσι, διαβάζοντας το βιβλίο, μπορούμε κάπως σε μια χώρα να μαθαίνουμε από το πώς οι δικές μας αντιστοιχίες αντιμετωπίζονται αλλού.

– Η πανδημία αλλάζει την πορεία του παιχνιδιού και αναδιατάσσει τους παίκτες; Μπορεί να αναβληθεί η μακροβιότητα και να αλλάξει το σκορ;

– Αρχικά υπήρχε η άποψη ότι η πανδημία λειτουργεί ως «όχι-όχι» «εξολοθρευτική», τιμωρό της γενιάς των boomers. Αυτό αποδεικνύεται υπερβολοποιημένο. Από αποδεικνύεται πως η πανδημία μεταφέρει τον πρόβλημα σε όσα είναι σημαντικά. Στο ότι η υγεία και η ευεξία δεν είναι δεδομένες

«Μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο είδαμε την καλή εκδοχή: θαρρείς αντιμετώπιση των παλιών προβλημάτων στον κοινωνικό τομέα, με αποτέλεσμα 20 χρόνια ευημερίας. Ο πρώτος ήταν το αντίθετο. Η λατρεία να γυρίσουν όλα εκεί όπου ήταν προπολεμικά πρόβλημα 20 χρόνια κρίση και μετά πόλεμο», τονίζει ο Πλ. Τίνιος.

και αξίζει να διαφυλάξουμε. Αυτό είναι πιθανόν να δώσει το κίνητρο σε περισσότερους να επενδύσουν στον εαυτό τους και στο μέλλον τους. Για όσους παύσουν θα είναι βεβαίως. Είναι αναμενόμενο όμως να εμφανιστεί και τις ανισότητες μεταξύ των τμημάτων που προσαρμόζονται και όσων δεν μπορούν ή δεν καταφέρνουν να το κάνουν. Η πανδημία υπογραμμίζει ότι πρέπει να βλέπουμε τη ζωή μας σαν σύνομο, με τις διαφορές φάσεις να στεριώνουν και να τροποποιούνται ή μία την άλλη. Καλές συνθήκες επηρεάζουν το σύνολο της βιοποικίας κάποιου. Τα προβλήματα στα σχολικά σήμερα θα μεταμορφωθούν σε μεσοπρόθεσμα ανόητα και ίσως πολύ ανόητα. Αυτό μπορεί να συνεπείσει βαθύτερες διαστάσεις ανισότητας και νέα πεδία κοινωνικής παρέμβασης που να πηγάζουν πέρα από την εκ των υστέρων επιμέλεια της βιοποικίας.

– Συνεπώς, μετά την υγειονομική κρίση θα πρέπει να ξαναμοιρα-

Ο καθηγητής Πλάτων Τίνιος μιλάει στην «Κ» για τη νέα μέση ηλικία, που μπορεί να είναι η χρυσή ευφροσύνη του ασφαλιστικού.

Η άποψη ότι η πανδημία λειτουργεί ως «εξολοθρευτική», τιμωρός της γενιάς των boomers, είναι κενή υπερβολοποίησης.

Εκουμε μείωση στα «γιγί έτη ζωής» μεταξύ 2010-17 – χάσαμε ενόμιστο χρόνο καλής ζωής όταν η Ε.Ε. κέρδισε δύο.

Η Ελλάδα γιατί κάνει συνεχώς άσους στην κατάταξη των χωρών με βάση τη μακροβιότητα; Αρκεί η μακροβιότητα αν δεν συνδυάζεται με την «επιτυχία γήρανσης»;

– Ένα κόμπε η Ελλάδα ήταν μέσα στις πρώτες δύο-τρεις χώρες στην Ευρώπη ως προς τη μακροβιότητα, τώρα βρισκόμαστε στη μέση με την «επιτυχία γήρανσης». Χειρότερα ακόμα, έχουμε μείωση στα «γιγί έτη ζωής» μεταξύ 2010-17 – χάσαμε ενόμιστο χρόνο καλής ζωής όταν η Ε.Ε. κέρδισε δύο. Παρά τούτο, παραμένουμε πάνω από τον μέσο όρο της Ε.Ε., αλλά και από κάτω της όπως η Γαλλία. Είναι μεγάλη σύγχυση, πόνο, το γιατί, η Ελλάδα. Δεν νομίζω ότι οι προφορές, ποσοτικές, αποστάσεις – «η κρίση», «επιχειρηματικότητα» – επαρκούν. Ενώ θα έφτανε την απόσταση σε ποσοτικές κατεύθυνση, στην εμνο-νών των στερεοτύπων, στη συστηματική ηλικιαφοβία. Απλά απαιτείται τον καλύτερο και την καλύτερη απάντηση τον έλεγχο της ζωής τους και να αναδιατάξουν νέο νόημα στα επόμενα χρόνια που ζούμε.

Λανθασμένη χρήση πόρων

– Πώς επηρεάζει π.χ. αέ-ναι εννοσκόλησά μας με το «πρόβλημα του ασφαλιστικού» την οποία προσπάθεια για επίτευξη της επιτυχούς γήρανσης;

– Μια κοινή απόσταση είναι να κάνει με τη χρηματοδότηση. Δίνουμε τόσα χρήματα στις συντάξεις που δεν υπάρχει περισώσια για να φτιάξουμε, για παράδειγμα, ένα σύστημα μακροχρόνιας φροντίδας, για να βοηθάει τις οικογένειες να φροντίζουν τους δικούς τους. Κι έτσι χάνουμε διπλά – τόσο γι' αυτούς που χρειάζονται φροντίδα και όσο και γι' αυτές που αναγκαστικά φροντίζουν.

Όμως, νομίζω το πρόβλημα των στερεοτύπων πάει βαθύτερα, θεωρούμε, για παράδειγμα, ότι η υποχρέωση της κοινωνίας προς τα μεγαλύτερα μέλη της εξαντλείται σε μια καλή σύνταξη. Αλλά ως εκεί: δεν περνάμε στην ουσιαστικότερη και ίσως δυσκολότερη συζήτηση από την οποία αρχίσαμε – τι άλλο χρειάζεται για την καλή ζωή;

Το παράδοξο είναι ότι ενώ μεταμορφώνονται, δεν μπορεί να πια σε παιδική προστασία ή σε κατάρτιση. Ετσι δεν αναζητούμε το πιο γόνιμο έδαφος που προκύπτει όταν αναζητούμε συμπληρωματικότητες μεταξύ γενεών – το πώς η μια βασίζεται στην άλλη.

Το πρόβλημα με τη διαμάχη για πόρους είναι ότι είναι παιχνίδι μηδενικού αθροίσματος. Ένα ευρώ που πάει στις συντάξεις δεν μπορεί να πάει σε παιδική προστασία ή σε κατάρτιση. Ετσι δεν αναζητούμε το πιο γόνιμο έδαφος που προκύπτει όταν αναζητούμε συμπληρωματικότητες μεταξύ γενεών – το πώς η μια βασίζεται στην άλλη. Με αυτόν τον τρόπο και όλως παραδόξως, αντί η «εκλογική γήρανση» να εμπλουτίζει τους άμεσα ενδιαφερόμενους, τους περιθωριοποιεί. Η ουσιαστικότερη εμπλοκή στην κοινωνία των μεγαλύτερων σε ηλικία πολιτών – όχι ως ανδρείκελων και παθητικών αποδεκτών συντάξεων αλλά με πιο ουσιαστικό ρόλο, είναι μια από τις προκλήσεις που έχουν μπροστά τους όλες οι κοινωνίες, και όχι μόνο η Ελλάδα.

Τα τελευταία χρόνια η ουρά για να πάρεις σύνταξη συνεχώς μεγαλώνει.

Όταν συσσωρεύονται παλιές υποθέσεις δημιουργείται πρόβλημα σε όσους περιμένουν. Όμως, υπονομεύεται και η κατάθεση νέων και μπλοκάρει το σύστημα. Το απόθεμα παλαιών αμαρτιών σταματά την ροή εκτέλεσης νέων υποχρεώσεων - *‘Αμαρτίαι γονέων παιδεύουσι τέκνα’*.

Το βουνό των εκκρεμών συντάξεων μπλοκάρει την στοιχειώδη λειτουργία του συστήματος ασφάλισης και αδρανοποιεί την βασική υπηρεσία του προς ασφαλισμένους. Αυτή είναι η δυνατότητα ατομικού προγραμματισμού μέσω της εξασφάλισης εισοδήματος όταν διακόπτεται η εργασία.

Ο Βασιλιάς Αυγείας της Ήλιδας αντιμετώπιζε αντίστοιχο πρόβλημα. Είχε αμελήσει επί χρόνια να καθарίσει τους στάβλους του: Το βουνό κοπριάς εμπόδιζε μεγάλη κτηνοτροφική επιχείρηση (3000 βόδια). Η λύση *‘out of the box’* ήταν: (α) να προσλάβει τον Ηρακλή, ο οποίος μέσα σε μια μέρα ξεμπλόκαρε τα υδραυλικά. (β) Μπήκε μπρος νέο σύστημα εργασίας με το υφιστάμενο προσωπικό. Η κατάληξη ήταν ευτυχής: ο Ηρακλής κατέγραψε τον 5^ο άθλο του, η δε πατρίδα του Αυγεία κατάφερε να κάνει Ολυμπιακούς αγώνες κάποια χρόνια μετά.

Το πρόβλημα του Υπουργείου Απασχόλησης δεν απέχει ουσιωδώς. Ένα βουνό εκκρεμοτήτων, αποκρύπτει πλήθος δυσλειτουργιών που δημιουργούν ροή νέων εμπλοκών. Το Υπουργείο έχει μια ηθική υποχρέωση προς τους παλαιούς να εκκαθαρίσει το βουνό και μια οικονομική υποχρέωση προς τους νέους να αποκαταστήσει την ασφαλιστική λειτουργία του συστήματος.

Αποφασιστική εκκαθάριση των παλαιών υποθέσεων είναι το πρώτο και αυτονόητο βήμα που οφείλει να λάβει το υπουργείο. Αυτό πρέπει να γίνει τάχιστα – και με όποιον τρόπο κρίνεται προσφορότερος. Οφείλει να το κάνει προκειμένου να λειτουργήσει ξανά η κοινωνική ασφάλιση. Δεν έχει σημασία *ποιος* θα κάνει την δουλειά – φτάνει αυτή να γίνει και μάλιστα σε συγκεκριμένο χρονικό πλαίσιο. Η ευθύνη της έκδοσης των συντάξεων, ούτως ή άλλως, παραμένει στο υπουργείο. Σημασία έχει να πληρωθεί η σύνταξη και όχι τίνος την υπογραφή φέρει η διοικητική πράξη καθορισμού της.

Όμως εξίσου σημαντικό είναι και το *δεύτερο* σκέλος – η φροντίδα να μην δημιουργείται νέο βουνό. Δυστυχώς, δύο διαδικασίες παραμένουν σε ισχύ και σήμερα: *Πρώτον*, η σύνταξη είναι προτιμότερη από την εργασία, πράγμα που τροφοδοτεί συνεχώς τις εξόδους. *Δεύτερον*, κάθε φιλότιμη προσπάθεια απλούστευσης, από το 2003 και μετά, φαίνεται καταδικασμένη αντί να απλοποιεί, να περιπλέκει. Έτσι συντηρείται ολόκληρη βιομηχανία συνταξιοδοτικής αρωγής.

Η διοικητική λύση για τις εκκρεμείς συντάξεις, όπως η πρωτοβουλία του Αυγεία, θα έχει έννοια μόνο αν αποκαταστήσει τις συντάξεις ως μηχανισμό ασφάλισης. Ο άθλος της εκκαθάρισης είναι το πρώτο βήμα, όχι όμως το μοναδικό.

Πώς διασφαλίζονται τα οφέλη της κεφαλαιοποίησης; Ανάγκη μεταρρυθμιστικού ορίζοντα

Απρίλιος 2021 Έκδοση της Βουλής
Κεφαλαιοποίηση εν όψει;

Φαίνεται ότι φτάνει η ώρα των κεφαλαιοποιητικών συντάξεων στην Ελλάδα. Όχι απλώς ως πολυτελές έξτρα για τυχερούς, αλλά ως οργανικό τμήμα της κοινωνικής προστασίας. Οι πρώτες νύξεις για την ανάγκη τους μετρούν ήδη δεκαετίες. Καθώς οι συνθήκες λειτουργίας της κοινωνικής ασφάλισης επιδεινώνονταν και πολλαπλασιάζονταν τα εμπόδια που έθετε στην οικονομία, η ιδέα της κεφαλαιοποίησης ωρίμαζε. Ένα νέο συμπληρωματικό κεφαλαιοποιητικό σύστημα συντάξεων εντάσσεται σε συνολική πρόταση ανάκαμψης της οικονομίας. Παρουσιάζεται στο βιβλίο *‘Συντάξεις για Νέους’* (Νεκτάριος, Τήνιος, Συμεωνίδης, εκδόσεις Παπαζήση 2018), ενώ εκδοχές της ίδιας πρότασης παρουσίασε το IOBE το 2019 και σκιαγράφησε η Έκθεση Πισσαρίδη το 2020.

Μια μακρά περίοδος επώασης κρύβει παγίδες και αποπροσανατολισμούς. Η εισαγωγή ενός νέου θεσμού δεν είναι αυτοσκοπός. Δεν είναι παρά εργαλείο να επιτευχθούν κάποιοι στόχοι. Καθώς μια πρόταση ταξιδεύει από τη σαφήνεια των ιδεών στην πραγματικότητα της υλοποίησης, αποκτά αυτόνομη ύπαρξη και αποκόπτεται από το σκεπτικό που την δικαιολόγησε. Αν αυτό λησμονηθεί, ενδέχεται ο τρόπος υλοποίησης να μειώσει τα οφέλη ή να αυξήσει το κόστος. Η καλή ιδέα μπορεί να παραμείνει ως ευσεβής πόθος, η δε μεταρρύθμιση ως διακόσμηση. Αν, αντιθέτως, υπάρχει αντίληψη του σκοπού και προσήλωση στο σχέδιο, τα προβλήματα θα υπερνικηθούν και τα οφέλη θα εισπραχθούν.

Ο κίνδυνος δεν είναι θεωρητικός. Πλήθος αποτυχίες μεταρρυθμίσεων χρεώνονται σε παρανόηση του αρχικού σκεπτικού. Δύο υπαρκτοί κίνδυνοι μπορούν να εικονογραφηθούν με παραδείγματα από άλλους χώρους:

Πρώτον: Παράλειψη υποστηρικτικών ενεργειών. Είναι αληθές ότι οι πιο παραγωγικοί εργαζόμενοι έχουν υπολογιστές. Αν δώσουμε υπολογιστές και στους υπόλοιπους, χωρίς περαιτέρω ενέργειες και χωρίς να προσαρμόσουμε την εργασία, δεν θα αυξηθεί αυτόματα η παραγωγικότητα μόνη της.

Δεύτερο: Σύγχυση αιτίου με αιτιατό. Στην Πολυνησία, οι νησιώτες έβλεπαν ότι νησιά που συμμετείχαν στο παγκόσμιο εμπόριο διέθεταν λιμάνια. Όμως, όταν έφτιαξαν λιμάνια διαπίστωσαν ότι τα λιμάνια δεν προσελκύουν τα καράβια μόνα τους, όπως τα αλεξικέραυνα τους κεραυνούς· τα καράβια χρειάζονται κάποιο λόγο να επισκεφτούν το νησί. Το λιμάνι δεν επενεργεί μαγικά· είναι αναγκαία, μα όχι ικανή συνθήκη.

Έτσι, αναλόγως του πώς προχωρά η υλοποίηση, υπάρχει ο κίνδυνος τα νέα επικουρικά ταμεία να εμφανίσουν τα προβλήματα των πολυνησιακών λιμανιών. Μπορεί να υπάρξουν καταστάσεις όπου προχωρά μεν ο θεσμός, αλλά με υποχωρήσεις και συμβιβασμούς. Αυτές μπορούν να περιορίζουν το όφελος, ίσως και ριζικά. Ομοίως, η καινούργια ασφάλιση προσφέρει κάποιες νέες δυνατότητες. Όμως, για να τις αξιοποιήσει ο εργαζόμενος χρειάζεται εξοικείωση και βοήθεια. Χωρίς αυτά, θα καταβληθεί το κόστος υλοποίησης, αλλά τα οφέλη θα είναι ανεπαίσθητα.

Το αντίδοτο είναι μόνο ένα: η σαφήνεια στη στόχευση. Να μην λησμονούμε για ποιους λόγους κρίθηκε απαραίτητη η προσθήκη ενός νέου δομικού συστατικού στην κοινωνική ασφάλιση στην Ελλάδα.

Η κεφαλαιοποίηση από μόνη της δεν λύνει κανένα πρόβλημα και οπωσδήποτε δεν αντιμετωπίζει την δημογραφική επιδείνωση στις συντάξεις. Αυτό που ενδεχομένως ισχύει για μια οικογένεια, το ότι είναι καλύτερο να προνοεί για επερχόμενες μεγάλες δαπάνες, δεν ισχύει για την οικονομία συνολικά. Αν υπάρχουν περισσότεροι συνταξιούχοι, το κόστος των συντάξεων τους θα το καταβάλλουν οι μελλοντικοί εργαζόμενοι –όποιο σύστημα συντάξεων

και να ισχύει. Η κεφαλαιοποίηση δεν είναι πανάκεια. Πέραν αυτού, προσθέτει στην παλιά γραφειοκρατία μια νέα στρώση, και μάλιστα δαπανηρή. Τα αστραφτερά γραφεία του νέου κεφαλαιοποιητικού συστήματος αποτελούν κόστος που θα πρέπει να ελαχιστοποιηθεί.

Γιατί, λοιπόν, προτείνεται η κεφαλαιοποίηση στις συντάξεις;

Η κεφαλαιοποίηση προκρίνεται γιατί ευνοεί την αλλαγή συμπεριφορών. Προσφέρει αντίδοτο στην οικονομική προοπτική της μακροβιότητας, αλλά μόνο αν επαρκής αριθμός πολιτών πειστούν (α) να δουλεύουν περισσότερο ή (β) να επιτρέπουν με τις αποταμιεύσεις τους περισσότερες επενδύσεις (ώστε να γίνουμε όλοι πιο παραγωγικοί). Αν ιδιωτικοποιούσαμε το σύνολο της κοινωνικής ασφάλισης, αλλά κανείς δεν άλλαζε το πώς ζει και πώς εργάζεται, το ουσιαστικό πρόβλημα της χώρας δεν θα άλλαζε.

Συνεπώς, η κεφαλαιοποίηση αξίζει μόνο αν καταλήγει σε περισσότερη εργασία και αποταμίευση. Το επιτυγχάνει αυτό τονώνοντας κίνητρα - δηλαδή ο εργαζόμενος να πιστέψει ότι οι εισφορές του κατευθύνονται στην τσέπη του και όχι σε μαύρη τρύπα.

Όμως, για να υπάρχει αποτέλεσμα, απαιτούνται προϋποθέσεις: (α) το κίνητρο να είναι ισχυρό (β) να αντιλαμβάνεται ο εργαζόμενος γιατί τον συμφέρει να αλλάξει (γ) να είναι σε θέση να επηρεάσει το πόσο δουλεύει ή πότε συνταξιοδοτείται. (δ) να έχει προσφορές εργασίας και (ε) να μην αντισταθμίζονται οι δικές του αποφάσεις από επιλογές άλλων σε αντίθετη κατεύθυνση. Ακόμη και τότε, θα υπάρχουν άνθρωποι που ελάχιστα θα αλλάξουν ή θα απαιτήσουν χρόνο. Η προσαρμοστικότητα- η ευχέρεια αλλαγής - δεν είναι ομοιόμορφη ούτε προκύπτει αυτόματα.

Καταλήγουμε ότι η κεφαλαιοποίηση δεν είναι μαγικό ραβδάκι. Είναι μοχλός για την επίτευξη πιο σημαντικών αλλά πιο διάχυτων αλλαγών. Η επιτυχία του εγχειρήματος θα κριθεί, όχι από τα πόσα χρήματα μαζεύει, αλλά από το αν καταφέρει να συμβάλει στην αναπτυξιακή προσπάθεια. Η Έκθεση Πισσαρίδη την εντάσσει σε ένα συνολικότερο πλέγμα μεταρρυθμίσεων· αυτές πρέπει να ολοκληρωθούν ώστε να αποδίδουν ως το 2025, όταν εκτιμάται ότι θα έχει εξαντληθεί η μεταπανδημική ευφορία.

Σε σχέση με τις δημοσιευμένες προτάσεις, η σημερινή κυβερνητική εκδοχή περιορίζεται σε μικρό τμήμα της αγοράς εργασίας. Αυτό μειώνει το λογιστικό κόστος της μεταβατικής περιόδου, αναβάλλει όμως τα οφέλη για το απώτατο μέλλον. Η πολιτική ευκολία της εισαγωγής του νέου θεσμού κινδυνεύει να συμβαδίζει με τον εκμηδενισμό της αναπτυξιακής του εμβέλειας.

Αν παραμείνει το σύστημα σε αυτό το σημείο, κινδυνεύει να έχει την τύχη όμορφης πλην άχρηστης προσθήκης σε βιτρίνα. Αν όμως, αντιμετωπιστεί ως πιλοτική εφαρμογή και αν την ενστερνιστούν τα άτομα στα οποία πρώτα προσφέρεται, τότε υπάρχει ο καιρός ως το 2025 να επεκταθεί προς περισσότερους εργαζόμενους και να εμπλουτιστεί για να παίξει ουσιαστικότερο ρόλο.

Η σαφήνεια είναι εύκολη όταν επεξεργαζόμαστε εξισώσεις. Στην υλοποίηση μεταρρυθμίσεων υπεισέρχονται συμβιβασμοί, διοικητικοί περιορισμοί, νομικές αμφισβητήσεις, χρονικές υστερήσεις και πρωθύστερα. Η διάσωση μιας μεταρρύθμισης, η πλοήγηση ανάμεσα στις συμπληγάδες της υλοποίησης, απαιτεί στρατηγική σαφήνεια – να μην φεύγει το βλέμμα από τον τελικό στόχο. Αλλά απαιτεί επιπλέον και μεταρρυθμιστικό ορίζοντα.

Τα τελευταία 30 χρόνια – οπωσδήποτε από τα ασφαλιστικά της ΝΔ του 1990-92 – απλοποιείται η διαδικασία υπολογισμού και απονομής συντάξεων. Οι εκατοντάδες φορείς του 1992 είναι σήμερα ένας. Το 1990 το ΙΚΑ μόνο του διέθετε 800 τρόπους υπολογισμού των εισφορών που το 2016 έγιναν ένας (πριν αυτό πολλαπλασιαστεί το 2019). Το 1992 η απарίθμηση μόνο των νομικών βάσεων για το πώς υπολογίζεται ο χρόνος ασφάλισης γέμιζε 11 πυκνογραμμένες σελίδες. Από αυτές προέκυπτε (μετά από επίπονη στατιστική επεξεργασία) ότι ο κανόνας -αυτό που νομίζαμε ότι ίσχυε - αφορούσε το 15% των αιτήσεων, ενώ το 85% προέκυπτε από ευνοϊκότερες εξαιρέσεις. Αυτά βέβαια αναφέρονταν στο ΙΚΑ, το μόνο ταμείο που κάπως κατέγραφε τι ίσχυε και τι γινόταν· στα υπόλοιπα Ταμεία μάλλον κυριαρχούσαν τα ίδια ή χειρότερα, αλλά κανείς δεν ήξερε, διότι τίποτε δεν δινόταν στην δημοσιότητα.

Τι πέτυχαν τριάντα χρόνια απλοποίησης και ασφαλιστικών νόμων; Είχαμε νόμους μίνι και μάξι, μνημονιακούς και μη, δεξιούς και αριστερούς, προοδευτικούς και φιλελεύθερους, 'Σκούπα' και φαράσι. Όλοι όμως επαίρονταν πως ήταν «αποφασιστικοί και ρηξικέλευθοι». Το σωρευτικό αποτέλεσμα: Ένα βουνό εκκρεμών αιτήσεων συνταξιοδότησης γύρω από μια τεράστια ψηφιακή καταβόθρα.

Πώς εξηγείται το παράδοξο της επίμονης περιπλεκτικής απλοποίησης; Σε όρους 1821, οι κυβερνήσεις φαίνεται ότι κερδίζουν τις μάχες, χάνουν όμως τον κλεφτοπόλεμο. Ορίζονται καλοπροαίρετα γενικές απλουστευτικές διαδικασίες ή ακόμη και διαδικασίες απεμπλοκής. Αυτές όμως στην πράξη μένουν αδρανείς, αναιρούνται ή ακόμη επιδεινώνουν την κατάσταση. Μαθαίνουμε σήμερα ότι η συνένωση ταμείων, ακόμη και όταν μετά το 2016 συνοδεύτηκε με συνένωση διαδικασιών, περιέπλεξε περισσότερο τα πράγματα σε σύγκριση με την εποχή που το κάθε ταμείο διέθετε δικό του νόμο και δικό του τρόπο.

Το διογκούμενο βουνό αιτήσεων είναι μνημείο που δοξάζει τις γραφειοκρατικές στενώσεις. Διαρκής υπενθύμιση ότι η διάθεση περιπλοκής υπερισχύει της επιθυμίας επιτάχυνσης.

Η τροπολογία για την έκδοση συντάξεων είναι η πιο πρόσφατη προσπάθεια στρατηγικής παράκαμψης των γραφειοκρατικών στενωπών. Το κάνει αλλάζοντας τα σημεία αρνησικυρίας (τα veto points) της διαδικασίας και με αυτό τον τρόπο ανοίγει τον δρόμο για οριστική ισοπέδωση του βουνού των συντάξεων.

Θα πετύχει; Υπάρχουν, σίγουρα κίνδυνοι και ερωτηματικά: τα σημεία όπου η διαδικασία μπλοκάρει μπορεί απλώς να μετατοπιστούν μεταφέροντας το πρόβλημα κάπου αλλού. (Στις ενστάσεις; Σε οικονομικές διαφορές;) Προσθέτοντας άλλη μια στρώση (ιδιωτικής) γραφειοκρατίας δεν ελλοχεύει ο κίνδυνος η συνολική διαδικασία να επιβαρυνθεί; Πώς και βάσει ποιών κριτηρίων θα διεξάγεται ο ανταγωνισμός μεταξύ ιδιωτών διεκπεραιωτών; Πόσον καιρό θα χρειαστούν για να ολοκληρωθούν οι εκτελεστικές πράξεις που προβλέπονται; Τι θα γίνει όταν δεν υπάρχουν πια εκκρεμότητες;

Πιο σημαντικό όμως είναι ότι προσφέρει μια ευκαιρία ώστε να λυθούν επιτέλους οι εκκρεμότητες. Αυτό θα ανακουφίσει όσους περιμένουν, αλλά κυρίως θα μας επιτρέψει να ασχοληθούμε με όσα σήμερα κρύβει το βουνό - τα πραγματικά προβλήματα της ασφάλισης και συνταξιοδότησης.

Κοινωνική προστασία και ανάπτυξη: Εχθροί ή σύμμαχοι;

Επί πενήντα χρόνια Υπουργοί Οικονομικών και σταθεροποιητικά προγράμματα υπερασπίζονται δημοσιονομικά τείχη με τον δικό τους Ακάθιστο: *‘Πρώτα ανάπτυξη και μετά κοινωνική πολιτική’*. Ο ύμνος αυτός, όμως ανατρέπεται: Στο Πόρτο της Πορτογαλίας στις 8 και 9 Μαΐου στην Κοινωνική Σύνοδο της ΕΕ κυριαρχούν οι αριστεροί ψάλτες σε Ηχο Βαρύ Γ’ («Ηχος έμβατήριος, χαρμόσυνος, ως παιάνας νίκης»), άδοντες το Αναστάσιμο *«Ανάπτυξη Μέσω Κοινωνικής Πολιτικής»*.

Ο Απόστολος Παύλος στον δρόμο προς την Δαμασκό είδε το φώς το αληθινό και μεταμέλησε ειλικρινά. Μήπως θα έπρεπε όλοι να κάνουν πια το ίδιο;

Μήπως τελικά είχαν δίκιο όσοι έλεγαν ότι οι κοινωνικές δαπάνες είναι καλές- όσο περισσότερες τόσο καλύτερες; Αν βιαζόμαστε για την ανάπτυξη, δεν θα ήταν καλύτερο να αυξήσουμε αυτά που αυξάνονται ταχύτερα; Να επιστρέψουμε συντάξεις στις άγαμες θυγατέρες, να κατεβάσουμε το όριο ηλικίας εκεί που ήταν το 2009, να επαναφέρουμε όσες συντάξεις δικαστών ή της ΔΕΗ περικόπηκαν; Εξάλλου, αυτό είναι πολύ ευκολότερο από το να εκπαιδεύεις άνεργους νέους, να βρίσκεις μωρά, χώρους και προσωπικό για βρεφονηπιακούς σταθμούς ή να βρίσκεις ανθρώπους για να φροντίζουν ηλικιωμένους. Και τα μέν και τα δε είναι κοινωνική πολιτική και κοινωνικές δαπάνες. Αφού οι κοινωνικές δαπάνες είναι αναπτυξιακές, γιατί να μη δίνεις εκεί που μπορείς και ξέρεις;

Όπως στα θεολογικά, ο διάβολος είναι στις λεπτομέρειες. Δεν είναι *οποιαδήποτε* κοινωνική δαπάνη αυτή που βοηθά την ανταγωνιστικότητα, αλλά μόνο όσες βοηθούν νέους να βγούν από την ανεργία, να βρουν καλύτερες δουλειές και, αφού τις βρουν, να δουλέψουν καλύτερα και πιο ανταγωνιστικά. Τέτοιες δαπάνες έχουν τον χαρακτήρα της επένδυσης: Καταβάλεις κόστος σήμερα που αύριο επιτρέπει περισσότερη και καλύτερη παραγωγή. Τέτοιες δαπάνες βοηθούν αυτούς που δεν έχουν δουλειά να βρουν, ή όσους έχουν να βρουν καλύτερες.

Δηλαδή, κοινωνική πολιτική που προστατεύει ανθρώπους και όχι καρέκλες. Όχι μοίρασμα επιδομάτων σε τυχερούς, αλλά αναζήτηση των άτυχων προκειμένου να φτιάξουν την ζωή τους. Δυστυχώς για τον ύπνο των δικών μας υπουργών, το *ελληνικό* κοινωνικό κράτος δεν έχει αυτά τα στοιχεία. Για να τα αποκτήσουμε, πρέπει να φτιάξουμε καινούργια προγράμματα που δημιουργούν ευκαιρίες για νέους ανθρώπους, αλλά και να φροντίσουμε να υπάρχει και η ευελιξία για να μπορούν να τις αξιοποιήσουν. Οι παλιοί πελάτες και τα γνωστά προγράμματα θα δυσανεστηθούν, προκειμένου να βρεθούν νέοι δικαιούχοι και να αρχίσουν νέα προγράμματα.

Κάποιοι πολιτικοί σπεύδουν να εγκαταλείψουν το παλιό αρνητικό τροπάριο ανακράζοντας «ως λυτρωθέντες των δεινών, ευχαριστήρια». Η πίτα ολόκληρη και ο σκύλος χορτάτος. Όμως, ίσως θα έπρεπε να αναλογιστούν ότι *αυτή* η κοινωνική πολιτική είναι πιο δύσκολη και έχει περισσότερες ανατροπές από το να συνεχίσουν στα παλιά μονοπάτια.

Εργασιακά Αλματα: Σε αναζήτηση του πήχυ

Η ανακοίνωση του εργασιακού νομοσχεδίου σημαίνει το τέλος της αναμονής και την αρχή της έντονης αντιπαράθεσης. Οι εμπλεκόμενοι έχουν ήδη στοιχηθεί– λίγοι υπέρ και περισσότεροι κατά. Οι αντιδράσεις τους λίγους θα εκπλήξουν.

Πώς λοιπόν να κρίνει τον αγώνα ο καλόπιστος θεατής και βάσει ποιων κριτηρίων. Ποιος είναι ο πήχυς και πού είναι τοποθετημένος;

Τα σλόγκαν δεν βοηθούν στην κατανόηση. Όλοι επιθυμούν *‘Δύναμη στον Εργαζόμενο’*, η οποία θα αποδίδεται *‘στηρίζοντας τους εργαζόμενους’*, μέσω *‘απάντησης στα σύγχρονα προβλήματα’*, και διασφαλίζοντας, βεβαίως την *‘διαφάνεια στον συνδικαλισμό’*. Το ότι αυτοί ακριβώς είναι οι τίτλοι του νομοσχεδίου, (όπως και προκατόχων του) δεν μεταφράζεται σε σύμπτωση.

Όταν η συζήτηση εστιάζει στα συγκεκριμένα, αυτό γρήγορα θα εξελιχθεί σε ανταλλαγή τεχνικών επιχειρημάτων και νομικών λεπτομερειών. Την ίδια ρύθμιση, οι μεν θα χαρακτηρίζουν κοινωνική ασπίδα, ενώ οι δε θα την βλέπουν μόνο σαν νεοφιλελεύθερη καταδυνάστευση.

Πριν χαθούμε στις λεπτομέρειες, πρέπει να αναρωτηθούμε ποιο είναι το άθλημα – τι επιδιώκουμε – και πού βάζουμε τον πήχυ – ως πότε και πόσο;

Τα επιχειρήματα για μια ουσιαστική παρέμβαση στα εργασιακά είναι αρνητικά – τι θέλουμε να αποφύγουμε – και θετικά – τι θα θέλαμε να πετύχουμε.

Πρώτον: Τα αρνητικά. Θέλουμε να μην επαναληφθεί η δεκαετία του 2000 –ανάπτυξη χωρίς θέσεις εργασίας, Jobless Growth. Τότε – μεταξύ 1998 και 2007 - είχαμε ψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης, χωρίς όμως να δημιουργούνται θέσεις εργασίας. Η ανεργία και η υποαπασχόληση χαρακτήριζε δύο κατηγορίες του πληθυσμού, τους νέους και τις γυναίκες. Οσοι είχαν ήδη δουλειά – ‘οι εντός των τειχών’ – ευημερούσαν, ενώ οι ‘εκτός’ περίμεναν. Η εμμονή σε σύστημα LIFO (Last in First out) καταδίκασε τους ίδιους ανθρώπους όταν ήλθε η κρίση. Αν έχουμε μάθει κάτι, πρέπει να απαντηθούν και τα θέματα όσων δεν έχουν δουλειά ή αισθάνονται εγκλωβισμένοι σε εργασίες κάτω από τις δυνατότητές τους.

Δεύτερον: Τα θετικά. Πρέπει να λάβουμε έγκαιρα μέτρα ώστε η επανεκκίνηση μετά την πανδημία να μην ατονήσει μετά τα πρώτα της βήματα. Σε αντίθεση με χώρες που μπορούν να ποντάρουν σε τεχνολογική υπεροχή που προκύπτει από εγκατεστημένες βιομηχανίες, η Ελλάδα πρέπει να χτίσει την μεταπανδημική πορεία της χρησιμοποιώντας άυλα πλεονεκτήματα – την δημιουργικότητα και επιχειρηματικότητα των ανθρώπων της. Πρέπει να αξιοποιήσει αυτούς που έχει και να προσελκύσει όσους έφυγαν από το 2010.

Σε μια παγκόσμια οικονομία που όλες οι χώρες θα αναπτύσσονται ταυτόχρονα, αυτός που θα αντιδράσει πρώτος θα κατακτήσει μόνιμο πλεονέκτημα. Όλες σχεδόν οι οικονομίες θα παίζουν το παιχνίδι ‘δημιουργικής καταστροφής’ του Σούμπετερ, αφού πλήθος επιχειρήσεων και δραστηριοτήτων έχουν κλείσει λόγω της πανδημίας, πολλές οριστικά. Τους πρώτους λίγους μήνες κρίνεται η ανασύνταξη των παραγωγικών δυνατοτήτων με την ανακατανομή εργατικών δυνατοτήτων σε νέες κατευθύνσεις. Αυτό συνεπάγεται μια μεγάλη ευκαιρία, αφού ξαναμοιράζεται η διεθνής τράπουλα. Στην κούρσα αυτή θα κερδίσουν όσοι επιδεικνύουν εφευρετικότητα και ευελιξία, αλλά και όσοι δεν φοβούνται το ρίσκο.

Άρα ο πήχης στα εργασιακά είναι διπλός: Ένα σύστημα που, επιτέλους, ακούει και όσους δεν έχουν δουλειά. Ένα σύστημα που μπορεί να απελευθερώσει δυνάμεις για την ανάκαμψη.

Προβολές συντάξεων: Θρίαμβος της Ελπίδας επί της Εμπειρίας;

Τρία ασφαλιστικά τσεκ απ

Ένα ασφαλιστικό σύστημα, από μια ηλικία και μετά, απαιτεί τακτικά τσεκ-απ βιωσιμότητας. Αξιολογείται η δυνατότητα να εκπληρώνει τις υποσχέσεις που έδωσε και δίνει. Σε αντίθεση με ιδιωτικά συστήματα, όπου το ύψος των αποθεματικών δίνει άμεση εικόνα, η ανθεκτικότητα των κρατικών συστημάτων είναι πιο δύσκολο να αξιολογηθεί και απαιτεί να δούμε πόσο μεγάλο βάρος δημιουργεί σε όλους τους υπόλοιπους. Η υγεία του κρατικού συστήματος δεν εξαρτάται μόνο από την σημερινή του εικόνα, αλλά και τις προοπτικές του καθώς ωριμάζουν οι υποσχέσεις που μοιράζει.

Στην ΕΕ το τακτικό τσεκ-απ το κάνει κάθε τρία χρόνια, από το 2004 και μετά, μια ομάδα που έχουν ορίσει τα Κράτη Μέλη, η Ομάδα Εργασίας για την Γήρανση (Ageing Working Group, AWG). Κάθε χώρα καταθέτει προβλέψεις με δική της μεθοδολογία για τα επόμενα 50 χρόνια με βάση συμβατές υποθέσεις για τον πληθυσμό, την μεταβολή του ΑΕΠ, τα επιτόκια κοκ. Οι προβολές αυτές συζητούνται στο AWG και μετά δημοσιεύονται αναλυτικά σε έκθεση που καλύπτει το σύνολο της ΕΕ. Η τελευταία έκθεση δημοσιεύτηκε πριν λίγες μέρες, ενώ προηγούμενες είχαν δημοσιευτεί το 2015 και 2018.

Η σύγκριση των εκθέσεων μεταξύ τους μεταφέρει εικόνα της επίσημης άποψης για το πώς αναμένεται να εξελιχθούν κρίσιμα μεγέθη –τα ελλείμματα, το ύψος συντάξεων κοκ. Αυτά αποτυπώνουν τον τρόπο που υπεισέρχονται εξωγενείς προκλήσεις όπως το δημογραφικό, η χαμηλή μετανάστευση, η ανάπτυξη αλλά και πώς το ίδιο το ασφαλιστικό σύστημα αντιδρά σε οικονομικές και κοινωνικές αλλαγές. Η σύγκριση μεταξύ δύο γενεών προβολών, δύο ‘γύρων προβολών’, αποτυπώνει μια ‘ακτινογραφία’ της εμβέλειας των ασφαλιστικών αλλαγών.

Τα τελευταία χρόνια υπήρξε καταιγισμός αλλαγών. Οι προβολές του 2015 περιλαμβάνουν τον Νόμο Λοβέρδου και τις περικοπές συντάξεων. Του 2018 περιείχαν τον Νόμο Κατρούγκαλου, αλλά και όλες τις αλλαγές του τρίτου Μνημονίου, όπως την περικοπή της προσωπικής διαφοράς. Η τελευταία προβολή του 2021, θα πρέπει να αποτυπώνει ασφαλιστικές υπαναχωρήσεις (κατάργηση προσωπικής διαφοράς, αλλαγές στις εισφορές, συντάξεις χρειάς), αλλά και κάποιες μακροοικονομικές αλλαγές που φέρνει η πανδημία.

Τι λένε τα στοιχεία των προβολών;

Ο πίνακας συμπληρώνει με στοιχεία του 2021 πίνακα σε βιβλίο του 2018 (Νεκτάριος, Τήνιος, Συμεωνίδης, *Συντάξεις για Νέους, Εκδόσεις Παπαζήση*, σελ 184-7). Παραθέτει τα μεγέθη όπως αναμενόταν το 2015, το 2018 και τέλος το 2021. Η τελευταία προβολή, όπως και οι προηγούμενες, αξιοποιεί στοιχεία συντάξεων και εισφορών με αναφορά δύο χρόνια πριν (Δεκεμβρίου 2018) και το θεσμικό πλαίσιο του προηγούμενου έτους (Δεκεμβρίου 2020). Περιλαμβάνει, δηλαδή, όλες τις υπαναχωρήσεις από το τρίτο μνημόνιο και μετά, αλλά αποκλείει σχεδιαζόμενες αλλαγές στις επικουρικές. Το σύνολο των τριών προβολών συμπυκνώνει την εμπειρία δέκα θυελλωδών ετών.

Τι λένε λοιπόν οι συγκρίσεις στον Πίνακα;

- Ως προς την συνολική ανάπτυξη του ΑΕΠ, η πραγματικότητα (ακόμη και χωρίς την πανδημία) είναι αρχικά χειρότερη από ότι αναμενόταν. Παρά ταύτα, η όποια υστέρηση ανακτάται μετά το 2030 και η κατάσταση καταλήγει σημαντικά ευνοϊκότερη το 2060.
- Ο αριθμός των ασφαλισμένων περιπλέκει την εικόνα. Εμφανίζεται ήδη το 2018 κατά 350 χιλιάδες υψηλότερος, παρά τις τάσεις μετανάστευσης και ανεργίας. Πρόκειται για μια βελτίωση που επιταχύνεται περαιτέρω μετά. Σε σχέση με το 2015 η Ελλάδα έχει μισό εκατομμύριο περισσότερους εργαζόμενους, άγνωστο από πού.

- Οι συνταξιούχοι, αντιθέτως είναι ελαφρώς λιγότεροι από ότι περιμέναμε το 2018, και η αύξηση φαίνεται να συγκρατείται. Όλες οι προβολές συμφωνούν ότι η μεγάλη επιδείνωση είναι μεταξύ 2030 και 2040. Σημειώνεται ότι στα στοιχεία αυτά συμπεριλαμβάνεται προβλεπόμενη αύξηση του ορίου ηλικίας από τα 67 στα 72 έτη.
- Οι εισφορές, από την άλλη πλευρά, εξελίσσονται πολύ πιο δυναμικά το 2018 και ακόμη περισσότερο το 2021 – κυρίως ως το 2030 και παρά την μείωση των ασφαλισμένων και το χαμηλότερο ΑΕΠ. Κατά κεφαλή εργαζομένου οι εισφορές αυξάνονται συνεχώς.
- Οι συντάξεις ως ποσοστό του ΑΕΠ εμφανίζουν μια όλως παράδοξη πορεία. Το 2016 είναι υψηλότερες από το αναμενόμενο, ενώ εμφάνιζαν, ταχύτατη πτώση ως το 2020 (κατά σχεδόν 4 μονάδες του ΑΕΠ ή 24%), η οποία όμως αναστρέφεται πλήρως. Μετά από το 2020 ακολουθούν την πτωτική πορεία, αλλά λίγο πιο συγκρατημένα. Αποτέλεσμα είναι το 2060 να υπολείπεται σημαντικά του 2020: Με περισσότερους συνταξιούχους αυτό σημαίνει ότι αναμένεται σημαντική πτώση των συντάξεων κατά κεφαλή.
- Τα ελλείμματα (η διαφορά δαπανών και εισφορών) κατακρημνίζονται στο μισό της αρχικής τιμής του 2016, και διατηρούνται στο ίδιο επίπεδο ως το 2050, οπότε αρχίζουν να μειώνονται. Σημειωτέον ότι ακόμη και το 2060 το Κράτος θα πρέπει να συμμετέχει στη δαπάνη συντάξεων κατά το ένα τρίτο.

Ερμηνεία: Ξεμπερδέψαμε;

Ο ΣΥΡΙΖΑ το 2018 και η ΝΔ το 2021 ερμήνευσαν τα (διαφορετικά) αποτελέσματα με τον ίδιο τρόπο: «Το σύστημα είναι βιώσιμο. Μπορούμε να ασχοληθούμε με επιμέρους βελτιώσεις και την δικαίωση αιτημάτων». Συγκρίνοντας τις δύο τελευταίες έρευνες, φαίνεται ότι η υπαναχώρηση στην προσωπική διαφορά, στις συντάξεις χηρείας, στις εισφορές, τα αναδρομικά των συντάξεων όχι μόνο δεν επιδεινώνουν την κατάσταση, αλλά ίσως και να την βελτιώνουν, αφού τα ελλείμματα είναι μικρότερα και οι συντάξεις καλύτερες.

Δηλαδή, η πρόσθεση αρνητικών αριθμών μας οδηγεί σε θετικό αποτέλεσμα Δεν είναι, βεβαίως, πρώτη φορά που θαύμα σώζει την πατρίδα. Στην αναμέτρηση της ελπίδας (οι μελλοντικές προβολές) με την πραγματικότητα (τι γίνεται σήμερα), κερδίζει, φαίνεται η ελπίδα. Ο λόγος είναι απλός και βρίσκεται στο παράδοξο της Εκθεσης του AWG, τουλάχιστον όσον αφορά την Ελλάδα. Μας προσφέρονται άφθονα στοιχεία για το μέλλον, ως το 2070. Δεν μας προσφέρεται τίποτε για το παρελθόν: Η Εκθεση δεν αναφέρει πουθενά απολογιστικά στοιχεία για την Ελλάδα. Στοιχεία για τις συντάξεις ως % του ΑΕΠ στην Eurostat σταματούν το 2017. Ακόμη και έτσι, στις ελληνικές προβολές κανείς δεν είναι σε θέση να απαντήσει πού (και αν) καταγράφονται θέματα όπως οι εκκρεμείς αιτήσεις συντάξεων – οι οποίες από μόνες τους αρκούν να φέρουν τον αριθμό συνταξιούχων εκεί όπου αναμένεται να είναι το 2040.

Στην Ελληνική πολιτική, χωρίς καπνό, δεν υπάρχει φωτιά, άρα δεν απαιτείται και πυρόσβεση. Ομοίως, αν θέλεις να αποφύγεις την θεραπεία μπορείς πάντα να πειράξεις το θερμόμετρο.

Σύγκριση Προβολών Ειδικής Ομάδας Γήρανσης της ΕΕ: 2015, 2018 και 2021							
	Γύρος Προβολών	2016	2020 / 2019	2030	2040	2050	2060
ΑΕΠ (δισ ευρώ)	2015	188	203	268	389	525	709
	2018	176	200	259	337	456	622
	2021	-	187	238	335	481	682
	Διαφορά 18/21 (%)		-6,5%	-8,1%	-0,6%	5,5%	9,6%
Αριθμός ασφαλισμένων (χιλ.)	2015	4.188	4.504	4.847	4.894	4.515	4.175
	2018	4.519	4.834	4.906	4.628	4.303	4.031
	2021	-	4.843	5.071	4.941	4.714	4.540
	Διαφορά 18/21 (%)		0,2%	3,4%	6,8%	9,6%	12,6%
Αριθμός συνταξιούχων (χιλ.)	2015	2.633	2.568	2.459	2.602	2.736	2.708
	2018	2.619	2.615	2.609	2.901	2.975	2.800
	2021	-	2.506	2.562	2.867	3.036	2.834
	Διαφορά 18/21 (%)		-4,2%	-1,8%	-1,2%	2,1%	1,2%
Εισφορές Εργαζομένου και εργοδότη (Ποσοστά ΑΕΠ)	2015	7	7,1	7,1	7,1	7,3	7,4
	2018	6,9	7,1	7,5	7,6	7,5	7,5
	2021	-	7,9	8,2	8,2	8,1	8,2
	Διαφορά 18/21 (%)		11,3%	9,3%	7,9%	8,0%	9,3%
Συντάξεις +ΕΚΑΣ	2015	16,1	15,5	14,4	14,1	14,4	
	2018	17,3	13,4	12	12,9	12,5	11,5
	2021	-	15,7	13,8	14	13,6	12
	Διαφορά 18/21 (%)		17,2%	15,0%	8,5%	8,8%	4,3%
Κρατική επιχορήγηση (συντάξεις-εισφορές) (Ποσοστά ΑΕΠ)	2015	9.1	8,4	7.3	7	7.1	6,9
	2018	10.4	6,3	4,5	5,3	5,0	4,0
	2021	-	5,5	5,1	5,1	4,7	3,8
	Διαφορά 18/21 (%)		-12,7%	13,3%	-3,8%	-6,0%	-5,0%

Πηγή: Εκθέσεις Ageing Working Group, 2015, 2018, 2021

Πόσο βάσιμη είναι η σύγκριση των κινητοποιήσεων εναντίον των νέων ρυθμίσεων για τις εργασιακές σχέσεις με τις αντίστοιχες εναντίον των ρυθμίσεων για το ασφαλιστικό του 2000;

Οι διαμαρτυρόμενοι το 2000, στο ασφαλιστικό Γιαννίτση, είχαν πολιτική στόχευση άσχετη με το αν οι συγκεκριμένες προτάσεις έδιναν λύση. Στο μυαλό τους δέσποζε ένας φαντασιακός αντίπαλος με μικρή σχέση με το αντικείμενο της διαμαρτυρίας. Τώρα, στο εργασιακό Χατζηδάκη ο φαντασιακός αντίπαλος είναι ο ίδιος – ο υποτιθέμενος νεοφιλευθερισμός – η δε σχέση της διαμαρτυρίας με την πραγματικότητα εξίσου ασθενής. Και στις δύο περιπτώσεις η προβαλλόμενη διαφωνία δεν ήταν παρά πρόσχημα για να πετύχει η κινητοποίηση. Στην περίπτωση Γιαννίτση η κινητοποίηση πέτυχε και ξέρουμε όλοι τι ακολούθησε...

Αν κάποιος παρακολουθεί τις εφημερίδες, θα διαπιστώσει ότι πολύ συχνά, αν όχι καθημερινά, έχουν μια είδηση για αναδρομικά ή πλασματικά χρόνια. Έχουν βελτιωθεί τόσο τα οικονομικά του συστήματος;

Πολλοί – και από τα δύο κόμματα – θα ήθελαν να πιστέψουν ότι ξεμπερδέψαμε με το ασφαλιστικό και ότι άρα μπορούμε ξανά να ξοδεύουμε. Δεν υπάρχει πιο απελευθερωτικό πράγμα για πολιτικούς από το να μοιράζουν παροχές, και να το κάνουν μάλιστα χωρίς ενοχές. Όμως, το σύστημα δεν έχει περισσότερα λεφτά, το αντίθετο μάλιστα. Αυτό που έχει γίνει είναι ότι η πανδημία έχει παραδώσει απλόχερα δικαιολογία και άλλοθι για την δαπάνη πακτωλών. Και ενώ κάποιες δράσεις πρέπει να γίνουν για να αποτρέψουν τα χειρότερα της πανδημίας, αυτό δεν σημαίνει ότι κάθε δαπάνη είναι καλή: Άλλο να δίνεις χρήματα για να επιζήσουν επιχειρήσεις ή για συστήματα εξ αποστάσεως εργασίας και άλλο να χορηγείς επιπλέον προνόμια σε ψηφοφόρους.

Επίσης πολύ μεγάλη συζήτηση γίνεται για τις καθυστερήσεις στην απονομή των συντάξεων. Το περιεχόμενο της σύνταξης είναι βέβαιο;

Η μεγάλη αβεβαιότητα – το περιεχόμενο της σύνταξης – εστιάζεται μεταξύ των νέων εργαζόμενων, οι οποίοι αμφιβάλλουν αν θα πάρουν έστω και μικρό τμήμα των όσων παίρνουν οι παππούδες τους. Τώρα, το ότι και οι παππούδες μπορεί να περιμένουν τέσσερα χρόνια για να μάθουν τι θα πάρουν, απλώς εμπεδώνει την πεποίθηση στους νέους ότι ‘το πουκάμισο είναι αδειανό’ και ότι λίγη διαφορά υπάρχει μεταξύ της εισφοράς κοινωνικής ασφάλισης και ενός φόρου στα τσιγάρα. Είναι μια πτυχή της πρόκλησης που πρέπει να κερδίσει η κοινωνική πολιτική – να κερδίσει ξανά την εμπιστοσύνη των ασφαλισμένων. Να πιστέψουν δηλαδή ότι το όλο σύστημα δεν είναι μια απάτη – ένα αεροπλανάκι – που στήθηκε από γενιές των τυχερών για να πληρώνουν οι νέοι.

Συμμερίζετε την εκτίμηση ότι οι συνταξείς έχουν φτάσει στο 16% του ΑΕΠ;

Κανείς δεν ξέρει. Τελευταία στοιχεία που είχα δει ήταν 18% και μάλιστα κανείς δεν μπορούσε να πεί αν περιλάμβανε αυτό τις εκκρεμείς αιτήσεις για συντάξεις ή όχι. Οι τελευταίες προβολές συντάξεων για τις οποίες περηφανεύονται τόσο η κυβέρνηση όσο και αντιπολίτευση, έχουν πλήθος πληροφοριών για το τι περιμένουν από το 2022 ως το 2070, αλλά τίποτε για το έτος βάσης, το 2019. Η έντεχνη καλλιέργεια ομίχλης για το πού βρισκόμαστε – με την ανυπαρξία στοιχείων ή δημοσίευση αντιφατικών εκτιμήσεων – ‘βολεύει’, επειδή επιτρέπει τον ‘τετραγωνισμό του κύκλου’: Ένα πιθανότατα χρεοκοπημένο

σύστημα μπορεί να συμπεριφέρεται σαν να έχει χρήματα, και να ικανοποιεί κάθε αίτημα – στέλνοντας βέβαια τον λογαριασμό στο μέλλον.

Πόση ανάσα στο ασφαλιστικό θα δώσουν οι νέες ρυθμίσεις για την επικουρική ασφάλιση;

Από μόνες τους καμιά. Αναφέρονται σε ένα μικρό τμήμα της συνολικής σύνταξης για ένα πολύ μικρό τμήμα του πληθυσμού. Αφορούν λιγότερο από 25% της σύνταξης για μόνο τους νέους εργαζόμενους, μια ομάδα που επιδεικνύει μηδενικό ενδιαφέρον για τις συντάξεις. Όμως, αν καταφέρει το νέο σύστημα να πείσει τους νέους όταν εφαρμοστεί, τότε θα επιτρέψει την γενίκευση των νέων ρυθμίσεων σε ευρύτερο κοινό. Κυρίως όμως θα ενθαρρύνει και την επανεξέταση του πώς λειτουργεί το συνολικό σύστημα – κύρια και επικουρική μαζί – και το πώς αυτό υπονομεύει την ανάπτυξη.

Θυμίζω το κεντρικό ερώτημα που αντιμετωπίζει η κοινωνία μας: αφού θα ζούμε όλοι περισσότερο, ποιος θα πληρώνει τις συντάξεις μας; Η σκέψη αυτή θέτει και το ύψος του πήχυ που πρέπει να περάσουμε: πρέπει να κάνουμε όσο και ότι χρειάζεται για να λυθεί το πρόβλημα που υπάρχει και όχι αυτό που μας βολεύει. Για να τα καταφέρουμε στο μεγάλο θέμα, πρέπει να συνειδητοποιήσουμε ότι ο τρόπος που λειτουργεί το συνολικό σύστημα εμποδίζει την ανταγωνιστικότητα και τον παραγωγικό ιστό. Για να μπορούν λιγότεροι νέοι άνθρωποι να χρηματοδοτούν περισσότερες συντάξεις, πρέπει να υπάρξει περισσότερη εργασία και περισσότερη αποταμίευση. Το νέο σύστημα επικουρικής που ελπίζουμε να υλοποιηθεί, θα βοηθήσει γιατί δίνει κίνητρα και για τα δύο. Θα είναι, όμως, αρκετά;

Μπορεί το αίτημα για διαγραφή των οφειλών που δημιουργήθηκαν στην πανδημία να αγγίξει τις οφειλές στα ασφαλιστικά ταμεία;

Αν διαγραφούν οι οφειλές στα ασφαλιστικά ταμεία και δεν διαγραφούν οι υποχρεώσεις τους, τα βάρη αυτά δεν εξαφανίζονται - απλώς θα τα επωμιστούν κάποιοι άλλοι. Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι είμαστε σε ένα κλειστό κύκλωμα – αν δεν πληρώσει κάποιος, θα πληρώσει άλλος. Η μόνη ουσιαστική ελάφρυνση θα ήταν να σταματήσουμε να δημιουργούμε νέα βάρη.

Ποια είναι τα αναγκαία μέτρα για τη βιωσιμότητα του ασφαλιστικού συστήματος;

Η βιωσιμότητα του ασφαλιστικού συστήματος δεν είναι κάτι που εξετάζεται με το υποδεκάμετρο ή υπολογίζεται με το καντάρι. Κάθε παροχή και κάθε σύστημα είναι βιώσιμο αν η κοινωνία συμφωνεί ότι το θέλει και δέχεται να το πληρώσει. Αν η κοινωνία ομονοεί ότι πρέπει να πληρωθεί ένα ποσό, αυτό θα πληρωθεί.

Το πρόβλημα δημιουργείται όταν οι μεταβιβάσεις προς την μεγαλύτερη γενιά αρχίζουν να δημιουργούν δυσλειτουργίες στην παραγωγή ή όταν κάποιοι καλούνται να πληρώσουν για παροχές που οι ίδιοι δεν θα δουν ούτε στον ύπνο τους. Αρα για να κρίνουμε την βιωσιμότητα πρέπει να εξετάσουμε αν οι υψηλές εισφορές και φορολογικές επιβαρύνσεις που πληρώνουν όσοι δουλεύουν είναι κάτι που αποδέχονται και είναι διατεθειμένοι να πληρώσουν, ιδίως όταν συνειδητοποιήσουν ότι οι ίδιοι θα δικαιούνται πολύ λιγότερα.

Πρέπει δηλαδή, να σκεφτούμε ποιες είναι οι δυσκολίες στην παραγωγή που θα δεχτούμε προκειμένου να τηρήσουμε τα υπεσχημένα στους μεγαλύτερους. Είναι γεγονός ότι σήμερα πληρώνουμε στην Ελλάδα το μεγαλύτερο ποσοστό του ΑΕΠ σε συντάξεις στην ΕΕ, πιθανώς

και στον κόσμο. Το κόστος αυτής της γενναιοδωρίας φαίνεται στα εμπόδια στην ανταγωνιστικότητα και στις δυσκολίες της παραγωγής.

Πώς εξασφαλίζεται η βιωσιμότητα; Με δύο τρόπους μόνο: με περισσότερη δουλειά και αποταμίευση. Εύκολο να το πεις, δύσκολο να το κάνεις.

Όμως οι προβολές της ΕΕ δείχνουν ότι το βάρος των συντάξεων μειώνεται.

Οι προβολές που έδωσε στην δημοσιότητα η ΕΕ μας πληροφορούν ότι οι αρχές της Ελλάδας θεωρούν ότι το πρόβλημα αφορά το παρελθόν, με την έννοια ότι αυτά που ήταν να γίνουν για να προετοιμαστούμε για την γήρανση, έχουν γίνει ήδη. Στα στοιχεία που δόθηκαν στην δημοσιότητα φαίνεται ότι τα επόμενα χρόνια οι νέες συντάξεις θα είναι όλο και μικρότερες, τα όρια ηλικίας θα επηρεάζουν πολύ περισσότερους ασφαλισμένους, ενώ επιπλέον παροχές (όπως 13^η σύνταξη) δεν θα υπάρξουν ποτέ. Κύριο ρόλο θα παίζει και η σύνδεση των ορίων ηλικίας με τη μακροβιότητα: Η μελέτη θεωρεί ότι το σημερινό όριο των 67 για σύνταξη θα ανεβεί σταδιακά στα 72 – δηλαδή θα δουλεύουμε περισσότερο και θα εισπράττουμε την σύνταξη για λιγότερα χρόνια.

Το ανησυχητικό είναι ότι όλα αυτά αφορούν το μέλλον. Δυστυχώς, όποτε χρειάστηκε να υλοποιηθούν περιοριστικά μέτρα που επικαλούνταν οι μελέτες – όπως η κατάργηση της προσωπικής διαφοράς, οι συντάξεις χηρείας, οι εισφορές – αυτά αναίρεθηκαν ή αναβλήθηκαν. Ο κίνδυνος είναι μήπως η βιωσιμότητα επιτεύχθηκε στα χαρτιά και θα αναιρεθεί στην πράξη – όταν θα είναι όμως αργά για να υπάρξει αντίδραση.

Η συνεννόηση των κομμάτων για μια τέτοια ασφαλιστική μεταρρύθμιση με τομές είναι προφανής και πολιτικά αναγκαία. Πιθανή είναι;

Μα, τα κόμματα ομονοούν ήδη ως προς την ερμηνεία της βιωσιμότητας και το επιθυμητό των επιπλέον παροχών: τα επιδόματα στις συντάξεις, τις συντάξεις χηρείας, τα αναδρομικά κοκ. Συμφωνούν ότι έχουν ληφθεί περισσότερα μέτρα από αυτά που χρειάζονται και έτσι υπάρχει η δυνατότητα για γενναιοδωρία. Αυτό το έχουν υποστηρίξει έμπρακτα και η ΝΔ και ο ΣΥΡΙΖΑ- άρα ένα είδος 'συναίνεσης' υπάρχει ήδη.

Εκεί που δεν υφίσταται συμφωνία είναι στο τι πρέπει να γίνει για να μειωθεί η επιβάρυνση της συνολικής οικονομίας από την γενναιοδωρία των συντάξεων. Είναι ένα θέμα γνωστό στα κόμματα, τα οποία ομονοούν, δυστυχώς, να μην το ανοίξουν. Για αυτό και περίμεναν την εποχή των Μνημονίων την τρόικα να φέρει αυτά τα μέτρα που εκείνα είχαν αναβάλει. Φοβάμαι ότι αυτό η νοοτροπία παραμένει – και μετά το σοκ των Μνημονίων.

Ιδεολογία και πραγματικότητα: Συντάξεις 2021

Οι συντάξεις είναι το σκληρότερο χαρτοφυλάκιο. Ο λόγος είναι το χάσμα μεταξύ ιδεολογίας των λόγων και πραγματικότητας της ζωής. Οι πανηγυρικοί, οι υψιπετείς στόχοι που αναφέρουν οι κοινωνικοί εταίροι και ανθολογούν οι ομιλίες στην Βουλή, αναφέρονται στην κοινωνική αλληλεγγύη, στις συντάξεις σαν το τσιμέντο που δένει την κοινωνική συνοχή. Η καθημερινή πραγματικότητα είναι: Ουρές, ταλαιπωρία, υψηλές εισφορές, τσαλαπατημένες υποσχέσεις, περικοπές.

Θυμίζει λίγο τον υπόρρητο καγχασμό των μαθητών στις εθνικές γιορτές. Ο γυμνασιάρχης άδει: *‘Τι είναι η πατρίδα μας; Μην είναι τα άσπαρτα ψηλά βουνά; ... Όλα πατρίδα μας...’*. Οι μαθητές όμως ακούνε: *«Τι είναι οι συντάξεις μας; Μην είναι ο ΕΦΚΑ με τις πολλές ουρές; Μην είναι οι πανύψηλες οι εισφορές; Οι επανειλημμένες περικοπές;... Μόνα αυτά, συντάξεις μας...»*

Η χασμωδία είναι χειρότερη για τους νέους. Για αυτούς το σύστημα συντάξεων δεν προσφέρει παρά το ‘δικαίωμα’ να πληρώνουν 26 ευρώ κιόλας από τα πρώτα εκατό της πρώτης τους δουλειάς (αν δεν θέλουν τον ελεγκτή να χτυπήσει την πόρτα τους). Σε αντάλλαγμα αποκτούν (αν κανείς ενδιαφερθεί), την δυνατότητα να εισπράξουν σύνταξη άγνωστου ύψους (αλλά πάντως πάνω από €360), το ... 2064 το νωρίτερο, όταν ο 20 χρονος θα έχει γίνει 62), αλλά μόνο αν δεν έχουν μεσολαβήσει ασφαλιστικοί νόμοι σαν αυτούς που περνάνε τακτικά από το 1990. Από τη σκοπιά του νέου, ο ΕΦΚΑ είναι το τμήμα του κράτους που του αφαιρεί τα περισσότερα, τον ταλαιπωρεί συχνότερα και τον κοροϊδεύει αναιδέστερα. Διότι, πώς αλλιώς να αξιολογεί υποθετικές και αμφισβητήσιμες υποσχέσεις για μια περίοδο που γι αυτόν είναι σαν να μην υπάρχει;

Θεωρίες για το δημογραφικό και την γήρανση δεν πιάνουν τόπο – κυρίως αφού περισώζουν τα δικαιώματα κάποιων, φορτώνοντας περισσότερα βάρη πάλι στους νέους. Απευθύνονται δηλαδή σε άλλο ακροατήριο.

Υπάρχει, λοιπόν, λύση;

Υπάρχει – αν βλέπαμε το πρόβλημα ‘ανάποδα’: αν αρχίσουμε από τους νέους και σκεφτούμε με ποιον τρόπο να τους κερδίσουμε. Τα λεφτά (ή τουλάχιστον κάποια από αυτά) που δίνουν να φαίνονται ότι είναι δικά τους – να είναι κατοχυρωμένο το όνομά τους δίπλα στα ποσά που τους αφαιρέθηκαν. Να βλέπουν τα λεφτά αυτά να μεγαλώνουν τουλάχιστον όσο το δικό τους εισόδημα. Να μπορούν να τα κατευθύνουν, όπως και άλλοι επενδυτές, εκεί που νομίζουν ότι θα πιάσουν τόπο. Αν πάνε να δουλέψουν στο εξωτερικό, να μπορούν να συντηρούν το κομπόδεμά τους, (ή ακόμη να το πάρουν μαζί τους – δικό τους είναι). Και πάνω απ’ όλα, να αισθάνονται ως πολίτες με δικαιώματα και όχι ως γραφειοκρατικές μονάδες. Σαν κάτι διαφορετικό από τους γονείς τους.

Η σημερινή προσέγγιση του Υπουργείου Εργασίας, στοχευμένη μόνο στους νέους, και ελεύθερη από τα βαρίδια του ΕΦΚΑ, θα μπορούσε να έβρισκε την άκρη του νήματος. Να πείσει τους νέους ότι το δικό τους, καινούργιο, σύστημα προσφέρει – σε εκείνους και μόνο σε εκείνους -κάτι ουσιαστικό. Μια νέα καταξίωση, ειδικά για τους νέους, είναι η καλύτερη ελπίδα ανανέωσης για τις συντάξεις και για όλους μας.

Το νέο ταμείο και ο ασφαλιστικός λαβύρινθος

Στο Σαββατοκύριακο που έρχεται, κάποιοι μαζί με το Freedom Pass θα πάρουν μαζί τους και (άλλο ένα) ασφαλιστικό νομοσχέδιο – ‘Αφιερωμένο εξαιρετικά’. Το δώρο θα ανοίξει την πρωτοχρονιά του 2022, όταν πια η σημερινή φασαρία στη Βουλή και οι εκατέρωθεν μεγαλοστομίες θα είναι μακρινή ανάμνηση. Τότε είναι σίγουρο ότι δεν θα έχει γκρεμίσει τίποτε, οι επίγονοι του Πινοσέτ δεν θα εποικίζουν τα καμένα, τα προβλήματα της γήρανσης και του δημογραφικού δεν θα έχουν βελτιωθεί, αλλά ούτε και ο προϋπολογισμός θα στενάζει λιγότερο.

Στην χώρα που ανθίζουν και πολλαπλασιάζονται οι ασφαλιστικοί νόμοι, υπάρχει πιθανότητα να ξεχωρίσει αυτός από το πλήθος;

Ο νόμος αυτός δεν είναι προϊόν πολιτικής πίεσης. Αυτοί που πιέζουν για ασφαλιστικές αλλαγές – οι συντεχνίες και ειδικές κατηγορίες που ψάχνουν μια εξαίρεση ή ‘μια διαταξούλα’ δεν τον ζήτησαν και μάλλον δεν τον ήθελαν. Είναι σε λογική τελείως ξένη με το ισχύον πρότυπο της κοινωνικής ασφάλισης – περιπτωσιολογία, κατακερματισμός, επιδότηση. Δεν διορθώνει κάποια στραβή παλαιότερου νόμου, αλλά ούτε και απαντά σε δίκαια αιτήματα αναξιοπαθούντων.

Ο νόμος είναι, δηλαδή, εκτός κλίματος. Οι αντίπαλοί του τον θεωρούν επίσης εκτός τόπου και χρόνου – μια επικίνδυνη ξενόφερτη μόδα.

Και εκεί ακριβώς θα διεκδικήσει την επιτυχία του. Να αποδείξει ότι δεν μοιάζει σε τίποτε με αυτό που αποκαλούμε κοινωνική ασφάλιση σήμερα.

Όταν αναφέρονται τα αρχικά ΙΚΑ, ή τώρα πια ΕΦΚΑ, η εικόνα που έρχεται στο μυαλό είναι ταιριασμένη, ουρές, αδιαφάνεια, επιλεκτικότητα. Ακόμη και αν η εικόνα αυτή εν πολλοίς αδικεί την πραγματικότητα αλλά και τις προσπάθειες (τμήματος) του προσωπικού και (κάποιων) ηγεσιών, αυτή έχει εμπεδωθεί στην συνείδηση των μεγαλύτερων σε ηλικία Ελλήνων – και αυτήν μεταδίδουν στα παιδιά τους: Μια μαύρη τρύπα που ρουφά λεφτά.

Το νέο επικουρικό ταμείο αρχίζει με προίκα αυτή την αρνητική εικόνα. Το στοίχημα για το Υπουργείο και το νέο εγχείρημα είναι να αποδείξουν έμπρακτα στους νέους ότι αυτή η εικόνα δεν έχει ουδεμία σχέση με αυτό που θα προσφέρουν σε αυτούς. Το στοίχημα αρχίζει από την πληροφόρηση και την εξυπηρέτηση – να γνωρίζουν πόσα δίνουν οι ασφαλισμένοι και τι γίνονται τα λεφτά τους. Θα προχωρήσει αν οι δυνατότητες που προσφέρει το νέο σύστημα εμπλουτίσουν τον προγραμματισμό ζωής των πελατών του. Το στοίχημα θα έχει πετύχει, όταν οι νέοι μπορούν, συγκρίνοντας τους εαυτούς τους με τα μεγαλύτερα αδέρφια τους, να καταλήξουν ότι είναι τυχεροί.

Το νέο ασφαλιστικό δεν πρόκειται από μόνο του να λύσει τίποτε. Αν όμως πετύχει στην εφαρμογή του, μπορεί να μας προσφέρει την άκρη ενός νήματος που οδηγεί στην έξοδο από τον λαβύρινθο του ασφαλιστικού.

Δημογραφία και ασφάλιση: Επιτέλους Προσαρμογή;

Τα συστήματα κοινωνικής ασφάλισης της Ελλάδας και της Αμερικής νομοθετήθηκαν ταυτόχρονα, γύρω στο 1935. Τότε οι άνθρωποι ζούσαν πολύ λιγότερο, και είχαν μεγάλες οικογένειες. Οι γεννήσεις αντιστάθμιζαν την υψηλή παιδική θνησιμότητα, αφού τα εμβόλια και τα αντιβιοτικά εφευρέθηκαν μετά τον Πόλεμο. Λίγοι ηλικιωμένοι και πολλά παιδιά κατέληγαν σε ένα υψηλό αριθμό εργαζομένων προς συνταξιούχους. Και έτσι σε ένα ευνοϊκό περιβάλλον για την κρατική κοινωνική ασφάλιση που παίρνει από τους πολλούς που δουλεύουν, προκειμένου να στηρίξει τους λίγους που αποσύρονται (το διαβόητο '4 προς 1').

Αυτά προ 85 χρόνων. Στο μεταξύ (ευτυχώς) ζούμε πολύ περισσότερο και καλύτερα. Προκειμένου να χαίρονται όλα τα παιδιά μας παπούτσια, πανεπιστήμια και ξένες γλώσσες, κάνουμε και λιγότερα παιδιά, που τα προσέχουμε. Αυτό είναι το περίγραμμα του 'δημογραφικού'. Από κεκτημένη ταχύτητα βαπτίστηκε 'πρόβλημα', ενώ, στην πραγματικότητα, αποτυπώνει τα κέρδη της χρυσής μεταπολεμικής πεντηκονταετίας.

Φυσικό και απολύτως αναμενόμενο αποτέλεσμα σήμερα ο δείκτης 4 προς 1 οδεύει προς 1,5 προς 1 και κάτω. Ανακεφαλαιώνοντας, το 'δημογραφικό' είναι απλώς η ανταμοιβή της επιτυχίας. Αποτελείται από τρία απλά στοιχεία: *Αν δεν αλλάξει τίποτε* (1), λιγότεροι νέοι εργαζόμενοι (2) πρέπει να στηρίζουν για συντάξεις, υγεία και εισοδήματα περισσότερους συνταξιούχους (3).

Συγκρίνοντας τα δύο συνομήλικα συστήματα, οι ΗΠΑ αντιμετώπισαν το θέμα χωρίς αναταράξεις, ενώ στην Ελλάδα το ασφαλιστικό χρεοκόπησε το κράτος. Το κρίσιμο συστατικό, αφού οι εξελίξεις ήταν εξ αρχής αναμενόμενες, ήταν οι προσαρμογές. Στις ΗΠΑ αυξήθηκαν σταδιακά τα όρια ηλικίας, ενώ από το 1980 προστέθηκε στο κρατικό σύστημα ένα συμπληρωματικό σύστημα ανεξάρτητο από την δημογραφία, που μάζευε αποθεματικά και τα επένδυε στην οικονομία. Όταν επιδεινώθηκε η κατάσταση το 2010, οι ΗΠΑ ήταν έτοιμες. Στην Ελλάδα, αρνηθήκαμε κάθε προσαρμογή και κρύβαμε το πρόβλημα πίσω από την ακραία εκδοχή Greek Statistics που χαρακτήριζε τα Ταμεία. Έτσι αντί να προσαρμοστεί το ασφαλιστικό σύστημα, αυξανόντουσαν οι επιχορηγήσεις από το Κράτος. Όταν επιδεινώθηκαν τα δημογραφικά γύρω στο 2005, δεν χρεοκόπησαν τα Ταμεία αλλά το ίδιο το Κράτος που τα στήριζε...

Αυτά ως προς το παρελθόν. Τι κάνουμε όμως, εδώ που είμαστε, από σήμερα και μετά;

Το 'να κάνουμε περισσότερα παιδιά' δεν είναι λύση. Πέρα από το ότι θα έπρεπε να συμφωνούν και οι μαμάδες τους, μια μαζική εισβολή πελαργών θα έκανε την κατάσταση της Ελλάδας τα επόμενα 20 χρόνια, *δυσχερέστερη*: Πέραν των ηλικιωμένων οι λίγοι εργαζόμενοι θα στηρίζουν και περισσότερα παιδιά. Το να προσθέσουμε ένα κεφαλαιοποιητικό σύστημα και αυτό δεν είναι λύση. Θα ήταν, αν το είχαμε κάνει προ 50ετίας, όπως οι ΗΠΑ. Τώρα πια, ο χρόνος δεν αρκεί... Το να επιστρέψουμε στις επιχορηγήσεις στις συντάξεις, όπως φαίνεται να γίνεται από το 2019, κινδυνεύει να επαναλάβει την χρεοκοπία. Το ίδιο ισχύει και για τις περισσότερες 'μαγικές λύσεις': λύνουν το πρόβλημα στα χαρτιά προσποιούμενες ότι σερβίρουν ομελέτα χωρίς να σπάσουν αυγά.

Για να ανταποκριθούμε στο 'δημογραφικό' πρέπει να ανακαλέσουμε τις αδρές γραμμές του προβλήματος: *Πώς λίγοι εργαζόμενοι μπορούν να στηρίζουν πολλούς ηλικιωμένους;*

Για να πετύχουμε υπάρχουν μόνο δύο δρόμοι: *Πρώτον*, να δουλεύουμε *περισσότεροι*. Δηλαδή, να διευρυνθεί η συμμετοχή στην παραγωγή των ομάδων που σήμερα υποαπασχολούνται: Γυναίκες, νέοι, μεγαλύτεροι σε ηλικία, μετανάστες. Στηρίζοντας την επιλογή τους να δουλεύουν, προσαρμόζοντας τον τρόπο εργασίας στις ανάγκες τους. *Δεύτερον*, όσοι δουλεύουν, να εφοδιαστούν με περισσότερο παραγωγικό κεφάλαιο, για να γίνουν πιο παραγωγικοί. Αγρότης με τρακτέρ καλλιεργεί περισσότερο παρά μόνος του. Σύγχρονες υποδομές πολλαπλασιάζουν την εμβέλεια της εργασίας. Απόφοιτος πληροφορικής είναι πιο παραγωγικός από αυτόν των ιερατικών σχολών.

Περισσότερη εργασία και περισσότερα κεφάλαια είναι εύκολο να λεχθεί αλλά δύσκολο να γίνει. Επιμέρους αλλαγές σε ασφαλιστικές παραμέτρους των Ταμείων είναι ίσως χρήσιμες για να σηματοδοτήσουν μια κατεύθυνση, να δώσουν κίνητρα σε κάποιες (μικρές) ομάδες εργαζομένων αλλά (τώρα πια) δεν αρκούν. Η καθιέρωση του νέου επικουρικού διορθώνει επιμέρους κίνητρα για μια μικρή ομάδα του πληθυσμού· στην σωστή κατεύθυνση, αλλά θα ήταν λύση μόνο αν είχαν εφαρμοστεί το 1980, όπως στις ΗΠΑ.

Οι προσαρμογές για να είναι αντίστοιχες της ανάγκης, πρέπει να έχουν αντίστοιχη εμβέλεια: να μεταφραστούν σε αλλαγή του τρόπου ζωής και κατανάλωσης του συνόλου της κοινωνίας. Δεν μπορούμε να ζούμε και να εργαζόμαστε στα 2035 σαν θεωρούσαμε ότι μπορούμε να γυρίσουμε στο 1935. Ακόμη και αν το θέλαμε...

Μεταξύ Ακρίβειας και Πληθωρισμού

Κανείς δεν θέλει την ακρίβεια. Όλοι απεύχονται εξίσου τον πληθωρισμό. Μπορούμε να καταπολεμήσουμε το ένα χωρίς να προκαλέσουμε το άλλο; Καθώς ο κόσμος βγαίνει από την πανδημία, παντού εμφανίζονται κύματα ανατιμήσεων. Διακαής πόθος των υπουργών οικονομικών και των κεντρικών τραπεζιτών είναι αυτά να αποδειχθούν απλώς παροδικά και η πίεση στις τιμές να έχει κοπάσει το καλοκαίρι του 2022. Ανομολόγητος φόβος είναι μήπως το πανδημικό τσουνάμι δεν είναι παρά προάγγελος πληθωριστικής καταιγίδας. Εφιάλτης, μήπως τα μέτρα κατά της ακρίβειας υποδαυλίζουν τον πληθωρισμό.

Τι είναι αυτό που χωρίζει την ακρίβεια από τον πληθωρισμό;

Η ακρίβεια είναι κατάσταση – μια πραγματικότητα που διαπιστώνεται ήδη από απλή επίσκεψη στα μαγαζιά: Οι τιμές είναι ψηλότερες από ότι ήταν πριν από λίγους μήνες. Αντιθέτως, ο πληθωρισμός είναι διαδικασία: επίμονη διαχρονική τάση οι τιμές να ανεβαίνουν. Και επειδή οι τιμές δεν ανεβαίνουν μόνες τους, αλλά πρέπει κάποιος να τις ανεβάσει, ο πληθωρισμός είναι κοινωνική και πολιτική διαδικασία. Σε αυτή εργαζόμενοι προσπαθούν να αμυνθούν απέναντι στην ακρίβεια, όμως οι αυξήσεις των μισθών διογκώνουν το κόστος παραγωγής, το οποίο με την σειρά του οδηγεί σε νέες αυξήσεις τιμών και νέα ακρίβεια. Ένας φαύλος κύκλος, δηλαδή, όπου η δικαιολογημένη προσπάθεια του καθενός να διασφαλίσει την θέση του τροφοδοτεί νέο κύκλο μιας περιδίνησης. Χάνουν όλοι εξαιτίας της ανασφάλειας. Μεγάλοι χαμένοι όσοι έχουν περιορισμένη πιθανότητα αντίδρασης επειδή τα εισοδήματά τους δεν μεταβάλλονται εύκολα – συνταξιούχοι, ομολογιούχοι, άτομα με εισόδημα που εξαρτάται από μακροχρόνια συμβόλαια.

Πού βασίζεται η αισιοδοξία ότι το σημερινό κύμα δεν οδηγεί σε πληθωρισμό; Οι ειδικές συνθήκες της πανδημίας έχουν συμπίεσει τις δυνατότητες παραγωγής και καταπονήσει τις εφοδιαστικές αλυσίδες, μειώνοντας την προσφορά. Το τέλος του εγκλεισμού ενθαρρύνει την αποσυμπίεση των καταναλωτών δίνοντάς τους ευκαιρίες να ξοδέψουν τα χρήματα της αναγκαστικής αποταμίευσης. Έτσι οδηγούμαστε σε έξαρση της ζήτησης. Όταν πολλά χρήματα αναζητούν περιορισμένα προϊόντα, έχουμε ανατιμήσεις, δηλαδή ακρίβεια. Η επιστροφή στην κανονικότητα θα επαναφέρει τόσο τις παραγωγικές ικανότητες όσο και την κατανάλωση στα παλιά τους επίπεδα. Αν είναι έτσι, το κύμα ακρίβειας θα αποδειχθεί απλώς η τελευταία οικονομική παρενέργεια της πανδημίας· αυτή, όπως και οι προηγούμενες, θα υπερνικηθούν με κρατικές επιδοτήσεις που στηρίζουν το εισόδημα. Το τέλος της αναστάτωσης οδηγεί πίσω στην κατάσταση του 2019, με σταθερές τιμές και σχεδόν μηδενικά επιτόκια. Έτσι τουλάχιστον ελπίζουν όλοι.

Ο κίνδυνος είναι το σαγηνευτικό αφήγημα της παροδικότητας να αποκρύπτει τεκτονικές αλλαγές που ίσως καθιστούν το 2022 ριζικά διαφορετικό από το 2019. Αν είναι έτσι, δεν αρκεί να χρηματοδοτηθεί η αναστάτωση κατά τους επόμενους μήνες, αλλά να σχεδιαστεί ουσιαστικότερη προσαρμογή και στιβαρή νομισματική παρέμβαση. Αλλιώς караδοκεί πληθωρισμός.

Η ενεργειακή κρίση του 1973 διέκοψε δεκαετίες σταθερότητας των τιμών. Και τότε κυριάρχησε η επίκληση της συγκυρίας: ο Αραβοϊσραηλινός πόλεμος, η υποτίμηση του δολαρίου, ο βαρύς χειμώνας. Η εθελοτυφλία και η άρνηση προσαρμογής σε νέα δεδομένα, τροφοδότησαν είκοσι πέντε χρόνια πληθωρισμού, σε όλο τον κόσμο. Χειρότερα στην Ελλάδα.

Λέγεται ότι μεταξύ κρίσεων μεσολαβεί μια γενιά – έτσι ώστε να έχουν αποστρατευτεί όσοι χειρίστηκαν την προηγούμενη. Από το 1973 είναι δύο.

Ξαναπιάνοντας το νήμα στις συντάξεις μετά την πανδημία

Καθώς επιστρέφουμε στην καθημερινότητα, πρέπει να ξαναπιάσουμε το νήμα από εκεί που το έχουμε αφήσει. Η πανδημία σάρωσε τα πάντα, ανατρέποντας προτεραιότητες, διακόπτοντας προσπάθειες, αλλά και (πολύ συχνά) δημιουργώντας νέες πραγματικότητες. Στις συντάξεις, όπως και σε όλα τα άλλα θέματα, ένα παραπέτασμα μας αποκόπτει από το πριν: η χιονοστιβάδα των εκκρεμών συντάξεων, φαίνεται ότι κρύβει το παγόβουνο της γήρανσης του πληθυσμού.

Για να ξαναπιάσουμε το νήμα που διέκοψε η πανδημία πρέπει να προβληματιστούμε σε δύο κατευθύνσεις: Πρώτον, τι ήταν ημιτελές το 2019 και πρέπει να συνεχίσει. Δεύτερον, τι νέες προσαρμογές επιβάλλει η πανδημία.

Ός προς το πρώτο θέμα, το 2019 η τότε ηγεσία του Υπουργείου Εργασίας προωθούσε μια μερική αποδυνάμωση των μνημονιακών αλλαγών: επέστρεψαν οι κλάσεις στους αυτοτελώς απασχολούμενους, αποτράπηκε η κατάργηση της προσωπικής διαφοράς, οι συντάξεις χηρείας έγιναν πιο γενναιόδωρες. Οι αλλαγές αυτές δικαιολογήθηκαν με την επίκληση προβολών ως το 2070 οι οποίες έδειχναν ότι το 'σύστημα άντεχε'. Η εκτίμηση αυτή, όμως, βασιζόταν στην ολοκλήρωση ρυθμίσεων που είχαν ήδη ψηφιστεί. Πιο σημαντική ανάμεσά τους ήταν η μέριμνα του νόμου του ΠΑΣΟΚ (νόμος Λοβέρδου) που συνδέει την άνοδο των ορίων ηλικίας με τη μακροβιότητα (προσδόκιμο επιβίωσης). Ο ΟΟΣΑ αυτή την εβδομάδα μας θύμισε την σημασία αυτής της προσαρμογής, η πρώτη δόση της οποίας θα έπρεπε (βάσει του νόμου) να είχε ήδη γίνει τον Ιανουάριο 2021 – πλην όμως ακόμη αναμένεται.

Η λησμονημένη αύξηση των ορίων ηλικίας είναι μόνο ένα σημείο του συνολικού εξορθολογισμού του συστήματος, ο οποίος (με την σημαντική εξαίρεση των νέων επικουρικών συντάξεων) τείνει να ξεχαστεί.

Όμως η πανδημία είναι πιθανόν να αφήνει και μονιμότερα προβλήματα – που επιβάλλουν επιπλέον προσαρμογές: Σε όλες τις χώρες η πανδημία έχει φρενάρει την παραμονή στην αγορά εργασίας των μεγαλύτερων εργαζόμενων, η οποία έδινε ανάσες στα συστήματα συντάξεων από το 2000. Λίγο το αίσθημα τρωτότητας των μεγαλύτερων, λίγο η επιστροφή στερεοτύπων, λίγο τα κίνητρα για πρόωρη συνταξιοδότηση, οι εργαζόμενοι σε ΗΠΑ και Ευρώπη σπεύδουν να συνταξιοδοτηθούν γύρω στα 60. Στην Ελλάδα, όπου η κίνηση από το 2000 (ακόμη και στην οικονομική κρίση) ήταν προς την αντίθετη κατεύθυνση, η επίπτωση της πανδημίας μεταφράζεται σε χειμάρρους αιτήσεων συνταξιοδότησης – αρκετές να μεγαλώνουν τις εκκρεμείς αιτήσεις. Αν αυτή η τάση εξόδου παγιωθεί, τότε οι παραδοχές που επέτρεπαν την προ-πανδημική ευφορία, η αισιοδοξία του 2019 θα αποδειχθεί τελείως ανεδαφική.

Δυστυχώς, η πανδημία όχι μόνο δεν έλιωσε το παγόβουνο της γήρανσης, αλλά το έκανε ακόμη πιο απειλητικό.